

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

Vodič kroz sudsku praksu prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima

Prava LGBTI osoba

Ažurirano 29. februara 2024. godine

Pripremio Ured registrara. Ne obavezuje Sud.

Pozivaju se izdavači ili organizacije koje žele da prevedu ili reprodukuju ceo ili deo ovog Vodiča u obliku štampane ili elektronske publikacije da popune kontakt formular: [zahtev za reprodukovanje ili republikovanje prevoda](#) za informacije o proceduri autorizacije.

Ako želite da saznate koji se Vodiči kroz sudsku praksu trenutno prevode, pogledajte listu [pending translations](#) (prevođenje u toku).

Ovaj Vodič je izvorno sastavljen na engleskom jeziku. Redovno je ažuriran, a poslednji put 29. februara 2024. Može biti predmet uredničke revizije.

Vodiči za sudsku praksu dostupni su za preuzimanje na adresi <https://ks.echr.coe.int>. Za ažuriranja publikacija pratite Twitter nalog Suda na https://twitter.com/EKLJP_CEDH.

Ovaj prevod je objavljen u dogovoru sa Savetom Evrope i Evropskim sudom za ljudska prava i isključiva je odgovornost prevodioca Vuka Raičevića.

© Savet Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2024.

Sadržaj

Sadržaj.....	3
Napomena za čitaoce.....	5
Uvod.....	6
I. Obaveze u kontekstu zlostavljanja.....	7
A. Relevantni prag.....	7
B. Opšta dužnost zaštite od zlostavljanja i opšta dužnost istrage i kažnjavanja odgovornih	
C. Posebna dužnost da se spreči nasilje motivisano mržnjom i istraže diskriminatorni motivi	9
D. Dužnosti u kontekstu imigracije.....	14
1. Zabrana proterivanja (<i>Non-refoulement</i>).....	14
a. Rizik.....	14
b. Verodostojnost.....	15
c. Rešeni predmeti	16
d. Pritvor.....	17
II. Lične i porodične stvari	17
A. Opšta razmatranja	18
1. Pojmovi privatnog i porodičnog života	18
2. Negativne i pozitivne obaveze	19
3. Polje slobodne procene i konsenzus	20
B. Glavne teme	22
1. Pitanja vezana za transrodne osobe	22
a. Operacija	22
b. Priznavanje pola (tj. promene oznake pola na pravnim dokumentima).....	23
c. Medicinski troškovi	26
2. Pitanja vezana za interseks osobe.....	27
3. Brak	28
4. Građanska partnerstva/zajednice	29
5. Pitanja vezana za roditeljstvo	30
6. Surogat materinstvo	32
III. Sloboda izražavanja i udruživanja	34
A. Sloboda izražavanja.....	34
1. Uticaj na privatni život, imidž, čast ili reputaciju	34
2. Govor mržnje.....	35
3. Nametnuta ćutnja i zakonske zabrane u vezi sa homoseksualnošću	37
B. Sloboda okupljanja i udruživanja	38
1. Registracije	38
2. Demonstracije	39

i. Negativne obaveze.....	39
ii. Pozitivne obaveze.....	40
IV. Diskriminacija	41
A. Opšta razmatranja	41
1. Uporedive situacije	42
2. Legitimni ciljevi i opravdanja.....	43
3. Polje slobodne procene.....	43
B. Primeri sudske prakse	44
1. Intimni odnosi	44
2. Građanska partnerstva i brak.....	44
3. Usvajanje	45
4. Starateljstvo nad decom, pristup i druga pitanja vezana za decu	47
5. Socijalna prava	48
6. Zapošljavanje	49
7. Boravišne dozvole	49
8. Pozitivne obaveze prema članu 14	50
9. Okupljanje, udruživanje i izražavanje.....	52
Indeks citiranih predmeta	53

Napomena za čitaoce

Ovaj Vodič deo je serije Vodiča kroz sudsku praksu koje je objavio Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu „Sud“, „Evropski sud“ ili „Sud u Strazburu“) kako bi se pravnici informisali o osnovnim presudama i odlukama koje je doneo Sud u Strazburu.

Ovaj Vodič analizira i sumira sudsku praksu prema različitim članovima Evropske konvencije o ljudskim pravima (u daljem tekstu „Konvencija“ ili „Evropska konvencija“) u vezi sa pravima LGBTI populacije. Trebalo bi ga čitati zajedno sa vodičima za sudsku praksu po članu na koji se sistematski poziva.

Navedena sudska praksa odabrana je među vodećim, glavnim i/ili nedavno donesenim presudama i odlukama.*

Presude i odluke Suda služe ne samo za odlučivanje o onim predmetima koji su izneseni pred Sud, već, uopštenije, za razjašnjavanje, zaštitu i razvoj pravila ustanovljenih Konvencijom, doprinoseći na taj način tome da države poštuju obaveze koje su preuzele kao ugovorne strane (*Irška protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18. januar 1978, tačka 154, Serija A, br. 25 i, skorije, *Jeronovičs protiv Letonije*[GC], br. 44898/10, tačka 109, 5. juli 2016.).

Stoga je misija sistema uspostavljenog Konvencijom da odredi, u opštem interesu, pitanja javne politike, čime se podižu standardi zaštite ljudskih prava i proširuje sudska praksa iz oblasti ljudskih prava na čitavu zajednicu država potpisnica Konvencije. (*Konstantin Markin protiv Rusije* [GC], 30078/06, tačka 89, EKLJP 2012.). Zapravo je Sud naglasio ulogu Konvencije kao „ustavnog instrumenta evropskog javnog poretka“ u oblasti ljudskih prava. (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* [GC], br. 45036/98, tačka 156, EKLJP 2005-VI, i skorije, *N.D. i N.T. protiv Španije* [GC], br. 8675/15 i 8697/15, tačka 110, 13. februar 2020.).

Protokol br. 15 uz Konvenciju je nedavno uvrstio princip supsidijarnosti u Preambulu Konvencije. Ovaj princip „nalaže zajedničku odgovornost između država ugovornica i Suda“ u pogledu zaštite ljudskih prava, a nacionalne vlasti i sudovi moraju tumačiti i primenjivati domaće zakone na način koji daje punu primenu prava i sloboda definisanih u Konvenciji i uz protokole (*Grzęda protiv Poljske* [GC], tačka 324).

*Navedena sudska praksa može biti na jednom ili oba službena jezika (engleski ili francuski) Suda i Evropske komisije za ljudska prava. Osim ako je drugačije naznačeno, sve reference su na presudu u meritumu koju je izreklo veće Suda. Skraćenica “(dec.)” (*odl.*) označava da je citirana odluka Suda, a “[GC]” [VV] da je predmet razmatralo Veliko veće. Presude veća koje nisu bile pravosnažne u vreme objavljivanja ovog izdanja označene su zvezdicom (*).

Uvod

1. Konvencija je živi instrument koji treba tumačiti u svetlu današnjih uslova (*E.B. protiv Francuske* [GC], 2008, tačka 92; *Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačke 74-75). Ova izjava je od posebnog značaja u kontekstu tužbi lezbejki, gejeva, biseksualnih, transrodnih i interseks (LGBTI) osoba, gde se sudska praksa Suda nastavila razvijati tokom godina. LGBTI osobe su pokrenule slučajeve pred Sudom na osnovu različitih članova Konvencije i dale su Sudu priliku da razvije značajan korpus sudske prakse koja utvrđuje prirodu i obim njihovih prava prema Konvenciji i dužnosti domaćih vlasti u pogledu istih.
2. Ovaj Vodič daje pregled sudske prakse Suda u vezi sa pitanjima koja se odnose na LGBTI osobe. Njegova struktura odražava različita prava na koja se uglavnom pozivaju pred Sudom, pozivajući se na principe i teme od najveće važnosti za LGBTI kontekst.
3. Kao i sudska praksa, razvija se i terminologija. Imajući u vidu društvenu i jezičku evoluciju u oblasti ljudskih prava koja se primenjuju na seksualnu orijentaciju, rodni identitet ili izražavanje, te polne karakteristike, terminologija koju Sud koristi u nekim od svojih presuda možda neće odražavati trenutne forme izražavanja. Međutim, terminologija korištena u ovom Vodiču je ista kao ona koja je korištena u presudi ili odluci na koju se Vodič poziva.

I. Obaveze u kontekstu zlostavljanja

Član 3. Konvencije

“Niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ili nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.”

Član 5. Konvencije

“1. Svako ima pravo na slobodu i bezbednost ličnosti. Niko ne može biti lišen slobode osim u sledećim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

- (a) u slučaju zakonitog lišenja slobode na osnovu presude nadležnog suda;
 - (b) u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode zbog neizvršenja zakonite sudske odluke ili radi obezbeđenja ispunjenja neke obaveze propisane zakonom;
 - (c) u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode radi privođenja lica pred nadležnu sudsku vlast zbog opravdane sumnje da je izvršilo krivično delo, ili kada se to opravdano smatra potrebnim kako bi se predupredilo izvršenje krivičnog dela ili bekstvo po njegovom izvršenju;
 - (d) u slučaju lišenja slobode maloletnog lica na osnovu zakonite odluke u svrhu vaspitnog nadzora ili zakonitog lišenja slobode radi njegovog privođenja nadležnom organu;
 - (e) u slučaju zakonitog lišenja slobode da bi se sprečilo širenje zaraznih bolesti, kao i zakonitog lišenja slobode duševno poremećenih lica, alkoholičara ili uživalaca droga ili skitnica;
 - (f) u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode lica da bi se sprečio njegov neovlašćeni ulazak u zemlju, ili lica protiv koga se preduzimaju mere u cilju deportacije ili ekstradicije.
2. Svako ko je uhapšen mora biti odmah i na jeziku koji razume obavешten o razlozima za njegovo hapšenje i o svakoj optužbi protiv njega.
3. Svako ko je uhapšen ili lišen slobode shodno odredbama iz stava 1.c ovog člana mora bez odlaganja biti izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom određeno da obavlja sudske funkcije i mora imati pravo da mu se sudi u razumnom roku ili da bude pušten na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se usloviti garancijama da će se lice pojaviti na suđenju.
4. Svako ko je uhapšen ili lišen slobode ima pravo da pokrene postupak u kome će sud hitno ispitati zakonitost lišenja slobode i naložiti puštanje na slobodu ako je lišenje slobode nezakonito.
5. Svako ko je uhapšen ili lišen slobode u suprotnosti s odredbama ovog člana ima utuživo pravo na naknadu.”

Član 14. Konvencije

“Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom Konvencijom obezbeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.”

A. Relevantni prag

4. Prema sudskoj praksi Suda, zlostavljanje mora dostići minimalni stepen ozbiljnosti da bi potpalo u opseg člana 3. i pokrenulo s tim povezane obaveze. Procena ovog minimuma je relativna: zavisi od svih okolnosti slučaja, kao što su priroda i kontekst postupanja, njegovo trajanje, fizički i mentalni učinci i, u nekim slučajevima, pol, dob i zdravstveno stanje žrtve (*Stasi protiv Francuske*, 2011, tačka 75.), međutim, uz napomenu da bi svaka fizička sila od strane državnog službenika koja nije bila striktno neophodna zbog ponašanja te osobe, podjednako spadala u opseg (i kršila) član 3. Konvencije (*Bouyid protiv Belgije* [GC], 2015, tačka 101.). Nadalje, član 3. ne može biti ograničen na

dela fizičkog zlostavljanja; njime je obuhvaćeno i nanošenje psihičke patnje. Stoga se postupanje može kategorizirati kao ponižavajuće kada kod žrtava izaziva osećaj straha, teskobe i inferiornosti koji ih može poniziti i uniziti (*Aghdgomelashvili i Japaridze protiv Gruzije*, 2020, tačka 42, *Lapunov protiv Rusije*, 2023, tačka 108).

5. Sud ne isključuje da bi određeno postupanje koje se zasniva na predisponiranoj pristrasnosti heteroseksualne većine prema homoseksualnoj manjini moglo, u principu, spadati u opseg člana 3. (*Smith i Grady protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1999, tačka 121.). Međutim, u predmetu *Smith i Grady protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1999, tačke 122-123, Sud je smatrao da istrage i posledično otpuštanje podnosilaca predstavke iz vojske, kao rezultat politike Ministarstva odbrane protiv homoseksualaca u oružanim snagama, nisu dostigli minimalni stepen ozbiljnosti koji bi ih doveo u okviru člana 3. Konvencije. Prema tome, nije došlo do povrede člana 3. Konvencije samostalno ili u vezi sa članom 14. Slični zaključci su doneseni u predmetu *Udruženje ACCEPT i drugi protiv Rumunije (Udruženje PRIHVATI i drugi protiv Rumunije)*, 2021, tačka 56, u kontekstu projekcije filma koji prikazuje istopolnu porodicu, u bioskopu, gde su kontrademonstranti brojčano nadmašili i okružili podnosiocima predstavke, ali nije došlo do čina fizičke agresije. Sud je smatrao da verbalno zlostavljanje, iako otvoreno diskriminatorno i izvedeno u kontekstu radnji koje su pokazivale obrazac nasilja i netolerancije prema seksualnoj manjini, nije bilo toliko ozbiljno da bi izazvalo strah, teskobu ili osećaj inferiornosti koji su potrebni da bi se primenio član 3. Sud je utvrdio da je takvo postupanje dostiglo nivo ozbiljnosti koji je potreban da bi se primenio član 8. (*ibid.*, tačka 68.).

6. Suprotno gorenavedenom, u predmetu *Identoba i drugi protiv Gruzije*, 2015, tačke 70-71, Sud je naveo da su podnosioci predstavke bili meta govora mržnje i agresivnog ponašanja kada su napadnuti tokom marša povodom obeležavanja Međunarodnog dana borbe protiv homofobije u Tbilisiju. Podnosioci predstavke bili su okruženi besnom gomilom koja ih je brojčano nadmašila i izgovarala pretnje smrću i nasumično pribegavala fizičkim napadima, demonstrirajući realnost pretnji, te da je jasno prepoznatljiva homofobična pristrasnost igrala ulogu otežavajućeg faktora u situaciji koja je već bila ispunjena intenzivnim strahom i anksioznošću. Sud je smatrao da je cilj tog verbalnog – i sporadično fizičkog – zlostavljanja očigledno bio da uplaši podnosiocima predstavke kako bi odustali od javnog izražavanja podrške LGBT zajednici. Sud je stoga utvrdio da je postupanje prema podnosiocima predstavke izazvalo u njima osećaj straha, teskobe i nesigurnosti nespojive s poštovanjem njihovog ljudskog dostojanstva i koji su dostigli prag ozbiljnosti u smislu člana 3. u vezi sa članom 14. Konvencije, za koje se na kraju smatralo da su prekršeni (vidi druge primere, *Aghdgomelashvili i Japaridze protiv Gruzije*, 2020, tačka 49; *M.C. i A.C. protiv Rumunije*, 2016, tačka 119, *Women's Initiatives Supporting Group i drugi protiv Gruzije*, 2021, tačke 60-61, *Oganezova protiv Jermenije*, 2022, tačka 97, obe navedene u nastavku; *Romanov i drugi protiv Rusije*, 2023, tačka 68).

7. Sud je ostavio otvorenim pitanje da li medicinske radnje koje imaju za cilj da se prilagode određenom polu, kao što su, između ostalog, bilateralna kastracija i radnje usmerene na povećanje i proširenje vagine, koje se vrše bez pristanka deteta, spadaju u delokrug člana 3 (videti *M. protiv Francuske*, (dec.), 2022, tačka 63).

B. Opšta dužnost zaštite od zlostavljanja i opšta dužnost istrage i kažnjavanja odgovornih

8. Kada se dostigne odgovarajući prag, na scenu stupaju brojne dužnosti. Obaveza Visokih strana ugovornica prema članu 1. Konvencije da svakome u svojoj nadležnosti osiguraju prava i slobode definisane u Konvenciji, uzete zajedno sa članom 3, zahteva od država da preduzmu mere osmišljene da osiguraju da pojedinci u njihovoj nadležnosti ne budu podvrgnuti zlostavljanju, uključujući zlostavljanje koje sprovode privatne osobe (*M.C. i A.C. protiv Rumunije*, 2016, tačka 109.). To uključuje obavezu, između ostalog, da se uspostave delotvorne odredbe krivičnog zakona

za odvracanje od činjenja krivičnih dela protiv ličnog integriteta, uz podršku mehanizama za sprovođenje zakona za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje kršenja takvih odredaba (*Stasi protiv Francuske*, 2011, tačka 80).

9. Uključuje i obavezu zaštite pojedinca od zlostavljanja. U kontekstu, na primer, žalbi pritvorenika, Sud mora utvrditi da li su, u okolnostima konkretnog slučaja, vlasti znale ili su morale znati da podnosilac predstavke pati ili je u opasnosti da bude podvrgnut zlostavljanju u rukama osoba s kojima deli ćeliju, i ako jeste, da li je uprava pritvorskog objekta, u granicama svojih službenih ovlašćenja, preduzela razumne korake da otkloni te rizike i da zaštiti podnosioca predstavke od takvog zlostavljanja (*Premininy protiv Rusije*, 2011, tačka 84.). Predmet *Stasi protiv Francuske*, 2011, tačke 89. i 101, odnosi se na homoseksualnog pritvorenika koji je pretrpeo zlostavljanje od strane drugih pritvorenika. Sud je utvrdio da su postojeće krivične odredbe podnosiocu predstavke pružile efikasnu i dovoljnu zaštitu od fizičkih povreda i da su, s obzirom na informacije koje su dostavljene vlastima, potonji preduzeli sve razumne korake da zaštite podnosioca predstavke (kao što je premeštaj u drugu ćeliju, dozvola da se tušira sam i sistematski u pratnji čuvara). Nasuprot tome, u predmetu *Oganezova protiv Jermenije*, 2022, Sud je kritikovao adekvatnost odgovora vlasti i naknadnih radnji na žalbe podnositeljke predstavke o napadima i govoru mržnje. Nakon podmetanja požara na njen klub, klub uopšte i podnositeljka predstavke lično, postali su meta kontinuirane agresije brojnih pojedinaca. Nekoliko dana nakon njenih zahteva policija je uvela zaštitne mere i one su ukinute nakon pet dana, po nejasnim osnovama. Stoga je Sud smatrao da vlasti nisu pružile adekvatnu zaštitu podnositeljki predstavke od napada privatnih lica motivisanih pristrasnošću (tačke 112-114). Slično tome, uprkos tome što je podnositeljka predstavke bila meta uvredljivog onlajn govora na platformama društvenih medija, nije usledilo nikakvo praćenje i, iako su komentari sa mržnjom sadržali neskrivene pozive na nasilje koje je zahtevalo zaštitu po krivičnom zakonu, ono nije postojalo. Sud je stoga utvrdio da vlasti nisu adekvatno reagovala na homofobni govor mržnje čiji je podnositeljka predstavke bila direktna meta zbog svoje seksualne orijentacije (tačke 117-122).

10. Međutim, sve mere za zaštitu podnosioca zahteva koji je u opasnosti moraju biti odgovarajuće. Na primer, držanje zatvorenika homoseksualne orijentacije u potpunoj izolaciji i neadekvatnim uslovima duže od osam meseci radi zaštite od drugih zatvorenika, predstavljalo je kršenje člana 3, samostalno i u vezi sa članom 14. (*X protiv Turske*, 2012, tačke 42-57). Sud je smatrao da, čak i ako je zbog straha od fizičkog zlostavljanja bilo neophodno preduzeti određene sigurnosne mere radi zaštite podnosioca predstavke, takvi strahovi nisu bili dovoljni da opravdaju meru potpune izolacije podnosioca predstavke od ostalih zatvorenika. Sud takođe nije bio uveren da je potreba da se preduzmu sigurnosne mere za zaštitu fizičke dobrobiti podnosioca predstavke glavni razlog njegovog potpunog isključenja iz zatvorskog života: glavni razlog za tu meru bila je njegova homoseksualnost.

11. Pored dužnosti zaštite, član 3. se odnosi i na procesne obaveze. Iako se obim ovih pozitivnih obaveza može razlikovati između slučajeva u kojima je zlostavljanje, suprotno Konvenciji, nanoseno učešćem državnih službenika i slučajeva u kojima nasilje vrše fizička lica, proceduralni zahtevi su slični: prvenstveno se tiču dužnosti vlasti da pokrene i sprovede istragu koja može dovesti do utvrđivanja činjenica i identifikacije i – ako je primereno – kažnjavanja odgovornih (*Sabalić protiv Hrvatske*, 2021, tačka 96, i *Oganezova protiv Jermenije*, 2022, tačke 84-85).

C. Posebna dužnost da se spreči nasilje motivisano mržnjom i istraže diskriminatorni motivi

12. Vlasti imaju posebnu dužnost da spreče nasilje motivisano mržnjom. Konkretno, kada su domaće vlasti suočene sa *prima facie* indikacijama nasilja motivisanog ili barem pod uticajem seksualne orijentacije žrtve, to zahteva efikasnu primenu domaćih krivičnopravnih mehanizama koji mogu razjasniti mogući motiv mržnje s homofobičnim prizvukom iza nasilnog incidenta i

identifikovati i, ako je potrebno, adekvatno kazniti odgovorne (*Sabalić protiv Hrvatske*, 2021, tačka 105.).

13. Dužnost vlasti da spreče nasilje motivisano mržnjom, kao i da istraže postojanje moguće veze između diskriminatornog motiva i dela nasilja, može potpadati pod proceduralni aspekt člana 3. Konvencije, ali se može smatrati i da čini deo pozitivnih odgovornosti vlasti prema članu 14 Konvencije kako bi se osigurala osnovna vrednost sadržana u članu 3, bez diskriminacije (*ibid.*, tačka 91; *Identoba i drugi protiv Gruzije*, 2015, tačke 63-64; *M.C. i A.C. protiv Rumunije* 2016, tačka 106; *Aghdgomelashvili i Japaridze protiv Gruzije*, 2020, tačka 36, *Genderdoc-M i M.D. protiv Republike Moldavije*, 2021, tačka 34, and *Women's Initiatives Supporting Group i drugi protiv Gruzije*, 2021, tačka 57, o kojima se raspravljaju nastavku, kada je Sud nastavio sa istovremenim ispitivanjem na osnovu člana 3. u vezi sa članom 14. Konvencije¹)

14. Sud je smatrao da bi se, u odsustvu strogog pristupa organa za sprovođenje zakona, zločini motivisani predrasudama neizbežno tretirali jednako kao i obični slučajevi bez takvog prizvuka, a rezultirajuća ravnodušnost bila bi ravna službenom pristanku ili čak povlađivanju zločinima iz mržnje (*Identoba i drugi protiv Gruzije*, 2015, tačka 77, sa daljim referencama). Prema tome, kako Sud smatra, tretiranje nasilja i brutalnosti koji proizilaze iz diskriminatornih stavova na jednakoj osnovi sa nasiljem koje se dešava u slučajevima koji nemaju takav prizvuk predstavljalo bi zatvaranje očiju na specifičnu prirodu dela koja su posebno destruktivna za osnovna prava. Štaviše, propust da se napravi razlika u načinu na koji se rešavaju situacije koje su suštinski različite može predstavljati neopravdano postupanje koje je nepomirljivo sa članom 14 Konvencije. (*Aghdgomelashvili i Japaridze protiv Gruzije*, 2020, tačka 44.).

15. Obaveza tužene države da istraži moguće diskriminatorne motive za nasilni čin predstavlja obavezu da uloži sve svoje napore da to učini i nije apsolutna. Vlasti moraju učiniti sve što je razumno u datim okolnostima da prikupe i osiguraju dokaze, da istraže sva praktična sredstva za otkrivanje istine i da donesu potpuno obrazložene, nepristrasne i objektivne odluke, ne izostavljajući sumnjive činjenice koje mogu ukazivati na nasilje izazvano, na primer, diskriminacijom na osnovu seksualne orijentacije (*Identoba i drugi protiv Gruzije*, 2015, tačka 67; *M.C. i A.C. protiv Rumunije* 2016, tačka 113; *Aghdgomelashvili i Japaridze protiv Gruzije*, 2020, tačka 38, *Genderdoc-M i M.D. protiv Republike Moldavije*, 2021, tačka 37, and *Women's Initiatives Supporting Group i drugi protiv Gruzije*, 2021, tačka 63).

16. Shodno tome, kada postoji sumnja da su diskriminatorni stavovi doveli do nasilnog čina, posebno je važno da se službena istraga vodi energično i nepristrasno, imajući u vidu potrebu da se kontinuirano potvrđuje osuda društva za takva dela i da se očuva poverenje manjinskih grupa u sposobnost vlasti da ih zaštiti od nasilja motivisanog diskriminacijom. Poštovanje pozitivnih obaveza države zahteva da domaći pravni sistem mora pokazati svoju sposobnost da sprovodi krivični zakon protiv učinilaca takvih nasilnih dela (*Sabalić protiv Hrvatske*, 2021, tačka 95 i *Oganezova protiv Jermenije*, 2022, tačka 85). Štaviše, kada službena istraga dovede do pokretanja postupka pred domaćim sudovima, postupak u celini, uključujući fazu suđenja, mora zadovoljiti zahteve iz člana 3. Konvencije. (*M.C. i A.C. protiv Rumunije*, 2016, tačka 112.). Iako ne postoji apsolutna obaveza da sva krivična gonjenja rezultiraju osudom ili određenom kaznom, nacionalni sudovi ni pod kojim okolnostima ne bi trebalo da budu spremni da dopuste da teški napadi na fizički i psihički integritet prođu nekažnjeno, ili da se teška krivična dela kažnjavaju preterano blagim kaznama (*Sabalić protiv Hrvatske*, 2021, tačka 97.).

17. U predmetu *Identoba i drugi protiv Gruzije*, 2015, gde je, kako je gore objašnjeno, relevantni prag iz člana 3. bio ispunjen, vlasti su bile obavestene o maršu povodom obeležavanja Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i podnosioci predstave su zatražili od policije da pruži zaštitu od predvidivih protesta ljudi s homofobičnim i transfobičnim stavovima. Sud je naveo da je postojalo neprijateljstvo javnosti prema LGBT zajednici u Gruziji, tako da su vlasti znale ili su

¹ Vidi i [Vodič za sudske prakse prema članu 14. i članu 1. Protokola br. 12 - Zabrana diskriminacije](#).

morale znati za rizike povezane s bilo kojim javnim događajem vezanim za tu ranjivu zajednicu te su, shodno tome, bile u obavezi da obezbede pojačanu zaštitu države. Međutim, Sud je utvrdio da oni to nisu učinili. Štaviše, umesto da se fokusira na obuzdavanje najagresivnijih kontrademonstranta s ciljem da se omogući nastavak mirne povorke, zakasnela policijska intervencija se prebacila na hapšenje i evakuaciju nekih od podnosilaca, samih žrtava zbog čije zaštite su pozvani (*ibid.*, tačke 73-74). Uprkos zakonu koji predviđa takvo postupanje, domaće vlasti nisu sprovele ni efikasnu istragu o ovom pitanju sa ciljem razotkrivanja mogućih homofobičnih motiva (*ibid.*, tačke 77-78). U nedostatku tako značajne istrage, Sud je smatrao da bi bilo teško za tuženu državu da sprovede mere usmerene na poboljšanje policijskog nadzora sličnih mirnih demonstracija u budućnosti, narušavajući na taj način poverenje javnosti u državnu antidiskriminatornu politiku. (*ibid.*, tačka 80.). Stoga je došlo do kršenja pozitivnih obaveza tužene države prema članu 3. (u smislu zaštite podnosilaca predstavke i istrage incidenta) u vezi sa članom 14. Konvencije.

18. U predmetu *M.C. i A.C. protiv Rumunije*, 2016, i na osnovu sličnih razmatranja, Sud je smatrao da je relevantni prag bio ispunjen i kada su podnosioci predstavke napadnuti na povratku kući sa gej marša. Sud je utvrdio da su istrage predugo trajale, da su bile obeležene ozbiljnim nedostacima i da nisu uzeti u obzir mogući diskriminatorni motivi. Po mišljenju Suda, sprovođenje smislene istrage o mogućnosti da je diskriminacija bila motivacija za napad bilo je neophodno s obzirom na neprijateljstvo prema LGBTI zajednici u tuženoj državi. Dakle, došlo je do povrede člana 3. (proceduralni deo) Konvencije koji se čita zajedno sa članom 14. Konvencije.

19. U predmetu *Aghdgomelashvili i Japaridze protiv Gruzije*, 2020, gde je postupanje sprovela policija tokom pretresa kancelarije LGBT nevladine organizacije („NVO“), Sud je smatrao da je takođe ispunjen prag iz člana 3. te da je homofobična i/ili transfobična mržnja uzročni faktor spornog ponašanja policijskih službenika. Potonji su namerno ponizili i unizili podnosiocima predstavke, kao i njihove kolege, pribegavajući govoru mržnje, izgovarajući uvrede, preteći da će javnosti otkriti njihovu stvarnu i/ili pretpostavljenu seksualnu orijentaciju ili preteći im fizičkim nasiljem. Dalje su podnosiocima predstavke podvrgli pretresima bez ikakve istražne vrednosti. Ipak, nije preduzeta niti jedna istražna radnja, pa je Sud utvrdio povredu kako materijalnog tako i procesnog dela člana 3. u vezi sa članom 14 Konvencije².

20. U predmetu *Sabalić protiv Hrvatske*, 2021, podnositeljku predstavke je muškarac udario šakom i nogom nakon što mu je otkrila svoju seksualnu orijentaciju. Policija je pokrenula postupak za narušavanje mira zbog čega je učinilac kažnjen smešno niskom novčanom kaznom od 40 evra, a da se zločinom iz mržnje uopšte nije bavila. Sud je utvrdio da pokretanjem neefikasnog prekršajnog postupka i, kao rezultat toga, pogrešnim prekidom krivičnog postupka po formalnim osnovama (*ne bis in idem*), domaći organi nisu na adekvatan i efikasan način ispunili svoju procesnu obavezu prema Konvenciji u vezi sa nasilnim napadom na podnositeljku predstavke motivisanim njenom seksualnom orijentacijom. Takvo ponašanje vlasti bilo je u suprotnosti sa njihovom dužnošću da se bore protiv nekažnjivosti zločina iz mržnje koji su posebno destruktivni po osnovna prava. Stoga je došlo do povrede člana 3. (proceduralni deo) u vezi sa članom 14. Konvencije.

21. U predmetu *Genderdoc-M i M.D. protiv Republike Moldavije*, 2021, Sud je utvrdio da je ničim izazvan napad, uključujući deset udaraca u različite delove tela drugog podnosioca predstavke, predstavljao postupanje koje je bilo ponižavajuće čak i u odsustvu bilo kakvog homofobičnog prizvuka, čije postojanje su vlasti morale da istraže. Dok na dan svoje žalbe vlastima (istog dana napada, dok je imao potres mozga) drugi podnosilac predstavke nije izričito pomenuo

² Suprotno predmetu *Lambdaistanbul LGBTI - Association de solidarité c. Turquie* (Odluka Veća), 2021. godine, gde je Sud utvrdio da je žalba iz člana 3. i 14, koja se odnosi na pretres i zaplenu u prostorijama LGBTI nevladine organizacije, očigledno neosnovana.

diskriminaciju, on je kasnije naveo da je agresor, koji ga je prepoznao sa internet snimka koji je jasno identifikovao podnosioca predstavke kao homoseksualca, nazvao ga je „pederom“ i „pedofilom“. Ipak, vlasti nikada nisu ozbiljno ispitale mogućnost da je zlostavljanje drugog podnosioca predstavke bilo zločin iz mržnje, pošto se tužilac oslanjao samo na izjave dve strane u sukobu i forenzički izveštaj. Propust da se identifikuju i saslušaju potencijalni svedoci, da se izvrši uviđaj na mestu zločina ili da se u spise službeno uvrste fotografije zadobijenih povreda, potvrđuje ovaj stav. Štaviše, s obzirom na lakše povrede koje je pretrpeo podnosilac predstavke i domaći pravni okvir, odsustvo ili prisustvo diskriminatornog motiva impliciralo je razliku između primene veoma blagih administrativnih sankcija i krivičnih sankcija. Stoga je Sud utvrdio da vlasti nisu ispunile svoju proceduralnu obavezu da istraže napad.

22. U predmetu *Women's Initiatives Supporting Group i drugi protiv Gruzije*, 2021, relevantni podnosioci predstavke (u vezi sa ovom predstavkom 27 državljana Gruzije koji su bili ili članovi osoblja nevladinih organizacija podnosilaca predstavke ili članovi i pristalice LGBT zajednice) koji je trebalo da učestvuju u mitingu povodom obeležavanja Međunarodnog dana borbe protiv homofobije 17. maja 2013, gde su nameravali da održe tihi dvadesetominutni *fleš mob*, kontrademonstranti su doveli u situaciju intenzivne anksioznosti i emocionalnog stresa. Bili su okruženi i brojčano nadjačani od strane rulje i fizički i verbalno napadnuti, pri čemu je homofobija očigledno igrala ključnu ulogu. Sud je utvrdio da domaće vlasti nisu sprovele odgovarajuću istragu o zlostavljanju 27 podnosilaca predstavke motivisanom mržnjom, kršeći član 3. (proceduralni deo) u vezi sa članom 14. Konvencije. Doveo je u pitanje njihovu nezavisnost i nepristrasnost, a čak i da su otvorena dva odvojena krivična postupka, ni u jednom nije postignut opipljiv rezultat. Takvo odugovlačenje razotkrilo je dugogodišnji neuspeh vlasti da istraže homofobično i/ili transfobično nasilje. Sud je takođe utvrdio suštinsku povredu ovih odredbi, jer vlasti nisu preduzele odgovarajuće mere da zaštite LGBT demonstrante od rulje i nisu naučile iz njihovog lošeg upravljanja prošlogodišnjim LGBT skupom. Uprkos obavezi da se obezbedi pojačana zaštita države, jedini odgovor bili su nenaoružani policajci u uskim ljudskim kordonima i prethodni plan razmeštanja, koji se u praksi pokazao kao haotičan. Takav propust da se preduzmu efikasne mere je bio dodatno obogaćen dokazima o držanju zvaničnika, pa čak i aktivnom učešću u pojedinačnim činovima predrasuda. Pored toga, Sud je utvrdio da su policajci ponizili jednog od podnosilaca predstavke tako što su pribegli uvredljivim izjavama tokom procesa brijanja brade (tvrdili su da je to bilo neophodno da bi ga odveli na sigurno), što je snimljeno mobilnim telefonom, jasno izražavajući predrasude protiv ovog drugog na osnovu njegove povezanosti sa LGBT zajednicom.

23. U predmetu *Oganezova protiv Jermenije*, 2022, podnositeljka predstavke je poznata pripadnica LGBT zajednice i njen klub, mesto gde bi se članovi LGBT zajednice družili, bio je predmet podmetanja požara i ona je postala predmet kampanje motivisane mržnjom. Iako je policija sprovedla brzu i razumno ekspeditivnu istragu o podmetnutom požaru, nije ispitala svedoke niti preduzela bilo kakve istražne korake. Bez obzira na to, motiv mržnje bio je otvoren od samog početka, čak i pre nego što je policija pokrenula istragu. Međutim, uprkos tome što su imali na raspolaganju nedvosmislene i direktne dokaze da je napad u kome je podmetnut požar motivisan seksualnom orijentacijom podnositeljke predstavke i pristrasnošću prema LGBT zajednici uopšte, optužbe protiv učinilaca nisu odražavale takve motive, jer je domaće krivično zakonodavstvo nije predviđalo da se diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta tretira kao motiv pristrasnosti i otežavajuća okolnost u izvršenju krivičnog dela. Niti se zakon koji kriminalizuje izazivanje mržnje odnosio na seksualnu orijentaciju i rodni identitet. Shodno tome, Sud je utvrdio da vlasti nisu ispunile svoju pozitivnu obavezu da efikasno istraže da li je paljevinski napad na klub, koji je motivisan seksualnom orijentacijom podnositeljke predstavke, predstavljao krivično delo počinjeno iz homofobičnog motiva, što je kršenje člana 3. uzeto u vezi sa članom 14. Konvencije (vidi gore stav 9. za dalje aspekte ovog kršenja).

24. U predmetu *Lapunov protiv Rusije*, 2023, detaljne i dosledne izjave podnosioca predstavke da su ga čečenske vlasti otele i zlostavljale zbog njegove seksualne orijentacije potkrepljene su informacijama koje su prikupili štampa i javni organi o takozvanoj "anti-gej čistki" 2017. godine, i

opštem kontekstu ljudskih prava i prava LGBTI osoba u Čečeniji. Vlada nije uspela da pruži ubedljiva objašnjenja koja bi mogla da opovrgnu te navode i na taj način nije uspela da ispuni svoj teret dokazivanja da dokaže suprotno. Zlostavljanje kojem je podnosilac predstavke bio podvrgnut od strane državnih agenata predstavljalo je mučenje i rezultiralo je kršenjem suštinskog dela člana 3. Konvencije (tačka 110). Štaviše, došlo je do sistemskog neuspeha da se istraže nepriznata pritvaranja i nestanci u Čečeniji u vezi sa žalbama prema članovima 2. i 3. Konvencije, što je dovelo do kršenja proceduralnog dela člana 3. Konvencije (tačka 118). Pored toga, podnosilac predstavke je bio podvrgnut ciljanom nasilju isključivo zbog svoje seksualne orijentacije, što je bio otežavajući faktor i okarakterisan kao zločin iz mržnje u relevantnom međunarodnom materijalu. Dakle, kršenje člana 3. bilo je motivisano homofobnim stavovima, u svetlu nivoa netolerancije prema LGBTI osobama u Čečeniji, što je dovelo do utvrđenja kršenja člana 14. u vezi sa članom 3. Konvencije (tačke 119-121). Pored toga, proizvoljno pritvaranje podnosioca predstavke nije imalo zakonskih osnova i nije zvanično priznato, što nije bilo u skladu sa članom 5. Konvencije (tačke 127-129).

25. Isto tako, u *Romanov i drugi protiv Rusije*, 2023, podnosioci zahteva bili su podvrgnuti homofobnim aktima nasilja od strane privatnih lica i nezakonito su uhapšeni i pritvoreni tokom mirnih demonstracija u znak podrške LGBTI pravima. Vlasti je trebalo da predvide rizike povezane sa masovnim događajima vezanim za društveno osetljivu temu podrške LGBTI zajednici, s obzirom na neprijateljske stavove delova ruskog društva prema ovom pitanju. Osim toga, ozbiljne pretnje su kružile pre demonstracija. Dakle, došlo je do kršenja člana 3. (substantivno i proceduralno) u svetlu člana 14. Konvencije, jer vlasti nisu uspele da zaštite podnosioca zahteva od nasilja (tačka 72) i nisu uspele da sprovedu efikasnu istragu (tačka 79).

D. Dužnosti u kontekstu imigracije³

1. Zabrana proterivanja

26. Nekoliko odredaba Konvencije i njenih Protokola izričito se tiču „stranaca“ i ne sadrže pravo na azil. Kao opšte pravilo, države imaju pravo, u skladu sa dobro utvrđenim međunarodnim pravom i podložno svojim ugovornim obavezama, da kontrolišu ulazak, boravak i proterivanje nedržavljana. U predmetu *Soering protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1989, Sud je po prvi put presudio da bi izručenje podnosioca predstavke moglo dovesti do odgovornosti države koja bi ga izručila, po članu 3. Konvencije. Od tada, Sud je dosledno smatrao da uklanjanje stranca od strane države ugovornice može dovesti do problema prema članovima 2. i 3, te stoga uključuje odgovornost te države prema Konvenciji kada su dokazani značajni razlozi za verovanje da bise dotična osoba, ako bude deportovana, suočila sa stvarnim rizikom da bude podvrgnuta postupanju suprotno članovima 2. ili 3. u zemlji odredišta.

27. Dok se većina slučajeva udaljenja koje je Sud ispitao prema članovima 2. ili 3. odnosi na udaljenja u zemlju iz koje je podnosilac predstavke pobegao, takvi slučajevi mogu nastati i u vezi sa udaljenjem podnosioca predstavke u treću zemlju.

28. Sud je protumačio gorenavedene obaveze tako da zahteva da se LGBTI osoba, koja rizikuje progon (što predstavlja postupanje protivno članovima 2. ili 3. Konvencije) na osnovu svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, ne sme vratiti u svoju zemlju porekla. Sud je smatrao da seksualna orijentacija osobe čini temeljni deo identiteta te osobe i da niko ne može biti primoran da prikriva njegovu ili njenu seksualnu orijentaciju kako bi izbegao progon (*I.K. protiv Švajcarske* (dec.), 2017, tačka 24.).

29. Od posebnog je značaja predmet *B i C protiv Švajcarske*, 2020, koji se ticao slučaja gej muškarca (u istopolnoj vezi) koji osporava svoju deportaciju u zemlju (Gambija) u kojoj bi bio u

³ Vidi [Vodič kroz sudsku praksu u oblasti imigracije](#).

opasnosti od zlostavljanja zbog svoje seksualne orijentacije. Potvrđujući odluku u predmetu *I.K. protiv Švajcarske* (dec.), 2017, tačka 24, i u skladu sa sudskom praksom Suda pravde Evropske unije (CJEU), kao i sa stavom Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR), Sud je smatrao da bi se seksualna orijentacija prvog podnosioca predstavke, čija istinitost nije bila sporna, mogla naknadno otkriti u Gambiji ako bi tamo bio udaljen. Sud je po prvi put smatrao da vraćanje podnosioca predstavke u neevropsku državu u kojoj bi bili izloženi riziku od zlostavljanja na osnovu njihove seksualne orijentacije predstavlja povredu člana 3. Konvencije. Konkretno, Sud je zaključio da se domaći sudovi koji su zauzeli stav da nije verovatno da će seksualna orijentacija prvog podnosioca predstavke privući pažnju gambijskih vlasti ili drugih osoba, nisu bavili procenom državne zaštite od štetnih učinaka nedržavnih aktera i nisu u dovoljnoj meri procenili rizik da će prvi podnosilac predstavke, kao homoseksualna osoba u Gambiji, biti zlostavljan.

30. Opšta načela u vezi sa zabranom proterivanja Sud je sažeo u predmetima *J.K. i drugi protiv Švedske* [GC], 2016, tačke 77-105 i *F.G. protiv Švedske* [GC], 2016, tačka 127. Međutim, u nastavku su obrađene neke posebno relevantne tačke u kontekstu LGBTI osoba.

a. Rizik

31. Prema članu 3. Konvencije, rizik od zlostavljanja u zemlji odredišta, koji može proizaći od državnih ili nedržavnih aktera (uključujući članove porodice) mora biti „stvaran“. Procena postojanja stvarnog rizika mora se fokusirati na predvidljive posledice udaljenja podnosioca zahteva u zemlju odredišta, u svetlu tamošnje opšte situacije i njegovih ili njenih ličnih okolnosti. Na primer, u predmetu *B i C protiv Švajcarske*, 2020, tačke 60-62, Sud je prihvatio da je rizik koji proizlazi od nedržavnih aktera (osim članova porodice podnosioca predstavke) mogao biti stvaran, te da je stoga mogao zahtevati zaštitu, ali nije bilo isto i za rizik od zlostavljanja od strane njegove porodice.

32. U kontekstu zlostavljanja od strane državnih organa zbog zakona koji kriminalizuju i kažnjavaju homoseksualne radnje, da bi se rizik smatrao stvarnim, takvo zakonodavstvo se mora aktivno primenjivati. To često nije slučaj (*B i C protiv Švajcarske*, 2020, tačka 59; *A.N. protiv Francuske* (dec.), 2016, vezano za povratak u Senegal; *F. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.), 2004; *I.I.N. protiv Holandije* (dec.), 2004, vezano za povratak u Iran).

33. Sud će takođe tražiti od migranta podnosioca predstavke da pokaže posebne okolnosti koje bi njega lično učinile ranjivim na zlostavljanje. Ove specifične okolnosti mogu se dokazati informacijama o prethodnom zlostavljanju u zemlji odredišta (u idealnom slučaju, potkrepljeno medicinskim dokazima), prethodnim odobrenjem izbegličkog statusa od strane stranih država ili procenama UNHCR-a, ili se takođe mogu potkrepiti dokazima o aktuelnom sistematskom progonu lica u sličnoj situaciji. Kada pojedinac tvrdi da je član grupe koja je sistemski izložena praksi zlostavljanja, zaštita iz člana 3. će se primeniti kada pojedinac dokaže da postoje ozbiljni razlozi zbog kojih veruje u postojanje takve prakse i svoje članstvo u dotičnoj grupi. Sud tada neće insistirati na tome da pojedinac dokaže postojanje dodatnih posebnih karakterističnih obeležja ako bi to učinilo iluzornom zaštitu koju nudi član 3. To se određuje u svetlu izveštaja podnosioca predstavke i informacija o situaciji u zemlju odredišta u odnosu na dotičnu grupu (*J.K. i drugi protiv Švedske* [GC], 2016, tačke 103-105). Na primer, u predmetu *I.K. protiv Švajcarske* (dec.), 2017, dok je u *Sijera Leoneu* zakon kriminalizovao homoseksualnost kaznom od deset godina do doživotnog zatvora, u praksi se zakon nije primenjivao i podnosilac predstavke nije pokazao da je za njim raspisan nalog za hapšenje: dakle nije bilo ni opšteg ni ličnog rizika.

34. Kao što je već spomenuto, progon može doći i od strane nedržavnih aktera, što nije ograničeno na članove porodice. Što se tiče raspodele tereta dokazivanja u slučajevima udaljenja iz člana 3. gde rizik od zlostavljanja proizilazi od nedržavnih aktera: teret leži na podnosiocu predstavke u pogledu njegovih ličnih okolnosti (u kontekstu ovog Vodiča, njegove seksualne orijentacije) budući da je na vlastima da utvrde *proprio motu* opštu situaciju u zemlji porekla, uključujući dostupnost

državne zaštite od zlostavljanja koje dolazi od nedržavnih aktera (vidi, na primer, u predmetu *B i C protiv Švajcarske*, 2020, tačke 61-62).

b. Verodostojnost

35. Zbog posebne situacije u kojoj se tražioci azila često nađu, često je potrebno ne donositi preuranjene zaključke pri oceni verodostojnosti njihovih izjava i dokumenata koji su im priloženi. Ipak, kada se iznesu informacije koje daju jake razloge da se dovede u pitanje istinitost podnesaka tražioca azila, pojedinac mora dati zadovoljavajuće objašnjenje za navodne netačnosti u tim podnescima. Čak i ako se podnosičev prikaz nekih pojedinosti može činiti pomalo neverovatnim, Sud je, na primer, u predmetu *J.K. i drugi protiv Švedske* [GC], 2016, tačka 93. (koji se nije ticao LGBTI osobe), smatrao da to nužno ne umanjuje ukupnu opštu verodostojnost tvrdnje podnosioca predstavke.

36. Sud je svestan da pri podnošenju zahteva za azil na osnovu seksualne orijentacije može biti teško utvrditi precizne činjenice i, u skladu sa smernicama UNHCR-a, procenu verodostojnosti domaće vlasti treba da izvrše na individualizovan i osetljiv način. Na primer, u predmetu *I.K. protiv Švajcarske* (dec.), 2017, Sud je primio na znanje činjenicu da mu je, s obzirom na tvrdnju podnosioca predstavke o njegovoj seksualnosti, ponuđena prilika da obavi razgovor sa muškim sagovornicima.

37. Kada je procena verodostojnosti izvršena rigorozno i u skladu sa odgovarajućim procedurama, Sud će uopšteno slediti nalaze domaćih organa koji su u boljoj poziciji da procene kredibilitet podnosioca predstavke budući da su ga videli i čuli, te bi stoga mogli oceniti njegovo ponašanje, osim ako podnosilac predstavke donese dovoljno pismenih dokaza da uveri Sud u suprotno. Na primer, u predmetu *A.N. protiv Francuske* (dec.), 2016, podnosilac predstavke (Senegalac) je tvrdio da je aktivan homoseksualac od svoje šesnaeste godine, ali da je to tajio od svoje porodice i prijatelja iz straha od njihove reakcije i represije od strane vlasti. Podnosilac predstavke je postao model i počeo da živi u dugotrajnoj tajnoj vezi sa drugim muškarcem, ali ga je uhvatila treća osoba koja je potom počela da ih ucenjuje tražeći novac u zamenu za ćutanje. Nakon što je partner podnosioca predstavke postao previše bolestan da bi nastavio da radi i par više nije mogao da plaća troškove, podnosilac predstavke je počeo da se prostituiše kako bi prikupio novac. Prema podnosiocu predstavke, treća strana je na kraju obavestila njegovu porodicu koja je zauzvrat pretukla podnosioca predstavke. Po otpuštanju iz bolnice, čuvši da će ga porodica izmasakrirati i plašeći se akcije vlasti, pobjegao je u Francusku. Tek nakon što ga je policija uhapsila i izdala nalog za proterivanje, podnosilac predstavke je zatražio azil, koji su domaće vlasti odbile na osnovu toga što je njegova priča bila neprecizna i stereotipna, navodeći da on nije bio upoznat sa homoseksualnom scenom u Dakaru, da su njegove izjave bile neprecizne i da su podneseni dokumenti imali malu dokaznu vrednost. Kao i domaći organi, Sud je smatrao da tvrdnja podnosioca predstavke nije verodostojna.

38. Stoga, u proceni verodostojnosti faktor koji treba uzeti u obzir je i taj da su zahtevi podneseni blagovremeno: Na primer u predmetu *M.K.N. protiv Švedske*, 2013, podnosilac predstavke se prvo žalio da je morao napustiti Mosul (Irak) jer je bio proganjan zbog svojih hrišćanskih uverenja. Kasnije je tvrdio da će biti u opasnosti od progona jer je imao homoseksualnu vezu, nakon što su mudžahedini ubili njegovog partnera. Sud nije utvrdio povredu člana 3, između ostalog, smatrao je da tvrdnja podnosioca predstavke u vezi sa homoseksualnim odnosom, koja je iznesena u kasnijoj fazi, nije verodostojna, jer nije dato uverljivo objašnjenje za kašnjenje sa takvim tvrdnjama, kako u zemlji tako i pred sudom. Štaviše, podnosilac predstavke je izrazio nameru da živi sa svojom ženom i decom.

c. Rešeni predmeti

39. Mora se napomenuti da je nekoliko imigracionih slučajeva zasnovanih na strahu od progona

zbog homoseksualnosti izbrisano sa spiska predmeta Suda pošto su tužene vlade odlučile da podnosiocima predstavke pruže neki oblik zaštite⁴. U predmetu *M.E. protiv Švedske* [GC], 2015, podnositelj predstavke je posebno naveo da bi, ako bi bio primoran da se vrati u Libiju da odatle podnese zahtev za spajanje porodice, bio izložen stvarnom riziku od progona i zlostavljanja, prvenstveno zbog svoje homoseksualnosti, ali i zbog ranijih problema sa libijskim vojnim vlastima nakon njegovog hapšenja zbog krijumčarenja ilegalnog oružja. U svojoj presudi o brisanju, Sud je naveo da je Odbor za migracije podnosiocu predstavke odobrio boravišnu dozvolu, čime je efektivno poništen nalog za njegovo proterivanje. Dakle, potencijalna povreda člana 3. je otklonjena i slučaj je tako rešen na nacionalnom nivou. Sud nije prihvatio da nastavi sa ispitivanjem njegovog slučaja na osnovu toga što je pokrenuo ozbiljna pitanja od fundamentalnog značaja u vezi sa pravima homoseksualaca i načinom procene tih prava u predmetima koji se odnose na pitanje azila širom Evrope.⁵

d. Pritvor

40. Drugi član Konvencije koji je relevantan u kontekstu LGBTI tražilaca azila je sam član 5. - koji dozvoljava pritvor u ograničenom broju okolnosti⁶ – i/ili u vezi sa članom 3. Konvencije – koji zahteva da mesto i uslovi pritvora moraju biti odgovarajući. U praksi, to se generalno odnosi na pritvor LGBTI osobe do procene zahteva za azil te osobe, ili ako se azil odbije, do proterivanja/deportacije te osobe (član 5, stav (1), tačka f)). To može biti i u kontekstu ispunjavanja obaveze nametnute zakonom (član 5, stav (1), tačka b)), u kontekstu imigracionog postupka. Na primer, u predmetu *O.M. protiv Mađarske*, 2016, tačke 53-54, ispitanom prema članu 5, stav (1), tačka b), vlasti nisu napravile individualizovanu procenu ili uzele u obzir ranjivost podnosioca predstavke u pritvorskom objektu kada su naredile njegov pritvor ne uzimajući u obzir u kojoj meri su ugrožene osobe – na primer, LGBT osobe poput podnosioca predstavke – bile sigurne ili nisu bile sigurne u pritvoru među ostalim pritvorenim licima. Dakle, odluke domaćih vlasti, koje nisu sadržavale nikakav adekvatan osvrt na individualne okolnosti podnosioca predstavke, pripadnika ranjive grupe zbog pripadnosti seksualnoj manjini u Iranu, doprinele su nalazu Suda da je pritvor podnosioca predstavke u tom predmetu bio na granici proizvoljnosti i u suprotnosti sa članom 5. Konvencije.

⁴ *A.S.B. protiv Holandije* (Odluka Komisije), 2012. godine, gde je podnosiocu zahteva odobren azil; *A.E. protiv Finske* (Odluka Komisije), 2015. godine, gde je podnositelj zahteva dobio kontinuiranu i obnovljivu boravišnu dozvolu; *A.T. protiv Švedske* (Odluka Komisije), 2017, kada je nalog za proterivanje u Iran zastareo i više nije bio izvršan, a podnositelj predstavke je pokrenuo novi postupak za azil. Novo ispitivanje je podrazumevalo potpuno razmatranje osnova za azil koje je izneo podnositelj predstavke, uključujući i njegovu tvrdnju da bi rizikovao progon u Iranu zbog svoje seksualne orijentacije; *E.S. protiv Španije* (Odluka Komisije), 2017, (delimično brisano, a delom neprihvatljivo), gde su tvrdnje podnosioca predstavke u vezi s njegovim povratkom u Senegal na osnovu njegove homoseksualnosti bile ispitane od strane suda u redovnom postupku koji je imao odložno dejstvo; i *Nurmatov (Ali Feruz) protiv Rusije* (Odluka Komisije), 2018, (delimično brisano, a delom neprihvatljivo), gde je podnositelj predstavke prihvatio da dobrovoljno napusti Rusiju i dobio status izbeglice u Nemačkoj.

⁵ Vidi i *S.A.C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (Odluka Komisije), 2019, gde se podnositelj predstavke žalio na osnovu člana 3. Konvencije zbog odbijanja njegovog zahteva za azil u Ujedinjenom Kraljevstvu. Konkretno, podnositelj predstavke je tvrdio da se suočio sa stvarnim rizikom od ozbiljne i nepovratne povrede po povratku u Bangladeš kao gej/biseksualac. Zahtev je izbrisan nakon što je podnositelj predstavke želeo da povuče zahtev uz nagodbu s Vladom pod uslovima koji uključuju ponovno razmatranje njegovog zahteva za azil i ljudska prava.

⁶ Vidi [Vodič kroz sudsku praksu prema članu 5. – Pravo na slobodu i sigurnost](#).

II. Lične i porodične stvari⁷

Član 6. Konvencije

“Tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ... svako ima pravo na pravičnu ... raspravu ... [a] ... suda ...”

Član 8. Konvencije

“1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.”

Član 12. Konvencije

“Muškarci i žene odgovarajućeg uzrasta imaju pravo da stupaju u brak i zasnivaju porodicu u skladu s unutrašnjim zakonima koji uređuju vršenje ovog prava.”

A. Opšta razmatranja

1. Pojmovi privatnog i porodičnog života

41. Većina žalbi LGBTI osoba pred Sudom odnosila se na žalbe po članu 8. Konvencije, u vezi s njihovim privatnim ili porodičnim životom ili oboje.

42. Sud je smatrao da je koncept „privatnog života“ širok pojam koji nije podložan iscrpnoj definiciji. Pokriva fizički i psihički integritet osobe, uključujući njegov ili njen seksualni život (*X i Y protiv Holandije*, 1985, tačka 22). Ponekad može obuhvatiti aspekte fizičkog i društvenog identiteta pojedinca (*Y.Y protiv Turske*, 2015, tačka 56). Elementi kao što su, na primer, rodna identifikacija, ime i seksualna orijentacija i seksualni život spadaju u ličnu sferu zaštićenu članom 8. (*Sousa Goucha protiv Portugalije*, 2016, tačka 27; *B. protiv Francuske*, 1992, tačka 63; *Dudgeon protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1981, tačka 41; *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, 2020, tačka 109; *Smith i Grady protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1999, tačka 71). Član 8. štiti i pravo na lični razvoj i pravo na uspostavljanje i razvijanje odnosa sa drugim ljudskim bićima i spoljnim svetom (*Schlumpf protiv Švajcarske*, 2009, tačka 77.).

43. Pojam porodičnog života je autonoman koncept. Shodno tome, postoji li ili ne „porodični život“ u suštini je pitanje činjenice koja zavisi od stvarnog postojanja bliskih ličnih veza u praksi. Sud će stoga razmotriti *de facto* porodične veze. Na primer, Sud je utvrdio da je postojao porodični život u kontekstu transseksualca koji je bio podvrgnut operaciji promene pola iz ženskog u muški, a koji je živio sa ženom koja je rodila dete veštačkom oplodnjom od donora (AID), što je procedura za koju se par zajednički prijavio. U tim okolnostima, Sud je smatrao da su *de facto* porodične veze povezivale tri podnosioca predstavke (*X, Y i Z protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1997, tačka 37). Odnos između dve žene koje su živеле zajedno i stupile u civilno (građansko) partnerstvo, sa detetom koje je jedna od njih začela putem potpomognute oplodnje ali su ga obe odgajale, takođe je predstavljao „porodični život“ u smislu člana 8. Konvencije (*Gas i Dubois protiv Francuske* (dec.), 2010.). Isto se odnosilo i na odnos sa detetom jedne od njih, koje su zajedno odgajale (*X i drugi protiv Austrije* [GC], 2013, tačka 96; *Boeckel i Gessner-Boeckel protiv Nemačke* (dec.), 2013, tačka

⁷ Za detaljne opšte principe i njihovu primenu pogledajte [Vodič kroz sudsku praksu prema članu 8. – Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske](#).

27; *S.W. i drugi protiv Austrije* (dec.), 2022, tačka 43). Sud je u ovom kontekstu takođe uzeo u obzir da odnos između nebiološkog “roditelja” (ili “brata i sestre”) i deteta opstaje čak i nakon prekida veze između para i nastavlja da čini porodični život (*Honner protiv Francuske*, 2020, tačka 51, *C.E. i drugi protiv Francuske*, 2022, tačke 49-52). U skorije vreme, Sud je takođe utvrdio da su dva podnosioca predstavke, istopolni par koji živi na Islandu, koji su nameravali da budu roditelji trećeg podnosioca predstavke, deteta rođenog gestacijskim surogat materinstvom u Sjedinjenim Američkim Državama i koje nema biološke veze ni sa jednim od njih, činili porodični život budući da su bili u vezi više od četiri godine (celi život trećeg podnosioca predstavke), kao i *putem* aranžmana hraniteljstva, i smatrali su jedni druge roditeljima i detetom (*Valdís Fjölfnisdóttir i drugi protiv Islanda*, 2021, tačke 58-62, videti takođe *D.B. i drugi protiv Švajcarske*, 2022).

44. Određene situacije mogu istovremeno spadati pod koncepte privatnog i porodičnog života. Na primer, veza u stabilnim istopolnim parovima u *de facto* partnerstvu, bez obzira da li su u vanbračnoj zajednici ili ne, spada u pojam “privatnog života” i “porodičnog života”, baš kao što bi to bila i veza između parova različitih polova. (*Schalk i Kopf protiv Austrije*, 2010, tačka 95; *Vallianatos i drugi protiv Grčke* [GC], 2013, tačka 73; *Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, tačka 103). Odnos deteta sa bivšim partnerom biološkog roditelja takođe spada kako u koncept porodičnog života, tako i privatnog života kako odrasle osobe tako i deteta sa kojim su uspostavljene emocionalne veze (*C.E. i drugi protiv Francuske*, 2022, tačke 53-55). Slično, situacija dva brata blizanca rođena surogat materinstvom u SAD, ali koji žive u Izraelu sa svojim roditeljima (istopolni par), kojima je odbijeno (u Poljskoj) priznanje njihovog zakonskog odnosa roditelj-dete sa svojim poljskim biološkim ocem i sticanje poljskog državljanstva po poreklu, moglo je potpasti i pod koncept privatnog i porodičnog života. Međutim, u konkretnim okolnostima tog slučaja, Sud je utvrdio da član 8. nije primenljiv, jer negativan efekat koji su osporene odluke imale na privatni život podnosilaca predstavke nije prešao granicu ozbiljnosti za pitanje koje bi se pokrenulo na osnovu čl. 8. Konvencije i, s obzirom na to da podnosioci predstavke nisu živeli u Poljskoj, Sud je utvrdio da nije bilo mešanja u pravo na poštovanje njihovog porodičnog života (*S.-H. protiv Poljske* (dec.), 2021, tačke 66-76).

2. Negativne i pozitivne obaveze

45. Sud je ispitao različite slučajeve uplitanja (negativne obaveze) u privatni i/ili porodični život LGBTI podnosilaca predstavke prema članu 8. Smatrao je, na primer, da zakonodavstvo koje zabranjuje homoseksualne radnje počinjene u privatnosti između muškaraca koji su dali pristanak predstavlja kontinuirano mešanje u pravo podnosioca predstavke na poštovanje njegovog privatnog života (koji uključuje i njegov seksualni život – najintimniji aspekt privatnog života) (*Dudgeon protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1981, tačka 41; *Norris protiv Irske*, 1998, tačka 38; *Modinos protiv Kipra*, 1993, tačka 24). Slično tome, postojanje zakona koji zabranjuje seksualne radnje uz pristanak između više od dva muškarca, privatno, i posledična osuda za grubu nepristojnost takođe predstavlja mešanje u pravo na poštovanje privatnog života. (*A.D.T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2000, tačka 26).

46. Kada se utvrdi da je bilo mešanja u privatni ili porodični život podnosioca predstavke, Sud će u oceni negativnih obaveza države ispitati da li je mešanje „u skladu sa zakonom” i da li je „neophodno u demokratskom društvu” u svetlu legitimnog cilja kojem se teži. Na primer, u predmetu *Dudgeon protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1981; *Norris protiv Irske*, 1998; i *Modinos protiv Kipra*, 1993, Sud je utvrdio povredu člana 8. Konvencije pošto nisu ispunjeni svi ovi uslovi. Specifično mešanje može uticati i na LGBTI osobe (slučajevi direktno iznad) kao i na one koji se percipiraju kao LGBTI osobe. Na primer, slučaj *Drelon protiv Francuske*, 2022, odnosio se na prikupljanje i zadržavanje, od strane francuske službe za davanje krvi, ličnih podataka koji odražavaju pretpostavljenu seksualnu orijentaciju podnosioca predstavke. Na njega je primenjena kontraindikacija za davanje krvi (specifična za muškarce koji su imali odnose sa drugim muškarcima), koja je registrovana u sistemu, jer je odbio da odgovara na pitanja o svom seksualnom životu tokom medicinskog intervjua pre donacije. Primenom gorenavedenog testa,

Sud je utvrdio povredu člana 8. (privatni život).

47. Iako je suštinski cilj člana 8. zaštita pojedinaca od proizvoljnog uplitanja javnih vlasti, tim članom se državi mogu nametnuti i određene pozitivne obaveze da osigura efektivno poštovanje prava zaštićenih članom 8. (*Hämäläinen protiv Finske* [GC], 2014, tačka 62.). Te obaveze mogu uključivati donošenje mera osmišljenih da osiguraju poštovanje privatnog ili porodičnog života čak i u sferi međusobnih odnosa između pojedinaca (*Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, tačka 159).

48. Iako se granice između pozitivnih i negativnih obaveza države prema članu 8. ne mogu precizno definisati, primenjivi principi su ipak slični. Prilikom utvrđivanja da li takva obaveza postoji ili ne, mora se voditi računa o pravičnoj ravnoteži između opšteg interesa i interesa pojedinca: u oba konteksta država uživa određenu slobodu procene (*B. protiv Francuske*, 1992, tačka 44; *Hämäläinen protiv Finske* [GC], 2014, tačka 67; *O.H. i G.H. protiv Nemačke*, 2023, tačke 109-111).

49. U kontekstu tužbi LGBTI osoba, Sud je utvrdio, na primer, da postoji pozitivna obaveza da se transseksualnoj osobi post-operativno osigura pravo na poštovanje njenog privatnog života, posebno kroz pravno priznavanje njene promene pola (*Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačke 71-93; *Grant protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2006, tačke 39-44; odstupajući od prethodne sudske prakse kao npr. u predmetu *Rees protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1986; *Cossey protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1990; *Sheffield i Horsham*, 1998). Suprotno tome, ne postoji pozitivna obaveza da se obezbedi efikasna i pristupačna procedura koja omogućava podnosiocu predstavke da mu se zakonski prizna novi pol a da ostane u braku (*Hämäläinen protiv Finske* [GC], 2014, tačka 88). Ocenjujući situaciju u Italiji, Sud je smatrao da postoji pozitivna obaveza da se osigura da podnosioci predstavki, istopolni parovi u stabilnim zajednicama, ili istopolni parovi venčani u stranoj državi, imaju na raspolaganju poseban pravni okvir koji predviđa priznavanje i zaštitu njihovih istopolnih zajednica (*Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, tačka 185; *Orlandi i drugi protiv Italije*, 2017, tačka 210). Međutim, kada postoji ova mogućnost, ne postoji pozitivna obaveza da se brak sklopljen u inostranstvu registruje kao brak ukoliko pravo države ugovornice ne dozvoljava istopolne brakove. (*ibid.*, tačke 205-211).

3. Polje slobodne procene i konsenzus

50. Opseg polja slobodne procene dozvoljene državama razlikovaće se u zavisnosti od okolnosti, predmeta i njegovog porekla (*Hämäläinen protiv Finske* [GC], 2014, tačka 109).

51. Kada je ta aktivnost bila istinski „privatna“, pristup Suda je bio da usvoji isto usko polje slobodne procene kakvo je smatrao primenjivim u drugim predmetima koji uključuju intimne aspekte privatnog života (kao npr. u predmetu *Dudgeon protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1981, tačka 52; *A.D.T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2000, tačka 37). Stoga Sud smatra da kada je u pitanju posebno važan aspekt postojanja ili identiteta pojedinca, polje slobodne procene dozvoljeno državi će biti ograničeno (*Christine Goodwin v. the United Kingdom* [GC], 2002, tačka 90; *Orlandi and Others v. Italy*, 2017, tačka 203).

52. Međutim, kada u državama članicama Saveta Evrope ne postoji konsenzus, bilo o relativnoj važnosti interesa koji je u pitanju ili o najboljim sredstvima za njegovu zaštitu, posebno kada slučaj povlači osetljiva moralna ili etička pitanja, polje slobodne procene biće šire (*X, Y i Z protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1997, tačka 44; *Fretté protiv Francuske*, 2002, tačka 41; *Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačka 85). Takođe će obično postojati široko polje slobodne procene ako se od države traži da uspostavi ravnotežu između suprotstavljenih privatnih i javnih interesa ili prava iz Konvencije (*Fretté protiv Francuske*, 2002, tačka 42; *O.H. i G.H. protiv Nemačke*, 2023, tačka 112. i reference navedene u njoj. Vidi takođe, iako u kontekstu člana 9, ali od interesa za predmet ovog Vodiča, *Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2013, tačke 102-110). U predmetu *Eweida i drugi*, zaključeno je da se disciplinskim merama protiv podnosilaca predstavke (zaposlenih) zbog njihovog odbijanja da obavljaju funkcije za koje su smatrali da su suprotne njihovim verskim uverenjima (kao što je savetovanje istopolnih parova ili sprovođenje

ceremonija građanskog partnerstva u vezi sa istopolnim parovima) nije prekršilo njihovo pravo da ispoljavaju svoju veru prema članu 9, samostalno ili u vezi sa članom 14, s obzirom na široku slobodnu procenu vlasti kada balansiraju između dva prava iz Konvencije.

53. Postoji obimna sudska praksa koja odražava dugogodišnji evropski konsenzus o pitanjima kao što su:

- ukidanje krivične odgovornosti za homoseksualne odnose između punoletnih osoba (*Dudgeon protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1981; *Norris protiv Irske*, 1998; *Modinos protiv Kipra*, 1993.);
- mogućnost homoseksualaca da služe u oružanim snagama (*Lustig-Prean i Beckett protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1999, tačka 97; *Smith i Grady protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1999, tačka 104.);
- jednake godine pristanka prema krivičnom zakonu za heteroseksualne i homoseksualne radnje (*L. i protiv Austrije*, 2003, tačka 50.); i
- zahtev da se dobije prethodna psihijatrijska dijagnoza pre zakonskog priznavanja transrodnog identiteta (*A.P., Garçon i Nicot protiv Francuske*, 2017, tačke 72. i 139).

54. Sud je uzeo u obzir i novi konsenzus/trend/pokret, kao što je priznavanje, u svrhu imigracionih prava, istopolnih odnosa kao „porodičnog života” (*Taddeucci i McCall protiv Italije*, 2016, tačka 97.) i priznavanje istopolnih zajednica (*Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, tačka 178).

55. Istovremeno, ostaju pitanja oko kojih, za sada, nema evropskog konsenzusa, kao npr:

- pravo istopolnih parova da stupe u brak, ili kako se nositi sa priznavanjem pola u slučaju već postojećeg braka (*Hämäläinen protiv Finske* [GC], 2014, tačke 74-75);
- registracija istopolnih brakova sklopljenih u inostranstvu (*Orlandi i drugi protiv Italije*, 2017, tačka 205); i
- naznaka, u evidenciji matičnih knjiga koja se odnosi na dete, o činjenici da je jedna od osoba koja ima roditeljski status transrodna osoba (*O.H. i G.H. protiv Nemačke*, 2023, tačka 114).

56. Konvencija je živi instrument koji treba tumačiti u svetlu današnjih uslova (*E.B. protiv Francuske* [GC], 2008, tačka 92; *Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačke 74-75) i stoga, posebno u kontekstu LGBTI pitanja, sudska praksa Suda se često razvijala u svetlu evoluirajućeg konsenzusa. Na primer:

- Još u vreme postupka *Sheffield i Horsham*, 1998, tačka 50, postojao je konsenzus unutar država ugovornica u Savetu Evrope o obezbeđivanju pravnog priznanja nakon promene pola. Međutim, to nije bilo dovoljno da Sud poništi zaključke u svojim ranijim presudama u predmetima *Rees protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1986, i *Cossey protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1990, uz navod Suda da nije postojao zajednički evropski pristup rešavanju pravnih i praktičnih problema koji su se pojavili. Sud je, međutim, smatrao da ovo područje treba da bude pod kontrolom država ugovornica. Kasnije, u predmetu *Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačka 85, Sud se oslonio na jasne i neosporne dokaze o kontinuiranom međunarodnom trendu pravnog priznavanja kako bi utvrdio da nedostatak priznavanja postoperativnih pojedinaca više ne spada u okvir slobodne procene države.
- U predmetu *Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, tačka 178, od značaja za razmatranje Suda bio je pokret ka pravnom priznavanju istopolnih parova koji je nastavio da se brzo razvija u Evropi od presude Suda u predmetu *Schalk i Kopf protiv Austrije*, 2010. U potonjem slučaju Sud je utvrdio da se austrijskom zakonodavcu, iako nije prednjačio, ne može zameriti što nije uveo pravno priznanje istopolne veze podnosioca predstavke (preko uvođenja Zakona o registrovanom partnerstvu) ranije nego što je to učinio, naime

2010. godine. Međutim, pet godina kasnije, u vreme postupka u predmetu *Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, tesna većina država Saveta Evrope (dvadeset četiri od četrdeset sedam) je već usvojila zakone u korist takvog priznanja i relevantne zaštite. Jednako brz razvoj prepoznat je i na globalnom nivou, s posebnim osvrtom na zemlje u Americi i Australaziji. To je, između ostalog, dovelo do toga da je Sud zaključio da je italijanska država prekoračila svoje polje slobodne procene i nije ispunila svoju pozitivnu obavezu da osigura da podnosioci predstavke imaju na raspolaganju specifičan pravni okvir koji omogućava priznavanje i zaštitu njihovih istopolnih zajednica. Sud je smatrao kako bi, da bi zaključio drugačije u 2015, morao biti nespreman da uzme u obzir promenu uslova u Italiji i nerad da primeni Konvenciju na praktičan i efikasan način (*ibid.*, tačka 186). Trend koji je primećen u gorenavedenim slučajevima potvrđen je 2022. godine, pošto je trideset država članica obezbedilo mogućnost pravnog priznavanja istopolnih parova, što je omogućilo Sudu da potvrdi postojanje pozitivne obaveze država članica da obezbede pravni okvir omogućavajući istopolnim parovima da dobiju adekvatno priznanje i zaštitu njihove veze (*Fedotova i drugi protiv Rusije* [GC], 2023, tačka 178).

- Što se tiče zahteva za operacijom/sterilizacijom pre priznavanja pola, iako to nije ključno za utvrđivanje kršenja, u nedavnim slučajevima po tom pitanju Sud je ipak uzeo u obzir evoluciju trendova. U predmetu *A.P., Garçon i Nicot protiv Francuske*, 2017, tačka 124, Sud je primetio da je uprkos nepostojanju konsenzusa u vezi s tim pitanjem, u sedam godina pre presude jedanaest država članica uklonilo takav zahtev iz svojih zakona, pokazujući tendenciju napuštanja tog zahteva. Četiri godine kasnije, u predmetu *X i Y protiv Rumunije*, 2021, Sud se takođe osvrnuo na kontinuiranu evoluciju po tom pitanju, napominjući da je broj država članica koje održavaju takav zahtev nastavio da se smanjuje (2020. godine taj zahtev je uklonilo dvadeset šest država članica).

B. Glavne teme

1. Transrodna pitanja

57. Pojam lične autonomije je važan princip koji leži u osnovi tumačenja garancija iz člana 8. Konvencije. To je dovelo do toga da Sud prizna, u kontekstu primene te odredbe na transrodne osobe, da ona uključuje pravo na samoodređenje (*Van Kück protiv Nemačke*, 2003, tačka 69; *Schlumpf protiv Švajcarske*, 2009, tačka 100), u kojem je sloboda definisanja rodnog identiteta jedna od najosnovnijih bitnih stvari (*Van Kück protiv Nemačke*, 2003, tačka 73; *Y.Y protiv Turske*, 2015, tačka 102). Pravo transrodnih osoba na lični razvoj i fizičku i moralnu sigurnost je stoga zagarantovano članom 8. (*Van Kück protiv Nemačke*, 2003, tačka 69; *Schlumpf protiv Švajcarske*, 2009, tačka 100; *Y.Y protiv Turske*, 2015, tačka 58). Pravo na poštovanje privatnog života prema članu 8. Konvencije u potpunosti se primenjuje na rodni identitet, kao komponentu ličnog identiteta. Ovo vredi za sve pojedince, bez obzira na to da li je osoba bila podvrgnuta operaciji promene pola ili nije (*A.P., Garçon i Nicot protiv Francuske*, 2017, tačke 94-95, *S.V. protiv Italije*, 2018, tačke 56-58).

a. Operacija

58. Dok se član 8. Konvencije ne može tumačiti tako da garantuje bezuslovno pravo na operaciju promene pola, transrodnost je međunarodno priznata kao zdravstveno stanje koje zahteva lečenje i pomoć dotičnim osobama. (*Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačka 81; *Y.Y protiv Turske*, 2015, tačka 65.). Zdravstvene službe većine država ugovornica priznaju ovo stanje i pružaju ili dozvoljavaju lečenje, uključujući i nepovratnu operaciju promene pola (*ibid.*).

59. S obzirom na brojne i bolne intervencije uključene u operaciju promene pola i nivo posvećenosti i uverenja koji je potreban da bi se postigla promena društvene rodne uloge, ne može se sugerisati da postoji nešto proizvoljno ili hirovito kada osoba donese odluku da se podvrgne

promeni pola. (*I. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačka 61; *Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačka 81; *Van Kück protiv Nemačke*, 2003, tačka 59; *Y.Y protiv Turske*, 2015, tačka 115).

60. Odbijanje domaćih sudova da prihvate zahtev za pristup operaciji promene pola ima reperkusije na pravo na rodni identitet i lični razvoj i stoga predstavlja mešanje u pravo na poštovanje privatnog života u smislu člana 8. tačka 1. Konvencije. Ipak, operacija promene pola može biti predmet državne regulative i nadzora iz razloga zaštite zdravlja, a države imaju široku slobodu procene u odnosu na zakonske zahteve koji regulišu pristup medicinskim ili hirurškim procedurama za transrodne osobe koje žele da se podvrgnu fizičkim promenama povezanim sa promenom pola. Međutim, Sud je smatrao da upućivanje u zakonodavstvu na trajnu nemogućnost reprodukcije kao preduslov za dobijanje dozvole za promenu pola nije neophodno u demokratskom društvu te da se podnosiocu predstavke dugi niz godina odbija mogućnost da se podvrgne operaciji promene pola po tom osnovu što je rezultiralo kršenjem člana 8. (*Y.Y protiv Turske*, 2015, tačke 66-122).

61. Pravna praznina u vezi sa operacijom promene pola, koja podnosioca predstavke dovodi u situaciju uznemirujuće neizvesnosti u pogledu njegovog privatnog života i priznavanja njegovog pravog identiteta, može postati upitna na osnovu člana 8. ako je određenog trajanja. Ovo je bio slučaj u predmetu *L. protiv Litvanije*, 2008: dok je zakon priznavao pravo na promenu pola i građanskog statusa, nije postojao zakon koji reguliše operaciju pune promene pola, u odsustvu kojeg se činilo da nijedna odgovarajuća medicinska ustanova nije bila razumno dostupna ili na raspolaganju podnosiocu predstavke. Dok su budžetska ograničenja u javnom zdravstvu mogla opravdati neka početna kašnjenja u implementaciji prava iz Građanskog zakonika, proteklo je više od četiri godine od kada su relevantne odredbe stupile na snagu, a potrebni zakoni, iako izrađeni, tek je trebalo da budu doneseni. Stoga je došlo do povrede člana 8. (*ibid.*, tačka 59-60). Međutim, te okolnosti nisu bile tako intenzivne da bi spadale u opseg člana 3. Konvencije (*ibid.*, tačka 47). Odlučujući o zahtevu podnosioca predstavke za naknadu materijalne štete, Sud je smatrao da bi tužbeni zahtev bio zadovoljen da država donese potrebne zakone u roku od tri meseca od pravosnažnosti presude, a ako to nije moguće, da država onda isplati podnosiocu predstavke 40.000 evra da bi se završna faza neophodne operacije obavila u inostranstvu (*ibid.*, tačka 74. i podtačke 5 i 6 izreke).

b. Priznavanje pola (tj. promena oznake pola na pravnim dokumentima)

62. Sud je ispitao nekoliko slučajeva koji se odnose na probleme sa kojima se susreću transrodne osobe u svetlu današnjih uslova, te je primetio i podržao postepeno poboljšanje državnih mera kako bi se osiguralo njihovo priznavanje i zaštita prema članu 8. Konvencije. (*Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002; *Van Kück protiv Nemačke*, 2003; *Grant protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2006; *L. protiv Litvanije*, 2008).

63. Sud je u nekoliko navrata smatrao da post-operativni transrodni podnosilac predstavke može tvrditi da je žrtva povrede svog prava na poštovanje privatnog života suprotno članu 8. zbog nedostatka zakonskog priznavanja njegove ili njene promene pola. (*Hämäläinen protiv Finske* [GC], 2014, tačka 59; *Grant protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2006, tačka 40.). Iako državama daje određeno polje slobodne procene u ovoj oblasti, Sud je smatrao da su države dužne (pozitivna obaveza prema članu 8) da sprovedu priznavanje promene pola kod post-operativnih transrodnih osoba putem, između ostalog, amandmana na podatke o njihovom građanskom statusu, sa rezultirajućim posledicama (*Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačke 71-93; *Grant protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2006, tačke 39-44; odstupajući od prethodne sudske prakse kao npr. u predmetu *Rees protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1986; *Cossey protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1990; i *Sheffield i Horsham*, 1998.). Ova pozitivna obaveza je kasnije proširena na transrodne osobe, bez obzira na njihov postoperativni status, kao što je detaljnije objašnjeno u nastavku (videti na primer, *A.P., Garçon and Nicot protiv Francuske*, 2017; *X and Y protiv Rumunije*,

2021).

64. Međutim, očuvanje principa neotuđivosti građanskog statusa, osiguranje pouzdanosti i konzistentnosti matičnih knjiga o građanskom statusu i, uopšteno, osiguranje pravne sigurnosti, ciljevi su od opšteg interesa. (*A.P., Garçon i Nicot protiv Francuske*, 2017, tačka 132; *A.D. i drugi protiv Gruzije*, 2022, tačka 74) i pravdaju uvođenje strogih procedura koje posebno imaju za cilj proveru osnovne motivacije za zahteve za promenu pravnog identiteta (*S.V. protiv Italije*, 2018, tačka 69; *Y.T. protiv Bugarske*, 2020, tačka 70; *X i Y protiv Rumunije*, 2021, tačka 158). Nadalje, Sud ima na umu istorijsku prirodu sistema matične knjige rođenih i da bi upućivanje na pol koji je određen pri rođenju moglo, u određenim situacijama, biti neophodno za dokazivanje određenih činjenica koje su prethodile promeni pola, iako bi to moglo uzrokovati da osoba o kojoj je reč doživi bol (*Y protiv Poljske*, 2022, tačka 79).

65. Zakonske praznine i ozbiljni nedostaci koji su podnosioca predstavke doveli u situaciju uznemirujuće neizvesnosti u pogledu njegovog privatnog života i priznavanja njegovog identiteta doveli su do toga da Sud utvrdi kršenje člana 8. Razlog tome bio je nedostatak regulatornog okvira koji osigurava pravo na poštovanje privatnog života podnosioca zahteva, odnosno okvira koji bi obezbedio „brze, transparentne i pristupačne procedure“ za promenu upisanog pola transrodnih osoba u izvodima iz matične knjige rođenih (*X protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije*, 2019, tačka 70-71) a ne okvira zasnovanog na nejasnim i nepredvidivim zakonima (*X i Y protiv Rumunije*, 2021, tačka 157) ili zakoni nisu dovoljno detaljni i precizni (*A.D. i drugi protiv Gruzije*, 2022, tačke 75-76). U predmetu *Grant protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2006, tačke 40-44, vreme potrebno za izvršenje presude u predmetu *Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, rezultiralo je kršenjem prava podnositeljke predstavke iz člana 8. kako zbog kontinuiranog nepriznavanja njenog promenjenog pola, tako i u vezi s posledičnim odbijanjem da joj se daju prava na penziju primenjiva na žene biološkog porekla, od trenutka te presude.

66. Prema sudskoj praksi Suda, uslovljavanje priznavanja rodnog identiteta transrodnih osoba sterilizacijskom operacijom ili lečenjem – ili operacijom ili lečenjem koje će vrlo verovatno rezultirati sterilizacijom – kojoj one ne žele da se podvrgnu znači da je potpuno ostvarivanje njihovog prava na poštovanje njihovog privatnog života prema članu 8. Konvencije uslovljeno njihovim odustajanjem od punog ostvarivanja svog prava na poštovanje svog fizičkog integriteta zaštićenog tom odredbom, kao i članom 3. Konvencije (*A.P., Garçon i Nicot protiv Francuske*, 2017, tačka 131; *X i Y protiv Rumunije*, 2021, tačka 165). Stoga je Sud smatrao da je zakon kojim se priznavanje rodnog identiteta transrodnih osoba uslovljava sterilizacijskom operacijom ili lečenjem koje je, zbog svoje prirode i intenziteta, podrazumevalo vrlo veliku verovatnoću steriliteta, predstavljao propust tužene države da ispuni svoju pozitivnu obavezu da osigura njihovo pravo na poštovanje njihovog privatnog života (*A.P., Garçon i Nicot protiv Francuske*, 2017, tačka 135, i suprotstavi je ranijoj odluci iz predmeta *X. protiv Francuske* (dec.), 2008).

67. Isti zaključak važio je kada zahtev nije bio jasno utvrđen u zakonu, ali je bio osnova obrazloženja domaćeg suda koji je odbio zahtev (*X i Y protiv Rumunije*, 2021, tačka 165). Predmet *S.V. protiv Italije*, 2018, odnosio se na nemogućnost podnositeljke predstavke da dobije promenu imena u periodu od dve i po godine, na osnovu toga što proces promene pola nije završen operacijom promene pola. Sud je posebno primetio da je odbijanje zahteva podnositeljke predstavke bilo zasnovano na čisto formalnim argumentima koji nisu uzimali u obzir njene posebne okolnosti. Na primer, vlasti nisu uzele u obzir činjenicu da je ona već niz godina prolazila kroz proces tranzicije polova i da su njen fizički izgled i društveni identitet dugo bili ženski. (*ibid.*, tačka 70). Dakle, osim postojećeg zakonodavstva, važnu ulogu u ovom kontekstu imaju i domaći organi. Na primer, utvrđeno je da je odbijanje domaćih vlasti da pravno priznaju promenu pola podnosioca predstavke, bez navođenja relevantnih i dovoljnih razloga i bez objašnjenja zašto je bilo moguće priznati identičnu promenu pola u drugim slučajevima, predstavljalo neopravdano mešanje u pravo podnosioca predstavke na poštovanje privatnog života, kršeći time član 8. u predmetu *Y.T. protiv Bugarske*, 2020, tačka 74. i u predmetu *Y.T. protiv Bugarske*, 2020, tačka 72, i

u predmetu *X i Y protiv Rumunije*, 2021, tačka 165, Sud je smatrao da je kruto obrazloženje domaćih sudova u pogledu priznavanja rodnog identiteta podnosioca predstavke stavilo podnosiocima predstavke, tokom nerazumnog i kontinuiranog perioda, u zabrinjavajuću poziciju, u kojoj su mogli iskusiti osećaj ranjivosti, poniženja i teskobe.

68. Za razliku od stanja steriliteta (za priznavanje pola na pravnim dokumentima), ne smatra se da zahtev za dobijanjem prethodne psihijatrijske dijagnoze direktno utiče na fizički integritet pojedinca. Tako u predmetu *A.P., Garçon i Nicot protiv Francuske*, 2017, tačke 139-144 *et sequi*, s obzirom na široku slobodu procene koju uživaju države (s obzirom na gotovo jednoglasan pristup strana ugovornica ovom pitanju), odbijanje zahteva podnosioca predstavke da se izmeni naznaka pola u njegovom izvodu iz matične knjige rođenih, na osnovu toga što nije pokazao da je zapravo patio od poremećaja rodnog identiteta predočavanjem psihijatrijske dijagnoze, smatralo se uspostavljanjem pravične ravnoteže između relevantnih suprotstavljenih interesa i da nisu prekršene pozitivne obaveze države (*A.P., Garçon i Nicot protiv Francuske*, 2017, tačke 143-144). Slično navedenom, odbijanje zahteva za izmenu naznaka pola u izvodu iz matične knjige rođenih, na osnovu toga što je podnosilac predstavke odbio da saraduje u postupku davanja medicinske stručne ocene koju je naložio domaći sud kako bi proverio da li je nepovratno promenio fizički izgled nakon operacije u inostranstvu, uspostavilo je pravičnu ravnotežu između relevantnih suprotstavljenih interesa, tako da država nije propustila da ispuni svoje pozitivne obaveze (*A.P., Garçon i Nicot protiv Francuske*, 2017, tačke 150-154).

69. Kada postoperativna žena nije dobila novi matični broj jer je još uvek bila u braku sa svojom suprugom, u pravnom sistemu koji nije dozvoljavao istopolne brakove, Sud nije uvažio njenu tužbu. Utvrdio je da je, iako je za žaljenje što se podnositeljka predstavke suočavala sa svakodnevnim situacijama u kojima joj je netačan matični broj stvarao neugodnosti, imala stvarnu mogućnost da promeni to stanje stvari: njen brak se u bilo kojem trenutku, *ex lege*, mogao pretvoriti u registrovano partnerstvo uz saglasnost njene supruge. Ako takav pristanak nije dobijen, mogućnost razvoda, kao i u svakom braku, uvek joj je bila na raspolaganju. Po mišljenju Suda, nije bilo nesrazmerno zahtevati, kao preduslov za pravno priznavanje stečenog pola, da se brak podnositeljke predstavke pretvori u registrovano partnerstvo jer je to bila prava opcija koja je pružala pravnu zaštitu istopolnim parovima skoro identičnu bračnoj (*Hämäläinen protiv Finske* [GC], 2014, tačka 84.). Dok je u Veću to pitanje rešavano kao mešanje, Veliko veće je razmotrilo žalbu u svetlu pozitivnih obaveza države i zaključilo da male razlike između dva pravna koncepta (brak i civilno (građansko) partnerstvo) ne mogu finski sistem učiniti manjkavim sa stanovišta pozitivne obaveze države. Stoga je Sud smatrao da je pronađen potrebna pravična ravnoteža između suprotstavljenih interesa te nije došlo do povrede člana 8 i nije bilo potrebno to pitanje ispitati prema članu 12. (vidi i prethodnu sudsku praksu u predmetu *Parry protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.), 2006, i *R. i F. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.), 2006, gde je to pitanje ispitano prema članu 12).

70. U predmetu *Rana protiv Mađarske*, (presuda Komiteta), 2020, postojala je zakonodavna praznina koja je isključila sve zakonito nastanjene nemađarske građane iz pristupa procedurama za promenu pola i imena bez obzira na okolnosti u kojima se nalaze. Kao rezultat toga, vlasti su odbile prijavu podnosioca predstavke na čisto formalnim osnovama, bez ispitivanja njegove situacije. Sud je stoga utvrdio da, time što podnosiocu predstavke (iranskoj transrodnoj izbeglici, koja nije imala mađarski izvod iz matične knjige rođenih) nije dao pristup zakonskoj proceduri za prepoznavanje pola, nije postignuta pravična ravnoteža između javnog interesa i prava podnosioca predstavke na poštovanje njegovog privatnog života. Stoga je došlo do povrede člana 8. Konvencije (vidi takođe *R.K. protiv Mađarske*, 2023, tačke 57-77).

71. U predmetu *Y protiv Poljske*, 2022, pitanje koje je trebalo utvrditi bilo je da li poštovanje privatnog i/ili porodičnog života podnosioca predstavke podrazumeva pozitivnu obavezu tužene države da obezbedi efikasan i pristupačan postupak koji omogućava podnosiocu predstavke da dobije izvod iz matične knjige rođenih bez referisanja na pol koji je dodeljen pri rođenju. Imajući

u vidu da se u ekstraktu izvoda iz matične knjige rođenih i novim ličnim dokumentima ukazuje samo na promenjeni pol, te da se ova dokumenta mogu koristiti u skoro svim svakodnevnim situacijama, Sud je smatrao da podnosiocu predstavke u svakodnevnom životu nije bilo potrebno da otkrije intimne detalje svog privatnog života i nije pokazao da su sporne neprijatnosti bile dovoljno ozbiljne. Zaista, potpuni podaci o rođenju nisu bili javno dostupni i od samog podnosioca predstavke bi se retko zahtevalo da dostavi punu kopiju izvoda iz matične knjige rođenih. S obzirom na specifične okolnosti, Sud je utvrdio da svaki potencijalni rizik od štetnih posledica nije u stanju da poljski sistem učini manjkavim sa stanovišta pozitivnih obaveza države.

72. U predmetu *O.H. i G.H. protiv Nemačke*, 2023, Sud je ispitao pravnu nemogućnost vezanu za trenutni rod transrodnog roditelja, odvojenog od biološke stvarnosti, koji će biti naznačen na izvodu iz matične knjige rođenih njegovog deteta začetog nakon rodne reklasifikacije (vidi takođe *A.H. i drugi protiv Nemačke*, 2023, za sličan činjenični kontekst i obrazloženje). Sud je smatrao da je tužena država uživala široko polje slobodne procene, s obzirom na nedostatak evropskog konsenzusa o tom pitanju, kao i činjenicu da su vlasti bile pozvane da odmere niz privatnih i javnih interesa u odnosu na nekoliko suprotstavljenih prava. Posebna pažnja posvećena je javnom interesu za koherentnost pravnog sistema i tačnost i potpunost evidencije matičnih knjiga, čiji podaci su bili od posebne dokazne vrednosti (tačke 114-116).

Sud je smatrao da se najbolji interesi deteta moraju iscrpno ispitati u ovom kontekstu, uzimajući u obzir svaki sukob interesa između deteta i njegovih transrodnih roditelja. Takođe je bilo neophodno uzeti u obzir moguće buduće interese deteta i interese dece koja su u uporedivoj situaciji i na koja su se takođe primenjivale zakonske odredbe u pitanju. Sud je naglasio da se dobrobit deteta ne može pojedinačno ispitati zbog njegove mladosti u vreme kada je bilo potrebno utvrditi koje informacije treba zabeležiti u izvodu iz matične knjige rođenih. Po mišljenju Saveznog suda pravde, interesi dece su se u određenoj meri poklopili sa opštim interesom za obezbeđivanje pouzdanosti i konzistentnosti sistema matičnih knjiga i obezbeđivanje pravne sigurnosti. Osim toga, Sud je podržao pristup domaćih sudova da pravo na rodni identitet roditelja može biti ograničeno pravom deteta da zna svoje poreklo, da ga odgajaju oba roditelja i da bude vezan za njih na stabilan način. Pravna vezanost deteta za roditelje u skladu sa njihovim reproduktivnim funkcijama omogućila je detetu da bude vezano na stabilan i nepromenljiv način za majku i oca koji se ne bi promenili, čak ni u ne samo teoretskom slučaju, kada je transrodni roditelj podneo zahtev za poništenje odluke o promeni pola (tačke 123-127). Štaviše, postojao je ograničen broj situacija koje bi mogle da dovedu, prilikom predstavljanja izvoda iz matične knjige rođenih deteta, do otkrivanja transrodnog identiteta roditelja. Konkretno, predostrožnosti su bile na snazi kako bi se smanjile neugodnosti kojima bi transrodni roditelji mogli biti izloženi (tačke 130-133). Konačno, Sud je imao u vidu činjenicu da odnos roditelj-dete između transrodnih roditelja i njihove dece nije bio pogođen (tačka 134). U svetlu ovih faktora, Sud nije utvrdio kršenje člana 8. Konvencije.

c. Medicinski troškovi

73. Predmet *Van Kück protiv Nemačke*, 2003, odnosio se na odbijanje od strane domaćih sudova zahteva podnosioca predstavke za nadoknadu medicinskih troškova u vezi sa merama promene pola (hormonsko lečenje i operacija promene pola). Sud je utvrdio da tumačenje pojma „medicinska neophodnost“ i ocena dokaza u tom pogledu od strane domaćih sudova nisubili razumni. Ti sudovi su smatrali da poboljšanje socijalne situacije podnosioca predstavke kao deo psihološkog tretmana ne ispunjava nužni uslov medicinske neophodnosti i nisu tražili pojašnjenja ili dodatne podneske zasnovane na posebnom medicinskom znanju i stručnosti u ovoj oblasti. Stoga se činilo da je teret stavljen na podnosioca predstavke da dokaže medicinsku neophodnost lečenja, uključujući i nepovratnu operaciju, nesrazmeran (*ibid.*, tačke 55-56). Nadalje, u nedostatku bilo kakvih uverljivih naučnih nalaza, pristup koji je zauzeo domaći sud u ispitivanju pitanja da li je podnositeljka predstavke namerno izazvala njeno stanje se čini neprikladnim. Sud

je stoga utvrdio da postupak u celini nije zadovoljio zahteve pravičnog suđenja, pa je došlo do povrede člana 6. Isti razlozi su doveli Sud do zaključka da nije postignuta pravična ravnoteža između interesa privatnog zdravstvenog osiguranja s jedne strane i interesa pojedinca s druge strane, te je došlo i do povrede člana 8. (*ibid.*, tačke 84-86).

74. U predmetu *Schlumpf protiv Švajcarske*, 2009, Sud je smatrao da, iako Konvencija ne garantuje nikakvo pravo na nadoknadu medicinskih troškova nastalih zbog promene pola i niko nije sprečio podnositeljku predstavke da izvrši hiruršku operaciju, dvogodišnji period čekanja koji je primenila osiguravajuća kompanija suprotno jasnim stavovima specijalista je, posebno u svetlu relativno poodmaklih godina podnositeljke predstavke, mogao uticati na njenu odluku o podvrgavanju operaciji. Stoga je mogla da traži status žrtve prema članu 8. Kada je pozvan da odluči o zahtevu podnositeljke predstavke za naknadu troškova operacije promene pola, domaći sud se oslonio na dvogodišnji kriterijum koji je utvrdio u svojoj sudskoj praksi - bez ikakvog zakonskog osnova. Insistirajući na poštovanju ovog kriterijuma, domaći sud je odbio da izvrši analizu konkretnih okolnosti u slučaju podnosioca predstavke ili da odmeri različite suprotstavljene interese i propustio je da uzme u obzir medicinski napredak koji je postignut u toj oblasti. S obzirom na vrlo specifičnu situaciju podnositeljke predstavke - ona je imala više od 67 godina - i ograničenu slobodu procene tužene države, Sud je zaključio da nije postignuta pravična ravnoteža između interesa osiguravajućeg društva i interesa podnosioca predstavke. Prema tome, došlo je do povrede člana 8. Sud je takođe utvrdio da je odbijanjem da dozvoli podnosiocu predstavke da se izvede veštačenje, na osnovu apstraktnog pravila, domaći sud zamenio stav lekara i psihijatara svojim sopstvenim stavom. Shodno tome, podnosilac predstavke nije imao pravično ročište. Nadalje, utvrđivanje potrebe za operacijom promene pola nije bio toliko tehnički proces da bi opravdalo izuzetak od prava na javnu raspravu, tako da je u tom pogledu došlo i do kršenja člana 6.

2. Pitanja vezana za interseks osobe

75. Predmet *Y protiv Francuske*⁸, 2023, odnosio se na pritužbu po članu 8. u vezi sa odbijanjem domaćih vlasti da izmene izvod iz matične knjige rođenih da bi se naznačilo „neutralno“ ili „interseks“ umesto „muško“ („masculin“ na francuskom). Sud je ispitao slučaj sa stanovišta pozitivnih obaveza države s obzirom da se radi o praznini u francuskom pravu. Dok se slučaj ticao najintimnijeg aspekta privatnog života (privlačeći usko polje slobodne procene), nije postojao evropski konsenzus po tom pitanju, a s obzirom na javni interes u pitanju, Sud je utvrdio da je polje slobodne procene države bilo šire. U pogledu toga da li je uspostavljena pravična ravnoteža između suprotstavljenih interesa, Sud je priznao duboku patnju uzrokovanu neskladom između biološkog identiteta podnosioca predstavke (interseks), koji je želeo da bude priznat, i nametnutog (muškog) pravnog identiteta (tačke 82-83). Ogradio se od domaćih saznanja, koja su davala prednost fizičkom i društvenom izgledu nad biološkom realnošću, s obzirom da se, kao element privatnog života, identitet osobe ne može svesti na izgled u očima drugih. Drugi elementi na koje su se pozivali domaći sudovi bili su, međutim, relevantni, kao što je opšti interes za očuvanje principa neotuđivosti građanskog statusa, osiguranje pouzdanosti i konzistentnosti matičnih knjiga i organizacija francuskog društvenog i pravnog sistema. Na ovo drugo bi u velikoj meri uticalo priznavanje neutralnog pola, u sistemu koji je izgrađen na binarnim pojmovima pola i koji bi podrazumevao opsežne zakonodavne promene i koordinaciju. Takva reforma bi zahtevala adekvatno promišljanje i bila bi u nadležnosti zakonodavca (tačke 88-89). Sud je primetio da bi povreda u ovom slučaju obavezala državu (prema članu 46. Konvencije) da promeni svoj nacionalni zakon i, u pitanjima opšte politike o kojima se mišljenja unutar demokratskog društva mogu razumno razlikovati, ulogu domaćeg kreatora politike trebalo je dati posebnu težinu. Ovo je

⁸ Sud do tada nije imao priliku da razmatra pitanja u vezi sa pravnim priznavanjem interseks osoba, jer je jedini slučaj po tom pitanju proglašen neprihvatljivim zbog neiscrpljivanja domaćih pravnih lekova (P. protiv Ukrajine, 2019).

važilo još više kada je predstavljalo izbor društva. Dakle, priznajući tešku situaciju u kojoj su se nalazili podnosioci predstavke, Sud je zaključio da, u nedostatku evropskog konsenzusa, treba ostaviti državi da odredi vreme i u kojoj meri treba da odgovori na zahteve koji se odnose na građanskopravni status interseks osoba (tačke 90-91). Prema tome, nije došlo do povrede člana 8 Konvencije.

3. Brak⁹

76. Član 12. osigurava osnovno pravo muškarca i žene na sklapanje braka i osnivanje porodice (vidi [Vodič kroz sudsku praksu prema članu 12. – Pravo na sklapanje braka](#)). Međutim, drugi aspekt nije uslov prvog i nemogućnost bilo kojeg para da začne dete ili bude roditelj detetu ne može se samo po sebi smatrati ukidanjem prava na uživanje prvog dela ove odredbe. (*Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačka 98; *Schalk i Kopf protiv Austrije*, 2010, tačka 56). Član 12. izričito predviđa uređivanje braka nacionalnim zakonom (*Hämäläinen protiv Finske* [GC], 2014, tačka 95) ali time uvedena ograničenja ne smeju ograničiti ili smanjiti pravo na takav način ili u tolikoj meri da se naruši sama suština tog prava (*Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačka 99).

77. Prema sadašnjoj sudskoj praksi Suda, član 12. primenjuje se na transrodne osobe koje žele stupiti u brak sa osobom suprotnog pola (tj. suprotnog njenom ili njegovom novododeljenom polu), kao i na istopolne parove koji žele stupiti u brak ili su već u braku. Međutim, samo potpuna zabrana prvog predstavlja kršenje člana 12, a potpuna zabrana drugog je do danas u skladu sa Konvencijom.

78. Posebno je, u predmetu *Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], 2002, tačke 100-103), menjajući svoje prethodne sudske prakse (*Rees protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1986; *Cossey protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1990; *Sheffield i Horsham*, 1998), Sud smatrao da se više ne može pretpostaviti da se izrazi „muškarac i žena“ iz člana 12. nužno odnose na određivanje pola po čisto biološkim kriterijumima, budući da je došlo do velikih društvenih promena u instituciji braka, kao i dramatičnih promena koje je doneo razvoj medicine i nauke. Nadalje, Sud je smatrao da pitanje regulisanja efekata promene pola u kontekstu braka spada u okvir slobodne procene države ugovornice. Međutim, dok je na državi ugovornici bilo da utvrdi, između ostalog, uslove pod kojima osoba koja traži pravno priznanje kao transeksualna osoba dokazuje da je promena pola pravilno izvršena ili pod kojima raniji brakovi prestaju da važe, kao i formalnosti koje se primenjuju na buduće brakove (uključujući, na primer, informacije koje treba dostaviti nameravanim supružnicima), Sud nije našao opravdanje da zabrani transeksualnoj osobi da uživa pravo na brak pod bilo kojim okolnostima.

79. Suprotno navedenom, iako je u predmetu *Schalk i Kopf protiv Austrije*, 2010, tačke 61. i 63, Sud prema članu 12. utvrdio da više neće smatrati da pravo na sklapanje braka u svim okolnostima mora biti ograničeno na brak između dve osobe suprotnog pola, ipak je smatrao da član 12. ne nameće obavezu državama ugovornicama da priznaju istopolnim parovima pravo na brak. Niti se član 8, odredba opšte namene i opsega, može tumačiti kao nametanje takve obaveze (*Schalk i Kopf protiv Austrije*, 2010, tačka 101). Isto se može reći i za član 14. u vezi sa članom 12. (*Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, 193). U takvom kontekstu, Sud je prihvatio da brak ima duboko ukorenjene društvene i kulturne konotacije koje se mogu u velikoj meri razlikovati od jednog društva do drugog. Stoga je smatrao da ne sme da žuri sa zamenom rasuđivanja nacionalnih vlasti svojim rasuđivanjem, jer su te vlasti u najboljoj poziciji da procene i odgovore na potrebe društva (*Schalk i Kopf protiv Austrije*, 2010, tačka 62). Potvrđujući svoju raniju sudsku praksu, u predmetu *Schalk i Kopf protiv Austrije*, 2010, tačka 58, Sud je smatrao da, iako je istina da su neke države ugovornice proširile brak na istopolne partnere, to odražava njihovu vlastitu viziju uloge braka u njihovim društvima i ne proizilazi iz tumačenja fundamentalnog prava kako su utvrdile države ugovornice

⁹ Vidi i odeljak o “Diskriminacija” u kontekstu “Civilno partnerstvo i brak”.

u Konvenciji 1950. godine (*Parry protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.), 2006; *R. i F. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.), 2006). Dakle, kako su stvari stajale (u to vreme samo šest od četrdeset sedam država članica je dozvoljavalo istopolne brakove), pitanje da li istopolne brakove dozvoliti ili ne bilo je prepušteno regulisanju unutar nacionalnog zakona države ugovornice. Isti zaključak je ponovljen u predmetu *Hämäläinen protiv Finske* [GC], 2014 (tačka 96). Slično tome, u predmetu *Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, tačka 192, uprkos postepenoj evoluciji država po tom pitanju (jedanaest država članica je do tada priznalo istopolne brakove), zaključci do kojih se došlo u gorenavedenim predmetima su ponovljeni, kao što je bio slučaj i u kasnijoj presudi u predmetu *Chapin i Charpentier protiv Francuske*, 2016, tačke 37-38.

80. Što se tiče registracije istopolnih brakova sklopljenih u inostranstvu, u predmetu *Orlandi i drugi protiv Italije*, 2017, tačka 210, Sud je smatrao da italijanska država nije mogla razumno zanemariti situaciju podnosilaca predstavke (istopolni par venčan po zakonu strane države) koja je odgovarala porodičnom životu u smislu člana 8. Konvencije, a da ne ponudi podnosiocima predstavke sredstvo za očuvanje njihove veze. Budući da do 2016. italijanske vlasti nisu priznavale tu situaciju (tj. brak sklopljen u inostranstvu) niti su pružile bilo kakav oblik zaštite zajednici podnosilaca predstavke, država nije uspjela uspostaviti pravičnu ravnotežu između bilo kakvih suprotstavljenih interesa. Konkretno, nije uspjela osigurati da podnosioci predstavke imaju na raspolaganju specifičan pravni okvir koji obezbeđuje priznavanje i zaštitu njihovih istopolnih zajednica, kršeći time član 8. Konvencije. Međutim, obaveza države nije išla toliko daleko da zahteva da brak sklopljen u inostranstvu bude registrovan kao brak u Italiji, uz nedostatak priznanja istopolnih brakova u Italiji. Isto tako, u predmetu *Koilova i Babulkova protiv Bugarske*, 2023, Sud je napomenuo da bugarske vlasti nisu preduzele nikakve korake da obezbede zakonsku regulativu priznavanja istopolnih zajednica ugovorenih u inostranstvu, te da stoga nisu ispunile pozitivnu obavezu da osiguraju da podnosioci zahteva imaju poseban pravni okvir koji predviđa priznavanje i zaštitu njihove istopolne zajednice ([ibid](#), tačke 63-65).

4. Građansko partnerstvo/zajednice¹⁰

81. Prema sudskoj praksi, građanska/civilna partnerstva imaju suštinsku vrednost za istopolne parove u stabilnoj vezi, bez obzira na pravne posledice, uže ili šire, koje bi proizvele (*Fedotova i drugi protiv Rusije* [GC], 2023, tačka 201). Proširenje građanskih zajednica na istopolne parove omogućilo bi potonjim da regulišu pitanja koja se tiču imovine, izdržavanja i nasleđivanja, ne kao privatna lica koja sklapaju ugovore po redovnom zakonu, već na osnovu pravnih pravila koja uređuju građanske zajednice, te tako imaju odnos koji država zvanično priznaje (*Vallianatos i drugi protiv Grčke* [GC], 2013, tačka 81). U nedostatku braka, istopolni parovi imaju poseban interes da dobiju mogućnost sklapanja građanske zajednice ili registrovanog partnerstva, jer bi to bio najprikladniji način na koji bi njihova veza bila pravno priznata i koja bi im garantovala relevantnu zaštitu – u formi osnovnih prava relevantnih za par u stabilnoj i posvećenoj vezi – bez nepotrebnih prepreka (*Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, tačka 174).

82. U predmetu *Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, Sud je smatrao da pravna zaštita koja je bila dostupna istopolnim parovima u to vreme (2015) u Italiji, nije uspjela osigurati osnovne potrebe relevantne za par u stabilnoj i posvećenoj vezi. Registracija istopolnih zajednica kod lokalnih vlasti imala je samo simboličnu vrednost i nije davala nikakva prava istopolnim parovima. Ugovori o vanbračnoj zajednici bili su ograničenog obima i nisu obezbedili neke osnovne potrebe koje su ključne za regulisanje stabilnog odnosa unutar para, kao što su međusobna materijalna podrška, obaveze izdržavanja i nasledna prava. Nadalje, zahtevali su da dotični par živi u vanbračnoj zajednici, dok je Sud već prihvatio da vanbračna zajednica nije preduslov za postojanje stabilne zajednice. Stoga je postojao sukob između društvene stvarnosti podnosilaca predstavke koji otvoreno žive kao parovi i njihove nemogućnosti da im se po zakonu odobri bilo kakvo zvanično

¹⁰ Vidi i odeljak “Diskriminacija” u kontekstu “Civilno (građansko) partnerstvo i brak”.

priznanje njihove veze. Sud nije smatrao da je za Italiju posebno opterećenje da obezbedi priznavanje i zaštitu istopolnih zajednica. Sud je dalje naveo međunarodni pokret ka pravnom priznavanju istopolnih parova. Italijanski ustavni sud je takođe ukazao na potrebu za takvim zakonima, odražavajući osećaje većine italijanskog stanovništva. Stoga, budući da je italijanska vlada propustila da ukaže na bilo kakve interese zajednice koji opravdavaju tu situaciju, Sud je utvrdio da Italija nije ispunila svoju obavezu da osigura da podnosioci predstavke imaju na raspolaganju poseban pravni okvir koji im omogućava priznavanje i zaštitu njihove zajednice. Stoga je došlo do povrede člana 8. Konvencije.

83. *Fedotova i drugi protiv Rusije* [GC], 2023, ticao se odsustva bilo kakvog oblika pravnog priznavanja i zaštite istopolnih parova u Rusiji. Sud je potvrdio da su, prema članu 8, države članice bile obavezne da obezbede pravno priznanje i zaštitu za istopolne parove uspostavljanjem „specifičnog pravnog okvira“. Smatrao je da je ova pozitivna obaveza država članica u skladu sa opipljivim i tekućim razvojem domaćeg zakonodavstva država članica i međunarodnog prava. Zaista, postojao je jasan stalni trend u državama članicama ka pravnom priznavanju istopolnih parova (kroz instituciju braka ili drugih oblika partnerstva), pošto je većina od trideset država članica donela zakone u tom smislu. Shodno tome, i imajući u vidu da su posebno važni aspekti ličnog i društvenog identiteta osoba istog pola bili u pitanju, Sud je smatrao da je polje slobodne procene država članica značajno smanjeno. Ruski pravni okvir nije obezbedio osnovne potrebe priznavanja i zaštite istopolnih parova, u stabilnoj i posvećenoj vezi, i nijedan od osnova od javnog interesa koje je iznela Vlada (tradicionalne porodične vrednosti, osećanja većine ruskog stanovništva i zaštita maloletnika od promovisanja homoseksualnosti) nije preovladao interes podnosioca predstavke. Sud je stoga zaključio da je tužena država prekoračila svoje polje slobodne procene i da nije ispunila svoju pozitivnu obavezu da obezbedi pravo podnosioca predstavke na poštovanje njihovog privatnog i porodičnog života. Sud je naglasio da demokratsko društvo u smislu Konvencije odbacuje svaku stigmatizaciju zasnovanu na seksualnoj orijentaciji i izgrađeno je na jednakom dostojanstvu pojedinaca i održava se različitošću, koju ne doživljava kao pretnju već kao izvor bogaćenja (videti takođe, *Buhuceanu i drugi protiv Rumunije*, 2023, tačka 75-84, po prvi put primenjivanje principa ustanovljenih u *Fedotova i drugi* u vezi sa članom 8; *Przybyszewska i drugi protiv Poljske*, 2023, tačka 120-122, u odnosu na Poljsku, i *Maymulakhin i Markiv protiv Ukrajine*, 2023, tačka 72-79, za primenu ovih principa u vezi sa članom 14, uzetih u vezi sa članom 8. Konvencije).

84. Međutim, države uživaju određenu slobodu procene u pogledu tačnog statusa dodeljenog alternativnim sredstvima priznavanja i u pogledu prava i obaveza koje dodeljuje takva zajednica ili registrovano partnerstvo (*Schalk i Kopf protiv Austrije*, 2010, tačke 108-09; *Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, tačka 177; *Gas i Dubois protiv Francuske*, 2012, tačka 66). Sud je već utvrdio, u pogledu različitih domaćih zakona, da građanske zajednice pružaju mogućnost da se dobije pravni status jednak ili sličan braku u mnogim aspektima. (*Schalk i Kopf protiv Austrije*, 2010, tačka 109, u vezi s Austrijom, *Hämäläinen protiv Finske* [GC], 2014, tačka 83, u vezi s finskim sistemom; *Chapin i Charpentier protiv Francuske*, 2016, tačke 49 i 51, u vezi s Francuskom; *Orlandi i drugi protiv Italije*, 2017, tačka 194, u vezi s Italijom) i, u principu, takav sistem bi *prima facie* bio dovoljan da zadovolji standarde Konvencije (*ibid.*). Ipak, u predmetu *Fedotova i drugi protiv Rusije* [GC], 2023, tačka 190, Sud je smatrao da je važno da zaštita koju države članice pružaju istopolnim parovima bude adekvatna, posebno se odnoseći na materijalne aspekte (izdržavanje, oporezivanje ili nasledstvo) ili moralne aspekte (prava i obaveze u smislu uzajamne pomoći), koji su sastavni deo života u braku i koji bi imali koristi od regulisanja u okviru pravnog okvira dostupnog istopolnim parovima.

5. Pitanja roditeljstva¹¹

85. Prema sudskoj praksi Suda, osoba koja je bila podvrgnuta operaciji promene pola (žena u muškarca) i koja je živela sa ženom, koja je rodila dete pomoću veštačke oplodnje spermom donora

¹¹ Vidi i odeljak “Diskriminacija”, u kontekstu “Usvajanje” i “Lične i porodične stvari”.

(AID) - procedurom za koju je par zajedno podneo zahtev – činila je porodični život (*X, Yi Z protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1997, tačka 37). Međutim, 1997. godine Sud je smatrao da s obzirom na to da je „transseksualnost” pokrenula složena naučna, pravna, moralna i društvena pitanja, u pogledu kojih u to vreme nije postojao opšti zajednički pristup među državama ugovornicama, član 8. u tom kontekstu nije mogao implicirati obavezu tužene države da formalno prizna za oca deteta osobu koja nije bila biološki otac. Budući da je tako, činjenica da zakon Ujedinjenog Kraljevstva nije dopuštao posebno pravno priznavanje odnosa između postoperativnog muškarca, koji je postupao kao otac deteta koje je rodila njegova partnerka pomoću AID-a, i deteta nije predstavljala nepoštovanje porodičnog života u smislu te odredbe.

86. Odnos između nebiološkog „roditelja” (ili „brata i sestre”) i deteta opstaje čak i nakon raspada veze između para i nastavlja da čini porodični život (*Honner protiv Francuske*, 2020, tačka 51). Međutim, odluka da se potonjem uskrati bilo kakvo pravo na kontakt, donesena u najboljem interesu deteta, može spadati u široku slobodu procene koja se daje vlastima u takvim stvarima, kao što je bio slučaj u predmetu *Honner protiv Francuske*, 2020, gde je Sud zaključio da tužena država nije propustila da ispuni svoju pozitivnu obavezu da garantuje efektivno poštovanje prava podnositeljke predstavke na poštovanje njenog porodičnog života.

87. Predmet *C.E. i drugi protiv Francuske*, 2022, odnosio se na dve predstavke koje su se ticale nemogućnosti da se dobije pravno priznanje veze između deteta i bivšeg partnera biološke majke. U oba slučaja, od razdvajanja parova i uprkos nedostatku zakonskog priznavanja veze između dece i bivšeg partnera njihove biološke majke, dotične osobe su vodile porodični život uporediv sa onim koji je vodila većina porodica nakon što su se roditelji razdvojili. Oni nisu spomenuli bilo kakve poteškoće u vođenju svog porodičnog života, a tužena država je uspostavila pravne instrumente koji omogućavaju zaštitu veza između njih. Štaviše, ako bi se pojavili problemi, oni bi se mogli otkloniti na osnovu postojećeg građanskog zakonodavstva. Dakle, tužena država nije propustila svoju obavezu da podnosiocima predstavke garantuje efektivno poštovanje njihovog porodičnog života. Što se tiče njihovog privatnog života, Sud je razlikovao slučaj od onih u kojima je dete rođeno na osnovu sporazuma o surogat materinstvu. Naglasio je važnost najboljeg interesa deteta i primetio da je francuski zakon dao podnosiocima predstavke različite mogućnosti da očuvaju svoju vezu, što je donekle i zakonsko priznavanje. U odnosu na neke od podnosilaca predstavke, izmene zakona su takođe omogućile uspostavljanje zakonskog odnosa roditelj-dete između njih, iako nekoliko godina nakon što su njihovi zahtevi podneseni. U ovim okolnostima, i imajući u vidu polje slobodne procene ostavljeno tuženoj državi – koja je bila uža kada su u pitanju najbolji interesi dece – Sud je utvrdio da je postignuta pravična ravnoteža između interesa koji su u pitanju i da je nije bilo kršenja prava podnosilaca predstavke na poštovanje privatnog života.

88. U predmetu *A.M. i drugi protiv Rusije*, 2021, tačka 75, podnositeljka predstavke (transrodna osoba iz muškarca u ženu) pretrpela je ograničenje roditeljskih prava nad svojom decom, što je prema domaćim sudovima bilo razumno s obzirom na društvene i individualne okolnosti rodne tranzicije i nalaze veštaka. Međutim, Sud je utvrdio da domaći sudovi nisu napravili uravnoteženu i razumnu procenu relevantnih interesa na osnovu detaljnog ispitivanja celokupne porodične situacije i drugih relevantnih faktora. Stoga je zaključio da ograničenje roditeljskih prava podnositeljke predstavke i njenog kontakta sa svojom decom nije bilo „neophodno u demokratskom društvu”, te stoga predstavlja kršenje člana 8. Sud je takođe utvrdio povredu člana 14. u vezi sa drugopomenutom odredbom¹².

6. Surogat materinstvo¹³

89. U predmetu *Valdís Fjölnisdóttir i drugi protiv Islanda*, 2021, tačke 71-76, istopolni par koji živi

¹² Vidi, s tim u vezi, odeljak o “Diskriminacija”, u kontekstu “Lične i porodične stvari”, sa daljim referencama.

¹³ Za detaljnije opšte principe pogledajte [Vodič kroz sudsku praksu prema članu 8. – Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske](#); i [Vodič kroz sudsku praksu prema članu 10. – Sloboda izražavanja](#).

na Islandu, bili su planirani roditelji trećeg podnosioca predstavke, deteta rođenog gestacijskim surogat materinstvom u Sjedinjenim Američkim Državama, a koje nije imalo biološke veze s njima. Islandske vlasti su prvobitno odbile da upišu dete u nacionalni registar i uzele su zakonsko starateljstvo nad njim, pre nego što su ga smestile u hraniteljsko okruženje prva dva podnosioca predstavke. Nakon stupanja na snagu novog zakona, treći podnosilac je upisan u nacionalni registar, ali prva dva podnosioca predstavke nisu upisana kao njegovi roditelji. Imajući u vidu, posebno, odsustvo naznaka stvarnih, praktičnih prepreka u uživanju porodičnog života, i korake koje je tužena država preduzela da reguliše i osigura vezu između podnosilaca predstavke, Sud je utvrdio da je nepriznavanjem formalne roditeljske veze, koje je potvrdio domaći sud, uspostavljena pravična ravnoteža između prava podnosilaca predstavke na poštovanje porodičnog života i opštih interesa koje je država nastojala da zaštiti zabranom surogat materinstva. Država je stoga delovala u granicama slobodne procene koje su joj date u takvim stvarima te nije bilo povrede člana 8. u pogledu prava podnosilaca predstavke na poštovanje njihovog privatnog i porodičnog života.

90. Predmet *D.B. i drugi protiv Švajcarske*, 2022, takođe se ticao situacije homoseksualnog para (registrovanih partnera) koji je imao trećeg podnosioca predstavke putem gestacionog surogat materinstva u Sjedinjenim Državama, pri čemu je drugi podnosilac predstavke bio muški donator u procesu. Presudom u Sjedinjenim Državama, prvi i drugi podnosilac predstavke proglašeni su njegovim zakonskim roditeljima i izvod iz matične knjige rođenih je u tom smislu izdat u Sjedinjenim Državama. Po njihovom povratku u Švajcarsku 2011. godine pokrenuli su relevantne postupke za priznavanje te presude i 2015. godine ona je priznata samo u delu koji se odnosio na zakonski odnos roditelj-dete između deteta i njegovog genetskog oca (drugog podnosioca predstavke), ali ne u pogledu odnosa između deteta i prvog podnosioca predstavke (nameravanog oca). 2018. godine, nakon promene zakona, prvi podnosilac predstavke usvojio je trećeg podnosioca predstavke (kao dete svog registrovanog partnera). Sud je utvrdio povredu člana 8. u vezi sa privatnim životom trećeg podnosioca predstavke, jer je bilo potrebno skoro sedam godina i osam meseci da se obezbedi konačno priznanje zakonskog odnosa roditelj-dete (sa prvim podnosiocem predstavke, nameravani otac)¹⁴. Takav vremenski okvir nije bio kompatibilan, između ostalog, sa najboljim interesima deteta, u onoj meri u kojoj bi dete moglo da dovede u položaj pravne nesigurnosti u pogledu njegovog ili njenog identiteta u društvu i liši ga šanse da živi i razvija se u stabilnom okruženju (tačke 89-90). Međutim, u međuvremenu, praktične prepreke u uživanju porodičnog života za prvog i drugog podnosioca predstavke nisu bile takve da predstavljaju povredu njihovog prava na porodični život prema članu 8. (tačke 93-94).

91. Za razliku od problematičnog vremenskog okvira u *D.B. i drugi protiv Švajcarske*, 2022, u *S.W. i drugi protiv Austrije* (dec.), 2022, trebalo je samo dva meseca da se zakonski uspostavi odnos roditelj-dete, nakon usvajanja deteta registrovane partnerke. Podnositeljke predstavke u *S.W. i drugi protiv Austrije* (dec.), 2022, bile su lezbejski par (prva i treća podnositeljka predstavke) i biološko dete (drugi podnosilac predstavke) prve podnositeljke predstavke koje je usvojila njena partnerka, treća podnositeljka predstavke. Njihova pritužba prema članu 8. bila je da je status treće podnositeljke predstavke kao usvojiteljke očigledan iz izvoda iz matične knjige rođenih, pri čemu se njeno ime pojavljuje pod naznakom „otac/roditelj“. Međutim, Sud je utvrdio da način na koji je izvod iz matične knjige rođenih postavljen nije predstavljao mešanje u njihovo pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života. Smatrao je da izvod iz matične knjige rođenih obično odražava trenutni pravni odnos u trenutku izdavanja, a ne biološko roditeljstvo, a u slučajevima istopolnih roditelja, uvek se znalo da bar jedan od njih nije genetski povezan sa detetom i, ako je kao roditelj naveden u izvodu iz matične knjige rođenih deteta, mora da je usvojio dete. Iz izvoda iz matične knjige rođenih nije se mogla napraviti nikakva pretpostavka, jer je u ovom slučaju treća podnositeljka predstavke mogla biti i genetska majka, na primer, u slučaju prethodne donacije

¹⁴ Uporedi nalaze u ovom slučaju sa onima u *S.-H. protiv Poljske* (dec.), 2021, u vezi sa odbijanjem priznanja biološke veze u Poljskoj između oca i dece rođene surogat materinstvom, dok su podnosioci predstavke živeli u Izraelu.

jajnih ćelija ženi koja je rodila dete ili su obe majke mogle biti usvojiteljke. Štaviše, nije postojala obaveza da se ime biološke majke unese pod naznaku „majka/roditelj“, a podnosioci predstavke su takođe mogli da zatraže izdavanje izvoda iz matične knjige rođenih u kojima se ne pominju lični podaci o građanskom statusu roditelja.

92. U predmetu *H. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.), 2022, podnositeljka predstavke je bila dete rođeno putem aranžmana surogat materinstva, koji je u Ujedinjenom Kraljevstvu regulisan zakonom. Pre njenog rođenja došlo je do raspada odnosa između, s jedne strane, nameravanih očeva (istopolnog para), od kojih je jedan bio i genetski otac, a sa druge, surogat majke i njenog muža (oboje nisu imali genetsku vezu sa podnositeljkom predstavke koja je rođena preko doniranih jajnih ćelija). Iako su domaći sudovi dodelili roditeljsku odgovornost za sve četiri osobe, a starateljstvo nameravanim očevima, po zakonu je suprug surogat majke naveden kao „otac“ u izvodu iz matične knjige rođenih podnositeljke predstavke. Iako je postojao mehanizam za izmenu izvoda iz matične knjige rođenih, za to je bila potrebna saglasnost surogat majke i njenog supruga. Podnositeljka predstavke nije osporila uslov „pristanaka“ pred domaćim sudovima. Pred sudom se žalila samo da njen biološki otac nije tačno upisan u njen izvod iz matične knjige rođenih u vreme njenog rođenja. Tačnije, ona je tvrdila da je trebalo da postoji „normativna pretpostavka“ da bi registracija rođenja deteta tačno zabeležila identitet biološkog oca, gde je dat pristanak za začeće i identifikaciju kao oca. Sud je predstavku proglasio neprihvatljivom kao očigledno neosnovanom, nalazeći da u njegovoj sudskoj praksi nema potpore za postojanje takve pretpostavke. Do danas, Sud nije smatrao da nameravani roditelji moraju odmah i automatski da budu priznati kao takvi u zakonu i, po njegovom mišljenju, državi je trebalo omogućiti široko polje procene u tom pogledu (tačke 44-58).

III. Sloboda izražavanja i udruživanja

Član 8. Konvencije

“1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Vlasti se neće mešati u vršenje ovog prava, osim ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i slobode drugih.”

Član 10. Konvencije

“1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju dozvole za rad televizijskih, radio i bioskopskih preduzeća.

2. Pošto korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.”

Član 11. Konvencije

“1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo da osniva sindikat i učlanjuje se u njega radi zaštite svojih interesa.

2. Za vršenje ovih prava ne smeju se postavljati nikakva ograničenja, osim onih koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih. Ovim se članom ne sprečava zakonito ograničavanje vršenja ovih prava pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave.”

A. Sloboda izražavanja¹⁵

1. Uticaj na privatni život, imidž, ugled ili reputaciju

93. U kontekstu slobode izražavanja, Sud ocenjuje proporcionalnost svakog mešanja u svetlu potrebe da se zaštiti ugled ili prava drugih ili u svetlu bilo kojeg prava drugih iz člana 8. U potonjem slučaju, a kako bi se član 8. primenio u slučajevima klevete, napad na nečiji ugled mora dosegnuti određeni nivo ozbiljnosti i biti izvršen na način koji dovodi u pitanje lično uživanje prava na poštovanje privatnog života. U takvim slučajevima, ishod ne bi trebalo da varira u zavisnosti od toga da li je prijavu po članu 8. podnela osoba koja je bila predmet izjave ili prema članu 10. od strane osobe koja ju je dala, jer u principu prava iz ovih članova zaslužuju jednako poštovanje.

94. U slučajevima u kojima je interes koji se nadmeće sa slobodom izražavanja zaštićen članom 8, pristup Suda je bio da uravnoteži pravo podnosioca predstavke na “poštovanje njegovog privatnog života” i javni interes u zaštiti slobode izražavanja, imajući na umu da ne postoji nikakav hijerarhijski odnos između prava zagarantovanih prema ova dva člana (*Sousa Goucha protiv Portugalije*, 2016, tačka 42). Da su nacionalne vlasti izvršile balansiranje između ta dva prava u

¹⁵ Za opšta načela vidi [Vodič kroz sudsku praksu prema članu 10 – Sloboda izražavanja](#).

skladu s kriterijumima utvrđenim sudskom praksom Suda, Sudu bi bili potrebni jaki razlozi da zameni gledište domaćih sudova svojim (*ibid.*, tačka 45). Kada se ne radi ni o kakvim pitanjima od javnog interesa, obaveza države prema članu 8. da zaštititi ugled podnosioca zahteva može nastati kada izjave prelaze granice onoga što se smatra prihvatljivim prema članu 10. (*ibid.*, tačke 51-52)¹⁶.

95. U predmetu *Sousa Goucha protiv Portugalije*, 2016, podnosilac predstavke, poznati muškarac koji je i sam javno spomenuo svoju homoseksualnost, žalio se na osnovu člana 8. Konvencije na odbijanje domaćih organa da pokrenu krivični postupak zbog šale koja ga je opisala kao ženu tokom televizijske humorističke emisije. Sud je, prvobitno, smatrao da je član 8. bio primenjiv, pre nego što je utvrdio da nije došlo do povrede te odredbe. Po mišljenju Suda, budući da je seksualna orijentacija fundamentalni deo identiteta osobe i budući da su pol i seksualna orijentacija dve karakteristične i intimne osobine, svaka zabuna između njih će stoga predstavljati napad na nečiju reputaciju koji može dosegnuti dovoljan nivo ozbiljnosti da bi član 8. bio primenjiv (*ibid.*, tačka 27). Međutim, domaći sudovi su uzeli u obzir nepostojanje namere optuženih da izvrše napad na ugled podnosioca predstavke i procenili način na koji bi razuman gledalac humoristične emisije shvatio spornu šalu (koja je podnosioca predstavke, poznatog homoseksualca, prikazivala kao žensko) – umesto da samo uzme u obzir šta je podnosilac predstavke osećao ili mislio o toj šali. U takvim okolnostima, Sud je utvrdio da bi ograničenje slobode izražavanja zarad ugleda podnosioca predstavke bilo nesrazmerno prema članu 10, tako da nije došlo do povrede prava podnosioca predstavke prema članu 8. Konvencije.

96. U predmetu *Mladina d.d. Ljubljana protiv Slovenije*, 2014, tačke 37-49, kompanija koja je podnosilac predstavke žalila se na osnovu člana 10. zbog činjenice da joj je naloženo da plati odštetu za članak koji je oštro kritikovao primedbe narodnog poslanika (S.P.) i njegovo ponašanje tokom skupštinske rasprave o pravnom uređenju istopolnih odnosa. Sud je smatrao da je, iako je terminologija članka bila ekstremna, isti predstavljao vrednosni sud koji je imao dovoljnu činjeničnu osnovu. Štaviše, izjava se suprotstavila S.P.-ovim vlastitim primedbama koje bi se mogle smatrati ismejavanjem i promovisanjem negativnih stereotipa. Na kraju, članak je parirao ne samo provokativnim komentarima S.P.-a, već i stil u u kojem ih je on izneo. Posmatrano u svetlu konteksta u kojem je sporna izjava data i stila korišćenog u članku, Sud je smatrao da to nije predstavljalo neopravdani lični napad. Prema tome, domaći sudovi nisu uverljivo utvrdili bilo kakvu hitnu društvenu potrebu za stavljanjem zaštite ugleda S.P. iznad prava kompanije podnosioca predstavke na slobodu izražavanja. Stoga je došlo do povrede člana 10. Konvencije.

97. U *C8 (Kanal 8) protiv Francuske**, 2023, podnosilac predstavke (televizijska) kompanija se žalila na osnovu člana 10. na dve novčane kazne koje su joj izrečene u vezi sa sadržajem televizijske emisije „*Touche pas à mon poste*“. Sud se složio sa domaćim sudovima da su ove dve sekvence bile štetne po imidž žena i da će verovatno stigmatizovati homoseksualce i uticati na privatni život. U tom svetlu, a imajući u vidu njihov uticaj, posebno na mlade gledaoce, kao i činjenicu da se dotične sekvence ne tiču nijednog pitanja od javnog interesa i da je podnosilac predstavke imao adekvatne procesne garancije, Sud je utvrdio da novčane kazne nametnute kompaniji podnosiocu predstavke nisu prekršile član 10. Konvencije.

2. Govor mržnje

98. Sud pridaje poseban značaj pluralizmu, toleranciji i slobodoumnosti. Često se naglašava da su pluralizam i demokratija izgrađeni na istinskom prepoznavanju i poštovanju različitosti. Harmonična interakcija osoba i grupa sa različitim identitetima ključna je za postizanje društvene kohezije (*Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, 2020, tačke 106-7, i tu citirani organi). Izjave koje šire, podstiču, promovišu ili opravdavaju nasilje, mržnju ili netoleranciju prema osobi ili grupi

¹⁶ Za detaljnije opšte principe pogledajte [Vodič kroz sudsku praksu prema članu 8 – Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske](#); i [Vodič kroz sudsku praksu prema članu 10 – Sloboda izražavanja](#).

osoba („govor mržnje”) ugrožavaju društvenu koheziju i predstavljaju rizik od nasilja i kršenja prava drugih. Takvo izražavanje može stvoriti okruženje koje je pogodno za zločine iz mržnje i podstaći sukobe širokih razmera.

99. „Govor mržnje” Sud rešava na dva načina. Prvi je utvrditi da dotični „govor mržnje” spada u opseg člana 17. i stoga je u potpunosti isključen iz zaštite prema članu 10. Konvencije¹⁷. Prva primena ovog pristupa u kontekstu homofobičnog govora bila je u predmetu *Lenis protiv Grčke* (dec.), 2023, u vezi sa osudom visokog zvaničnika Grčke pravoslavne crkve za članak objavljen na njegovom ličnom blogu. Sud je smatrao da zbog svog sadržaja, tona i konteksta, izrazi koji se koriste u spornom članku predstavljaju govor mržnje i podsticanje na nasilje nad grupom ljudi na osnovu njihove seksualne orijentacije. Tri dodatna faktora ojačala su taj zaključak: na prvom mestu, podnosilac predstavke na svom položaju visokog crkvenog zvaničnika imao je moć da utiče na mnoge ljude; drugo, stavovi izraženi u članku su distribuirani širokoj publici putem interneta; i treće, zaštita dostojanstva i ljudske vrednosti osoba, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju, bila je od velikog značaja u modernom evropskom društvu. Shodno tome, Sud je primenio član 17. da utvrdi da podnosilac predstavke ne može da traži korist od zaštite koju pruža član 10. Konvencije (tačke 46-57).

100. Drugi je utvrditi da „govor mržnje” spada u opseg člana 10. i da je podvrgnut uobičajenim testovima koje taj član predviđa (*Vejdeland i drugi protiv Švedske*, 2012, tačke 47-60; *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, 2020, tačka 125; *Lilliendahl protiv Islanda* (dec.), 2020, tačka 39). Sud je drugi pristup primenio ne samo na govor koji eksplicitno poziva na nasilje ili druga krivična dela, već i na napade na osobe počinjene vređanjem, ismejavanjem ili klevetom određenih grupa stanovništva (vidi, uvek u kontekstu ovog Vodiča, *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, 2020, tačka 125; *Vejdeland i drugi protiv Švedske*, 2012, tačka 55).

101. U predmetu *Vejdeland i drugi protiv Švedske*, 2012, tačke 54-60, podnosioci predstavke su osuđeni jer su ostavljali homofobične letke u ormariće za učenike u srednjoj školi. U svetlu gorenavedenog principa – da izazivanje mržnje ne podrazumeva nužno pozivanje na nasilje ili krivična dela – Sud je smatrao da je formulacija letaka (u smislu da je homoseksualnost „devijantna seksualna sklonost” koja ima „moralno destruktivan učinak na samu srž društva” kao i navode da je homoseksualnost jedan od glavnih razloga zašto su HIV i AIDS stekli uporište i da je „homoseksualni lobi” pokušao da umani značaj pedofilije) sadržavao je ozbiljne i štetne navode. Sud je naglasio da su leci distribuirani po školama, ostavljeni u ormariće mladih ljudi u upečatljivim i osetljivim godinama. Štaviše, osude i kazne podnosioca predstavke nisu bile nesrazmerne legitimnom cilju kojem se težilo, a Vrhovni sud je dao relevantne i dovoljne razloge za svoju odluku. Državne vlasti su stoga razumno mogle smatrati mešanje neophodnim u demokratskom društvu radi zaštite ugleda i prava drugih. Stoga nije došlo do povrede člana 10. Konvencije.

102. U predmetu *Lilliendahl protiv Islanda* (dec.), 2020, podnosilac predstavke je osuđen zbog izjava datih na internetu u kontekstu javne rasprave nakon odluke opštinskog veća da pojača edukaciju i savetovanje u osnovnim i srednjim školama o pitanjima koja se tiču osoba koje se izjašnjavaju kao LGBT osobe. Sud je utvrdio da su izjave bile „ozbiljne, izuzetno bolne i štetne”. Upotreba termina koji se odnose na seksualnu devijaciju/devijantnost za opisivanje homoseksualnih osoba, posebno u kombinaciji sa jasnim izrazom gađenja, učinila je komentare podnosioca predstavke takvima da promovišu „netoleranciju i prezir prema homoseksualnim osobama”. Sud je dalje utvrdio da je Vrhovni sud dao relevantne i dovoljne razloge za osudu podnosioca predstavke i da novčana kazna od 800 evra nije bila preterana. Domaći sud je stoga adekvatno izbalansirao lične interese podnosioca predstavke u odnosu na opšti javni interes u slučaju koji obuhvata prava rodnih i seksualnih manjina. Žalba podnosioca predstavke prema

¹⁷ Vidi [Vodič kroz sudsku praksu prema članu 17 – Zabrana zloupotrebe prava](#).

članu 10. je stoga bila očigledno neosnovana¹⁸.

3. Nametnuta ćutnja i zakonske zabrane u vezi sa homoseksualnošću

103. Sud nije isključio da ćutnja nametnuta podnosiocima predstavke u pogledu njihove seksualne orijentacije, zajedno s posledičnom i stalnom potrebom za oprezom, diskrecijom i tajnovitošću u tom pogledu pred kolegama, prijateljima i poznanicima, kao rezultat zastrašujućeg efekta postojeće politike, može predstavljati mešanje u slobodu izražavanja. Međutim, u predmetu *Smith i Grady protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1999, tačka 127, koji se ticao apsolutne politike protiv homoseksualaca u oružanim snagama, Sud je smatrao da se primarni aspekt žalbe podnosioca predstavke odnosio na njihovu seksualnu orijentaciju, a time i na njihov privatni život, prema članu 8, te da stoga nije bilo potrebno ispitati njihovu žalbu prema članom 10. U predmetu *Bayev i drugi protiv Rusije*, 2017, tačka 62, razmatranom u skladu sa članom 10, Sud nije našao za potrebno da odluči da li je zakonska zabrana promovisanja netradicionalnih seksualnih odnosa među maloletnicima (koja je verovatno zadirala u aktivnosti kojima su oni lično mogli poželeti da se bave, posebno kao LGBT aktivisti) sama po sebi predstavljala mešanje, budući da su podnosiocima predstavke zapravo izrečene administrativne kazne kao rezultat te zabrane. Dakle, u svakom slučaju je bilo mešanja u njihovu slobodu izražavanja.

104. Međutim, kako Sud smatra, zakonska zabrana promocije netradicionalnih seksualnih odnosa među maloletnicima primer je otvorenih predrasuda heteroseksualne većine prema homoseksualnoj manjini koja sama po sebi ne može opravdati uplitanje (*Bayev i drugi protiv Rusije*, 2017, tačka 69). Prema mišljenju Suda, bilo bi nespojivo sa osnovnim vrednostima Konvencije kada bi ostvarivanje prava iz Konvencije od strane manjinske grupe bilo uslovljeno time da ga većina prihvati. Da je to tako, prava manjinske grupe na slobodu veroispovesti, izražavanja i okupljanja postala bi samo teoretska, a ne praktična i delotvorna kako to zahteva Konvencija (*Bayev i drugi protiv Rusije*, 2017, tačka 70, u kontekstu člana 10; *Alekseyev protiv Rusije*, 2010, tačka 81. i *Zhdanov i drugi protiv Rusije*, 2019, tačka 158, u kontekstu člana 11).

105. Podsećajući da Konvencija ne garantuje pravo na nesuočavanje s mišljenjima koja su suprotna vlastitim uverenjima, u predmetu *Bayev i drugi protiv Rusije*, 2017, tačka 81, Sud je utvrdio da postojeće zakonske odredbe nisu služile unapređenju legitimnog cilja zaštite morala i da bi takve mere verovatno bile kontraproduktivne u postizanju deklariranih legitimnih ciljeva zaštite zdravlja i zaštite prava drugih. S obzirom na nejasnoću korišćene terminologije i potencijalno neograničen opseg njihove primene, te odredbe su bile podložne zloupotrebi u pojedinačnim slučajevima. Pre svega, usvajanjem ovakvih zakona vlasti su pojačale stigmatu i predrasude i podstakle homofobiju, što je nespojivo sa pojmovima jednakosti, pluralizma i tolerancije svojstvenim demokratskom društvu. Stoga je došlo do povrede člana 10. Konvencije.

106. U predmetu *Macaté protiv Litvanije* [GC], 2023, Veliko veće je u potpunosti podržalo poslednje zaključke i oslanjalo se na njih. Podnositeljka predstavke je bila dečji autor i lezbejka. Napisala je knjigu bajki namenjenu deci od devet do deset godina, nastojeći da podstakne toleranciju i prihvatanje različitih marginalizovanih društvenih grupa. Pojedina udruženja i poslanici izrazili su zabrinutost zbog dve bajke, koje prikazuju brak između osoba istog pola. Distribucija knjige je obustavljena na godinu dana. Kada je nastavljena, knjiga je bila označena oznakom upozorenja da bi njen sadržaj mogao biti štetan za decu mlađu od 14 godina. Sud se nije mogao saglasiti sa tvrdnjom Vlade da je cilj mera preduzetih protiv knjige podnositeljke predstavke bio da se deca zaštite od seksualno eksplicitnog sadržaja ili sadržaja koji „promoviše“ istopolne veze kao superiorne u odnosu na raznopolne „vređanjem“ , „degradirajući“ ili „omalovažavajući“ potonje (u tekstu knjige nije bilo potpore za takav zaključak). Po mišljenju Suda, osporene mere su zapravo imale za cilj da ograniče pristup dece informacijama koje predstavljaju

¹⁸ Vidi i predmet *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, 2020, razmatran u odeljku “Diskriminacija”, u kontekstu “Pozitivne obaveze prema članu 14”.

istopolne odnose kao suštinski ekvivalentne onima različitog pola. Međutim, takav cilj nije mogao biti prihvaćen kao legitiman prema članu 10, stav 2, što je dovelo do toga da Sud utvrdi povredu ove odredbe.

107. Zabrane u praksi mogu proizaći i iz opštijeg zakonodavstva. Na primer, u predmetu *Kaos GL protiv Turske*, 2016, svi primerci izdanja časopisa koje je objavio podnosilac predstavke, udruženje koje promoviše prava LGBT zajednice, bili su zaplenjeni više od pet godina. Predmetni broj je sadržavao članke i intervjue o pornografiji u vezi sa homoseksualnošću, povremeno ilustrovane eksplicitnim slikama, a domaće vlasti su ga smatrale suprotnim javnom moralu. Sud je prihvatio da je cilj kojem se težilo zaštita javnog morala (*ibid.*, tačka 55); međutim, bez ikakvih konkretnih detalja, nije mogao prihvatiti da tako širok pojam opravdava zaplenu svih primeraka. Ispitujući samu publikaciju, Sud je utvrdio da je, s obzirom na njen sadržaj i specifične slike, trebalo smatrati specijalizovanom publikacijom namenjenom određenom delu društva. Stoga su mere za blokiranje pristupa toj publikaciji određenim grupama osoba, posebno maloletnim, mogle biti odgovor na hitnu društvenu potrebu (*ibid.*, tačka 60.). Međutim, iako je potreba za zaštitom senzibiliteta dela javnosti, posebno maloletnika, bila prihvatljiva u svrhu zaštite javnog morala, nije bilo opravdanja za blokiranje pristupa javnosti spornom broju časopisa. S tim u vezi, domaće vlasti nisu pokušale da sprovedu nijednu preventivnu meru manje drastičnu od oduzimanja svih primeraka izdanja. Sud je smatrao da, čak i pod pretpostavkom da su oduzeti brojevi, uz upozorenje za osobe mlađe od osamnaest godina, mogli biti distribuirani nakon vraćanja oduzetih primeraka, kašnjenje od pet godina i sedam meseci u distribuciji publikacije ne može biti smatrano proporcionalnim cilju kojem se teži. Dakle, došlo je do povrede člana 10. u odnosu na udruženje podnosioca predstavke.

B. Sloboda okupljanja i udruživanja¹⁹

1. Registracije

108. Mogućnost osnivanja pravnog subjekta radi kolektivnog delovanja u oblasti od zajedničkog interesa jedan je od najvažnijih aspekata slobode udruživanja, bez kojeg bi to pravo bilo lišeno svakog smisla. Ovaj princip je posebno relevantan za pojedince ili organizacije koje se žele boriti za prava LGBTI osoba.

109. U predmetu *Zhdanov i drugi protiv Rusije*, 2019, tačke 144-164, Sud je utvrdio da kao rezultat odluka ruskih sudova o odbijanju registracije, „Pokret za jednakost braka” (neprofitna organizacija) nije mogao biti osnovan, dok „Dugina kuća i kuća ponosa u Sočiju” (javna udruženja) nisu mogli dobiti status pravnog subjekta i s tim povezana prava. Te su se odluke stoga uplitala u slobodu udruživanja, kako organizacija podnosilaca predstavki tako i pojedinačnih podnosilaca koji su bili njihovi osnivači ili predsednici. Sud nije prihvatio da su domaće vlasti odbijanjem da registruju organizacije koje su podnele predstavke (čiji je cilj bio promocija LGBT prava) nastojale da zaštite moralne vrednosti društva i institucije porodice i braka; niti je prihvatio cilj zaštite suvereniteta, sigurnosti i teritorijalnog integriteta Rusije, za koje je Vlada smatrala da je ugrožen smanjenjem broja stanovnika uzrokovanim delovanjem LGBT udruženja. Sud je odbacio i tvrdnju Vlade da je mera usmerena na zaštitu prava i sloboda drugih (naime, pravo većine Rusa da ne budu suočeni s bilo kakvim iskazivanjem istopolnih odnosa ili promovisanjem LGBT prava). Međutim, prihvatio je da namera vlasti da spreči društvenu ili versku mržnju i neprijateljstvo, koji bi po njihovom mišljenju mogli biti podstaknuti delovanjem LGBT udruženja, predstavlja legitimni cilj prevencije nereda, na osnovu čega je Sud nastavio sa ocenom proporcionalnosti. Sud je utvrdio da je dužnost ruskih vlasti da preduzmu razumne i odgovarajuće mere kako bi omogućile organizacijama podnosiocima predstavke da obavljaju svoje aktivnosti bez straha da će biti

¹⁹ Za opšta načela u vezi s članom 11. vidi [Vodič kroz sudsku praksu prema članu 11 – Sloboda okupljanja i udruživanja](#). Ovaj odeljak daje pregled slučajeva iz člana 11. koji su najrelevantniji za prava LGBTI osoba.

izložene fizičkom nasilju od strane njihovih protivnika, ali nisu razmišljale o preduzimanju bilo kakvih mera te vrste. Umesto toga, odlučile su da otklone uzrok napetosti i spreče rizik od nereda ograničavanjem slobode udruživanja podnosilaca predstavke. U takvim okolnostima, Sud je zaključio da odbijanje registracije organizacija podnosilaca predstavke nije bilo „neophodno u demokratskom društvu“.

2. Demonstracije

i. Negativne obaveze

110. Uplitanje u pravo na slobodu okupljanja uključuje direktne zabrane, zakonske ili *de facto*, ali se može sastojati i od raznih drugih mera koje preduzimaju vlasti. Izraz „ograničenja“ u članu 11, tačka 2. mora se tumačiti tako da uključi i mere preduzete pre ili tokom okupljanja i mere, kao što su kaznene mere, preduzete nakon toga. Na primer, prethodna zabrana može imati učinak zastrašivanja na one koji možda nameravaju da učestvuju na skupu i tako predstavlja uplitanje, čak i ako se skup kasnije održi bez smetnji vlasti. Odbijanje da se pojedincu dozvoli da putuje radi prisustvovanja okupljanju takođe predstavlja ometanje. Mere koje su vlasti preduzele tokom skupa, kao što je rasterivanje skupa ili hapšenje učesnika, kao i kazne izrečene za učešće na skupu takođe mogu predstavljati uplitanje (*Lashmankin i drugi protiv Rusije*, 2017, tačka 404, sa daljim referencama; *Berkman protiv Rusije*, 2020, tačka 59.). Na primer, izricanje zabrane Povorke ponosa i protestovanja, kao i sprovođenje zabrane rasterivanjem skupa i proglašavanjem učesnika (koji su prekršili zabranu) krivim za administrativni prekršaj predstavljalo je mešanje u ostvarivanje slobode mirnog okupljanja zagaranovanog članom 11. (*Alekseyev protiv Rusije*, 2010, tačka 68). Prema mišljenju Suda, takve zabrane su predstavljale mešanje čak i ako su se okupljanja na kraju održala planiranih datuma, a odluke o odbijanju su poništene *ex post facto*, budući da su podnosioci predstavke ipak bili negativno pogođeni odbijanjem odobrenja (*Bączkowski i drugi protiv Poljske*, 2007, tačka 68, gde je Sud utvrdio povredu jer mere nisu bile zakonite).

111. U slučajevima kada su vreme i mesto okupljanja ključni za učesnike, naredba o promeni vremena ili mesta takođe može predstavljati mešanje u njihovu slobodu okupljanja, kao i zabrana govora, slogana ili transparenata (*Lashmankin i drugi protiv Rusije*, 2017, tačka 407).

112. Svako takvo mešanje će predstavljati kršenje člana 11. osim ako je „propisano zakonom“, ako teži jednom ili više legitimnih ciljeva iz stava 2. i ako je „neophodno u demokratskom društvu“ za postizanje cilja ili ciljeva o kojima je reč. Domaće zakonske odredbe moraju ispuniti zahteve Konvencije o „kvalitetu prava“. To neće biti slučaj kada činjenice slučaja pokazuju nedostatak adekvatne i delotvorne pravne zaštite od proizvoljnog i diskriminatornog korišćenja širokog diskrecionog prava ostavljenog izvršnoj vlasti (*Lashmankin i drugi protiv Rusije*, 2017, tačka 430; uporediti i tačke 441-442).

113. U predmetu *Lashmankin i drugi protiv Rusije*, 2017, na primer, Sud je utvrdio da vlasti nisu dale relevantne i dovoljne razloge za svoje predloge za promenu lokacije, vremena ili načina održavanja javnih događaja podnosilaca predstavke. Predlozi su se zasnivali na zakonskim odredbama koje nisu obezbeđivale adekvatne i efikasne pravne garancije protiv proizvoljnog i diskriminatornog korišćenja širokog diskrecionog prava prepuštenog izvršnoj vlasti i koje stoga nisu ispunjavale zahteve kvaliteta prava iz Konvencije. Automatska i nefleksibilna primena vremenskih rokova za obaveštavanje o javnim događajima, bez uzimanja u obzir državnih praznika ili spontane prirode događaja, nije bila opravdana. Nadalje, vlasti nisu ispunile svoju obavezu da osiguraju da zvanična odluka donesena kao odgovor na obaveštenje stigne do podnosilaca predstavke u razumnom roku pre planiranog događaja, na način kojim se praktično i efikasno, ne teoretski ili iluzorno, garantuje pravo na slobodu okupljanja. Rasterivanjem učesnika javnih događaja podnosilaca predstavke i hapšenjem učesnika, vlasti su propustile da pokažu potreban stepen tolerancije prema mirnim, iako nezakonitim okupljanjima, kršeći uslove iz člana 11. tačka 2. Konvencije.

114. Kao opšte pravilo, kada postoji ozbiljna opasnost od nasilne kontrademonstracije, Sud je domaćim vlastima dozvolio široko diskreciono pravo u pogledu izbora sredstava za održavanje neometanog okupljanja. Međutim, samo postojanje rizika je nedovoljno za zabranu događaja: vlasti u analizi moraju izvršiti konkretne procene potencijalnih razmera remećenja reda kako bi procenile resurse neophodne za neutralizaciju pretnje od nasilnih sukoba. Na vlastima je da se obrate potencijalnim kontrademonstrantima – bilo javnom izjavom ili pojedinačnim odgovaranjem na njihove peticije – kako bi ih podsetili da ostanu unutar granica zakona kada izvode bilo kakvu protestnu akciju (*Alekseyev protiv Rusije*, 2010, tačka 75). Na primer, u predmetu *Alekseyev protiv Rusije*, 2010, tačka 77, Sud nije prihvatio argument Vlade da je pretnja bila toliko ozbiljna da je zahtevala tako drastičnu meru kao što je potpuna zabrana događaja, a kamoli ponavljanje te mere tokom perioda od tri godine. Nadalje, ako su sigurnosni rizici igrali bilo kakvu ulogu u odluci vlasti da uvedu zabranu, oni su u svakom slučaju bili sekundarni u odnosu na razmatranje javnog morala. Štaviše, odluke vlasti da zabrani dotične događaje nisu bile zasnovane na prihvatljivoj proceni relevantnih činjenica. Zabrana događaja stoga nije odgovarala hitnoj društvenoj potrebi i stoga nije bila neophodna u demokratskom društvu. Prema tome, došlo je do povrede člana 11. Konvencije.

115. Zanimljivo je napomenuti da je u predmetu *Alekseyev protiv Rusije*, 2010, dok su demonstracije odbijene iz razloga javnog reda i mira, Sud konstatovao da je gradonačelnik Moskve u mnogim prilikama izražavao svoju odlučnost da spreči održavanje gej parada i sličnih događaja, očigledno zato što ih smatra neprikladnim. To je mišljenje koje se ponovilo u podnescima tužene države (*ibid.*, tačka 78.) koja se pozivala i na široko polje slobodne procene u davanju građanskih prava ljudima koji se identifikuju kao gej muškarci ili lezbejke. Odbacujući pozivanje Vlade na to polje slobodne procene, Sud je naglasio da je davanje materijalnih prava homoseksualnim osobama suštinski drugačije od priznavanja njihovog prava na kampanju za ta prava. Nije bilo nejasnoće kod drugih država članica u priznavanju prava pojedinaca da se otvoreno identifikuju kao gej, lezbejska ili bilo koja druga seksualna manjina i da promovišu svoja prava i slobode, posebno ostvarivanjem svog prava na slobodu mirnog okupljanja (*ibid.*, tačka 84).

ii. Pozitivne obaveze

116. Sud je u više navrata smatrao da država mora delovati kao krajnji garant principa pluralizma, tolerancije i slobodoumnosti. Stvarna, efektivna sloboda mirnog okupljanja ne može se, stoga, svesti na puku dužnost države da se ne meša: čisto negativna koncepcija ne bi bila kompatibilna sa ciljem i svrhom člana 11. Konvencije. Ova odredba ponekad zahteva preduzimanje pozitivnih mera, čak i u sferi odnosa između pojedinaca. Ta pozitivna obaveza je od posebnog značaja za osobe koje imaju nepopularne stavove ili pripadaju manjinama, jer su podložnije viktimizaciji. (*Berkman protiv Rusije*, 2020, tačka 46; *Baczkowski i drugi protiv Poljske*, 2007, tačka 64; *Zhdanov i drugi protiv Rusije*, 2019, tačke 162-163; *Romanov i drugi protiv Rusije*, 2023, tačka 71). Prema sudskoj praksi Suda, sloboda okupljanja, kako je sadržano u članu 11, štiti demonstracije koje mogu iritirati ili uvrediti osobe koje se protive idejama ili tvrdnjama koje demonstracije nastoje da promovišu. Učesnici ipak moraju biti u mogućnosti da održe demonstraciju bez straha da će biti izloženi fizičkom nasilju od strane protivnika (*Berkman protiv Rusije*, 2020, tačka 54; *Udruženje ACCEPT i drugi protiv Rumunije*, 2021, tačka 140). Zato je dužnost država ugovornica da preduzmu razumne i odgovarajuće mere kako bi omogućile da se zakonite demonstracije odvijaju mirno. Zapravo, propust da se demonstranti zaštite od homofobičnog nasilja takođe predstavlja kršenje pozitivnih obaveza države prema članu 14. Konvencije²⁰.

117. U predmetu *Berkman protiv Rusije*, 2020, na primer, iako su vlasti dozvolile održavanje javnog skupa za podršku LGBTI zajednici i poslale značajan broj policajaca na mesto demonstracija, Sud je bio nezadovoljan pristupom zauzetim tokom demonstracija. Pasivno ponašanje policijskih službenika u početnoj fazi, očigledan nedostatak bilo kakvih preliminarnih

²⁰ Vidi ispod i odeljak “Diskriminacija”, u kontekstu “Pozitivne obaveze prema članu 14”.

mera (kao što su zvanične javne izjave koje promovišu toleranciju, praćenje aktivnosti homofobičnih grupa ili organizovanje kanala komunikacije sa organizatorima događaja) i kasnija hapšenja zbog navodnih administrativnih prekršaja pokazala su da su se policijski službenici bavili samo zaštitom javnog reda tokom događaja i da nisu smatrali potrebnim da omoguće okupljanje. Domaći sudovi dele isto usko gledište o pozitivnim obavezama države prema Konvenciji. Te obaveze su bile od najveće važnosti u ovom predmetu, jer su podnosilac predstavke, kao i drugi učesnici Coming Out Day-a, pripadali manjini. Međutim, vlasti su propustile da na odgovarajući način olakšaju izvođenje planiranog događaja obuzdavanjem homofobičnih verbalnih napada i fizičkih pritisaka kontrademonstranata. Kao rezultat pasivnog stava policijskih organa, učesnici događaja, boreći se protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije, i sami su postali žrtve homofobičnih napada koje nadležni organi nisu sprečili niti su njima adekvatno upravljali. Prema tome, došlo je do povrede člana 11, samostalno i u vezi sa članom 14. Konvencije.

118. U predmetu *Identoba i drugi protiv Gruzije*, 2015, tačka 100, i *Udruženje ACCEPT i drugi protiv Rumunije*, 2021, tačka 146, Sud je takođe utvrdio da su domaće vlasti propustile da osiguraju da se aktivnost, koju je organizovao jedan od podnosilaca predstavke i kojoj su prisustvovali drugi podnosioci predstavke, odvija mirno time što su dovoljno obuzdali homofobične i nasilne kontrademonstrante. S obzirom na te propuste, vlasti nisu ispunile svoje pozitivne obaveze prema članu 11. u vezi sa članom 14. Konvencije.

IV. Diskriminacija²¹

Član 14. Konvencije

„Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom Konvencijom obezbeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su: pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.“

A. Opšta razmatranja

119. Mnogi slučajevi koje su LGBTI osobe pokrenule pred Sudom tiču se direktne diskriminacije koja se odnosi na „različit tretman osoba u analognim ili relevantno sličnim situacijama” i „na osnovu prepoznatljive karakteristike, ili 'statusa'” zaštićenog članom 14. Konvencije. Sud je više puta uključivao seksualnu orijentaciju i rodni identitet među „druge osnove” zaštićene članom 14. (*Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugalije*, 1999, tačka 28; *Fretté protiv Francuske*, 2002, tačka 32; *A.M. i drugi protiv Rusije*, 2021, tačka 73). Kada se utvrdi razlika u postupanju, Sud će ispitati da li je težio legitimnom cilju i, ako jeste, da li je imao objektivno i razumno opravdanje.

120. Razlika u postupanju može proizaći iz važećih zakona, što je čest slučaj, kao i iz ocene domaćeg suda. U nedostatku bilo kakvih čvrstih dokaza, nije moguće nagađati da li je seksualna orijentacija podnosioca predstavke uticala na odluke domaćih sudova (*Sousa Goucha protiv Portugalije*, 2016, tačka 65; i uporediti *Santos Couto protiv Portugalije*, 2010, tačka 43; vidi takođe, iako u kontekstu samo člana 8, *Laskey, Jaggard i Brown protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1997, tačka 47. u vezi sa krivičnim gonjenjem i osudom za sadomazohističke prakse međuhomoseksualnim muškaracima). Međutim, kada domaći sudovi zasnivaju svoje odluke na opštim pretpostavkama koje uvode različito postupanje na osnovu seksualne orijentacije, ili rodnog identiteta, može nastati problem prema članu 14. Konvencije (*Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugalije*, 1999, tačke 34-36; *Van Kück protiv Nemačke*, 2003, tačka 90; *A.M. i drugi protiv Rusije*, 2021, tačke 74-

²¹ Za relevantna načela iz člana 14. vidi [Vodič kroz sudsku praksu prema članu 14. i članu 1. Protokola br. 12 – Zabrana diskriminacije](#). Međutim, ovaj deo će se pozabaviti određenim načelima koja su posebno relevantna u kontekstu LGBTI populacije.

81).

1. Uporedive situacije

121. Sud je, na primer, utvrdio da su istopolni parovi jednako sposobni kao i različiti polovi da stupe u stabilne, posvećene veze, te da su u relevantno sličnoj situaciji kao i parovi različitog pola u pogledu njihove potrebe za pravno priznanje i zaštitu njihovog odnosa (*Schalk i Kopf protiv Austrije*, 2010, tačka 99; *Vallianatos i drugi protiv Grčke* [GC], 2013, tačke 78. i 81). Slično navedenom, jedan homoseksualac koji želi da usvoji dete je u situaciji koja se može porediti sa jednim heteroseksualcem koji želi da usvoji dete (*E.B. protiv Francuske* [GC], 2008, tačka 94), a istopolni par je u sličnoj situaciji kao i nevenčani par različitog pola u kojem je jedan partner želeo da usvoji dete drugog partnera (*X i drugi protiv Austrije* [GC], 2013, tačka 112).

122. Nasuprot tome, Sud je utvrdio, na primer, da:

- Situacija transrodne žene udate za ženu, kojoj je odbijen ženski matični broj, koja je svoju situaciju upoređivala sa situacijom cisseksualaca, nije bila dovoljno slična da bi se mogla porediti jedna s drugom (*Hämäläinen protiv Finske* [GC], 2014, tačka 112).
- Transrodna osoba koja nije mogla da dobije potpuni izvod iz matične knjige rođenih bez upućivanja na promenu pola (dok su njen kratki izvod i nova lična dokumenta ukazivali samo na promenjeni pol) nije bila u uporedivoj situaciji sa usvojenom decom, kojoj je izdat novi izvod iz matične knjige rođenih u slučaju potpunog usvajanja (*Y protiv Poljske*, 2022, tačka 88).
- Par različitog pola za koji je bila otvorena institucija braka dok je bio isključen iz sklapanja registrovanog partnerstva, nije bio u relevantno sličnoj ili uporedivoj situaciji sa istopolnim parovima koji, prema postojećem zakonodavstvu, nisu imali pravo na sklapanje braka i bilo im je potrebno registrovano partnerstvo kao sredstvo za pravno priznanje njihove veze (*Ratzenböck i Seydl protiv Austrije*, 2017, tačka 42.).
- *De facto* istopolne zajednice koje nisu mogle postići pravno priznanje pre legalizacije istopolnih brakova nisu bile u uporedivoj situaciji sa nevenčanim heteroseksualnim parovima koji nisu mogli stupiti u brak pre legalizacije razvoda (*Aldeguer Tomás protiv Španije*, 2016, tačka 87).
- Dva podnosioca predstavke koji su živeli zajedno kao istopolni par i sin jednog od podnosilaca predstavke, nisu bili u relevantno sličnoj situaciji kao bračni par u pogledu usvajanja deteta drugog roditelja (*Gas i Dubois protiv Francuske*, 2012, tačka 68; *X i drugi protiv Austrije* [GC], 2013, tačka 109).
- Podnositeljke predstavke koje su živlele zajedno u registrovanom istopolnom civilnom (građanskom) partnerstvu kada je druga podnositeljka predstavke rodila dete, nisu bile u relevantno sličnoj situaciji braku između osoba različitog pola u kojem je žena rodila dete u pogledu upisa u matičnu knjigu rođenih u trenutku rođenja (*Boeckel i Gessner-Boeckel protiv Nemačke* (dec.), 2013).

2. Legitimni ciljevi i opravdanja

123. Baš kao i razlike zasnovane na polu, razlike zasnovane na seksualnoj orijentaciji zahtevaju posebno ozbiljna obrazloženja kroz pravdanje (*Karner protiv Austrije*, 2003, tačka 37; *L. i v. protiv Austrije*, 2003, tačka 45; *Vallianatos i drugi protiv Grčke* [GC], 2013, tačka 77).

124. Stavovi ili stereotipi koji prevladavaju tokom određenog vremenskog perioda kod većine članova društva ne mogu poslužiti kao opravdana osnova za diskriminaciju osoba isključivo na osnovu njihove seksualne orijentacije, ili, na primer, za ograničavanje prava na zaštitu privatnog života. (*Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, 2020, tačka 125). Sud je uporno odbijao dapodrži politike i odluke koje su oličavale predisponiranu pristrasnost heteroseksualne većine prema

homoseksualnoj manjini. Sud je smatrao da se ti negativni stavovi, upućivanje na tradiciju ili opšte pretpostavke u određenoj zemlji sami po sebi ne mogu smatrati dovoljnim opravdanjem za različito postupanje, ništa više od sličnih negativnih stavova prema onima druge rase, porekla ili boje kože (*Smith i Grady protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 1999, tačka 97; *Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugalije*, 1999, tačke 34-36; *L. i v. protiv Austrije*, 2003, tačke 51-52).

125. Što se tiče posebno cilja podržavanja i podsticanja „tradicionalne” porodične strukture, Sud je u svojoj ranijoj sudskoj praksi smatrao ovaj cilj sam po sebi legitimnim (*Marckx protiv Belgije*, 1979, tačka 40) i, u principu, značajnim i legitimnim razlogom koji bi mogao opravdati razliku u postupanju (*Karner protiv Austrije*, 2003, tačka 40), a ovaj pristup se donekle promenio u novijim slučajevima tumačenja Konvencije u današnjim uslovima. Kao rezultat toga, iako se još uvek može smatrati legitimnim (*X i drugi protiv Austrije* [GC], 2013, tačka 138) cilj zaštite porodice u tradicionalnom smislu predstavljao bi uverljivo i ozbiljno opravdanje samo u nekim okolnostima (*Taddeucci i McCall protiv Italije*, 2016, tačka 93). Štaviše, cilj zaštite porodice u tradicionalnom smislu je prilično apstraktan i za njegovu implementaciju može se koristiti širok spektar konkretnih mera. Država, u svom izboru sredstava osmišljenih da zaštiti porodicu i osigura poštovanje porodičnog života, mora nužno uzeti u obzir razvoj društva i promene u percepciji društvenih i građanskih statusnih pitanja i odnosa, uključujući i činjenicu da ne postoji samo jedan način ili jedan izbor kada je u pitanju porodični ili privatni život (*X i drugi protiv Austrije* [GC], 2013, tačka 139; *Vallianatos i drugi protiv Grčke* [GC], 2013, tačka 84; *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, 2020, tačka 122).

126. Podrazumeva se da je zaštita interesa deteta legitiman cilj (*X i drugi protiv Austrije*, [GC], 2013, tačka 138; *Vallianatos i drugi protiv Grčke* [GC], 2013, tačka 83; *Fretté protiv Francuske*, 2002, tačka 38).

3. Polje slobodne procene

127. Tamo gde je razlika u tretmanu zasnovana na polu ili seksualnoj orijentaciji, polje slobodne procene države je usko (*Karner protiv Austrije*, 2003, tačka 41; *Kozak protiv Poljske*, 2010, tačka 92). Razlike zasnovane isključivo na razmatranju seksualne orijentacije su prema Konvenciji neprihvatljive (*Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugalije*, 1999, tačka 36; *E.B. protiv Francuske* [GC], 2008, tačke 93 i 96; *X i drugi protiv Austrije*, [GC], 2013, tačka 99; *Pajić protiv Hrvatske*, 2016, tačka 84; *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, 2020, tačka 114; *Maymulakhin and Markiv protiv Ukrajine*, 2023, tačka 62).

128. U slučajevima u kojima je polje slobodne procene koje se daje državama usko (kao što je i stav u kojem postoji razlika u postupanju na osnovu pola ili seksualne orijentacije), princip proporcionalnosti ne zahteva samo da odabrana mera bude u principu prikladna za postizanje željenog cilja. Mora se pokazati da je za postizanje tog cilja bilo potrebno i isključiti određene kategorije ljudi iz delokruga predmetnih odredaba. (*Karner protiv Austrije*, 2003, tačka 41; *Kozak protiv Poljske*, 2010, tačka 99; *Vallianatos i drugi protiv Grčke* [GC], 2013, tačka 85). To je tako i u slučajevima imigracije kada je državama inače dozvoljeno široko polje slobodne procene (*Pajić protiv Hrvatske*, 2016, tačka 82). Prema sudskoj praksi Suda, teret dokazivanja u ovom pogledu je na tuženoj vladi (*ibid.*; *X i drugi protiv Austrije* [GC], 2013, tačka 141)²².

B. Primeri sudske prakse

1. Intimni odnosi

129. U nedostatku bilo kakvog objektivnog i razumnog opravdanja, utvrđeno je da insistiranje na starijoj dobi za pristanak na homoseksualne radnje (za razliku od heteroseksualnih)

²² Vidi i odeljak “Lične i porodične stvari”, u kontekstu.

predstavlja kršenje člana 14. zajedno sa članom 8. Konvencije (*L. i v. protiv Austrije*, 2003, tačka 54; *S.L. protiv Austrije*, 2003, tačka 46.).

2. Građansko partnerstvo i brak

130. U predmetu *Schalk i Kopf protiv Austrije*, 2010, tačke 105-6 i 109, Sud je utvrdio da se tuženoj državi ne može zameriti što Zakon o registrovanom partnerstvu (tj. alternativni način pravnog priznavanja istopolnog partnerstva) nije uvela ranije nego što je to učinila, odnosno 2010. godine. Kako većina država nije predviđala pravno priznavanje istopolnih parova, to područje se i dalje trebalo smatrati jednim od evoluirajućih prava u kojima nema utvrđenog konsenzusa, gde države takođe moraju uživati polje slobodne procene u trenutku uvođenja zakonskih promena. Sud je takođe utvrdio da tužena država nije prekoračila svoje polje slobodne procene u izboru prava i obaveza koje pruža registrovano partnerstvo, za razliku od braka. Stoga nije došlo do povrede člana 14. Konvencije u vezi sa članom 8.

131. U kasnijoj presudi u predmetu *Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, i *Fedotova i drugi protiv Rusije* [GC], 2023, i *Koilova i Babulkova protiv Bugarske*, 2023, Sud, nakon što je utvrdio kršenje člana 8²³, nije smatrao potrebnim da ispita član 14. Konvencije. S druge strane, u *Maimulakhin i Markiv protiv Ukrajine*, 2023, tačke 66-81, u vezi sa odsustvom bilo kakvog oblika pravnog priznanja i zaštite istopolnog para, Sud je utvrdio kršenje člana 14. uzetog u vezi sa članom 8. Konvencije.

132. U predmetu *Vallianatos i drugi protiv Grčke* [GC], 2013, tačka 92, Sud je utvrdio da je država Grčka prekršila član 14. u vezi sa članom 8. kada je donela zakon kojim je uz instituciju braka uvela novu šemu registrovanog partnerstva za nevenčane parove koja je bila ograničena na parove različitog pola i time isključila istopolne parove (koji takođe nisu mogli ni da se venčaju). Nasuprot tome, Sud nije utvrdio povredu člana 14. u vezi sa članom 8. u predmetu *Ratzenböck i Seydl protiv Austrije*, 2017, tačka 41, gde je paru različitog pola uskraćen pristup registrovanom partnerstvu, rezervisanom isključivo za istopolne parove. To je bilo tako jer su podnosioci predstavke, kao osobe različitog pola, imali mogućnost sklapanja braka koja je zadovoljavala njihovu osnovnu potrebu za pravnim priznanjem. U predmetu *Chapin i Charpentier protiv Francuske*, 2016, Sud nije utvrdio povredu člana 14. u vezi s članom 8, budući da su podnosioci predstavke (istopolni par koji se žalio da nemaju pristup zaključivanju braka) imali priliku da steknu pravni status jednak ili sličan braku u mnogim aspektima putem *pacte civil de solidarité*. Pored toga, do trenutka kada je Sud odlučio o predmetu, Francuska je uvela istopolne brakove. Sud nije utvrdio ni povredu člana 14. u vezi s članom 12. (*ibid.*, tačka 39-40). Uprkos postupnoj evoluciji država po tom pitanju, ni sam član 12. niti član 12. u vezi s članom 14. ne nameću obavezu da se istopolnom paru odobri mogućnost sklapanja braka (*ibid.*, tačke 37-38; *Oliari i drugi protiv Italije*, 2015, tačke 192-194).

3. Usvajanje

134. Zabrana diskriminacije sadržana u članu 14. proteže se dalje od uživanja prava i sloboda za koje Konvencija i Protokoli uz nju zahtevaju garanciju države. Primenjuje se i na dodatna prava koja spadaju u opšti delokrug bilo kojeg člana Konvencije, a koja je država dobrovoljno odlučila da obezbedi. Iako član 8. ne garantuje pravo na usvajanje, država koja uvodi pravo koje prevazilazi njene obaveze prema članu 8. ne može primeniti to pravo na način koji je diskriminatoran u smislu člana 14. (*X i drugi protiv Austrije* [GC], 2013, tačka 135; *E.B. protiv Francuske* [GC], 2008, tačka 49; *Manenc protiv Francuske* (dec.), 2010). Dakle, iako ne postoji pravo na usvajanje prema Konvenciji, ako domaći okvir dozvoljava usvajanje jednoj osobi, to pravo se ne može poreći na diskriminatornim osnovama kao što je seksualna orijentacija osobe (*E.B. protiv Francuske* [GC], 2008.). Slično tome, ne postoji obaveza prema članu 8. Konvencije da se pravo na usvojenje od drugog roditelja proširi na nevenčane parove (*Gas i Dubois protiv Francuske*, 2012, tačke 66-69; *Emonet i drugi protiv Švajcarske*, 2007, tačka 92): međutim, ako to pravo postoji, ono se ne može

²³ Vidi odeljak “Lične i porodične stvari”, u kontekstu “Civilno (građansko) partnerstvo/zajednice” gore.

primenjivati na diskriminatoran način (*X i drugi protiv Austrije* [GC], 2013, tačke 136 *et sequi*).

135. Različite vrste situacija mogu se razlikovati u kontekstu usvajanja od strane homoseksualaca. Kao prvo, osoba može hteti samostalno usvojenje (individualno usvojenje) (*Fretté protiv Francuske*, 2002; *E.B. protiv Francuske* [GC], 2008). Drugo, jedan partner u istopolnom paru može poželeti da usvoji dete drugog partnera, s ciljem da oba partnera dobiju zakonski priznati roditeljski status (usvajanje od strane drugog roditelja) (*Gas i Dubois protiv Francuske*, 2012.). Treće, istopolni par možda želi da usvoji dete (zajedničko usvojenje).

136. U predmetu *Fretté protiv Francuske*, 2002, francuske vlasti su odbile zahtev podnosioca predstavke (homoseksualca) za odobrenje usvajanja, utvrdivši da zbog svog „načina života“ (što znači njegove homoseksualnosti) podnosilac predstavke nije pružio potrebne garancije za usvajanje deteta. Sud je naveo da francuski zakon odobrava svakoj nevenčanoj osobi, muškarcu ili ženi, da se prijavi za usvajanje deteta, te da su francuske vlasti odbile zahtev podnosioca predstavke za prethodno odobrenje na osnovu – iako implicitno – njegove seksualne orijentacije. Dakle, postojala je razlika u postupanju na osnovu seksualne orijentacije (*ibid.*, tačka 32). Međutim, u pogledu suprotstavljenih interesa podnosioca predstavke i dece koja ispunjavaju uslove za usvojenje, Sud je naveo da je u to vreme naučna zajednica bila podeljena oko mogućih posledica odgajanja dece od strane jednog ili više homoseksualnih roditelja, posebno s obzirom na ograničeni broj naučnih studija o ovoj temi objavljenih u to vreme. Konačno, Sud je smatrao da se odbijanjem odobrenja usvojenja nije narušilo načelo proporcionalnosti i da, shodno tome, razlika u postupanju na koju se poziva žalba nije bila diskriminatorna u smislu člana 14. u vezi sa članom 8. Konvencije. (*ibid.*, tačke 37-43).

137. Međutim, šest godina kasnije, u predmetu *E.B. protiv Francuske* [GC], 2008, Sud je promenio stav koji je zauzeo u predmetu *Fretté protiv Francuske*, 2002. Detaljno je analizirao razloge koje su navele francuske vlasti da odbiju usvajanje podnositeljki predstavke (lezbejki), koja je živela sa drugom ženom u stabilnoj istopolnoj vezi. Sud je naveo da su domaći organi svoje odluke zasnivali na dve glavne osnove, nepostojanju „očinske figure“ u domaćinstvu podnositeljke predstavke ili užem krugu porodice i prijatelja, i nedostatku posvećenosti od strane njene partnerke. Dodao je da su ta dva osnova činila deo ukupne procene situacije podnositeljke predstavke, što je rezultiralo time da je nelegitimnost jednog osnova kontaminirala celu odluku. Dok drugi osnov nije bio nerazuman, prvi je bio implicitno povezan sa homoseksualnošću podnositeljke predstavke i pozivanje vlasti na njega bilo je preterano u kontekstu zahteva jedne osobe za odobrenje za usvajanje. Ukratko, seksualna orijentacija podnositeljke predstavke je dosledno bila u središtu razmatranja u vezi s njom i bila je odlučujuća za odluku da se odbije njeno odobrenje za usvajanje (*E.B. protiv Francuske* [GC], 2008, tačke 72-89). Uzimajući u obzir svoju analizu razloga koje su iznele francuske vlasti, Sud je zaključio da su, odbijajući podnositeljki predstavke odobrenje za usvajanje, napravili razliku na osnovu njene seksualne orijentacije koja nije bila prihvatljiva po Konvenciji. Sud je shodno tome utvrdio povredu člana 14. u vezi sa članom 8. (*ibid.*, tačke 94-98).

138. Predmet *Gas i Dubois protiv Francuske*, 2012, se tiče drugačijeg scenarija, naime, dve žene koje čine istopolni par koji je zaključio civilno (građansko) partnerstvo (*pacte civil de solidarité* – PACS) prema francuskom zakonu. Jedna od podnositeljki predstavke bila je majka deteta začetog potpomognutom oplodnjom. Prema francuskom zakonu, ona je bila jedini roditelj deteta. Podnositeljke predstavke su se žalile da jedna partnerka ne može usvojiti dete druge. Konkretnije, želele su dobiti nalog za jednostavno usvojenje (*adoption simple*) prema francuskom zakonu, kako bi stvorile odnos roditelj-dete između deteta i partnerke njene majke, uz mogućnost podele roditeljske odgovornosti. Domaći sudovi su odbili zahtev za usvojenje uz obrazloženje da bi se njime roditeljsko pravo sa majke deteta prenelo na njenu partnerku, što nije bilo u interesu deteta. (*ibid.*, tačka 62). Sud je ispitao situaciju podnositeljki predstavke u poređenju sa situacijom bračnog para. Napominje da, u jednostavnim slučajevima usvajanja, francuski zakon dozvoljava samo bračnim parovima da dele roditeljska prava. Kako države ugovornice nisu bile u obavezi da omoguće brak istopolnim parovima, a imajući u vidu poseban status koji se stiče brakom, pravna

situacija podnositeljki predstavke nije bila uporediva sa onom bračnog para (*ibid.*, tačka 68). Što se tiče situacije nevenčanih parova različitog pola koji žive zajedno – poput podnositeljki predstavke – u građanskom partnerstvu, Sud je naveo da ni usvojenje od drugog roditelja nije otvoreno za njih (*ibid.*, tačka 69). Dakle, nije bilo razlike u postupanju na osnovu seksualne orijentacije, pa stoga ni kršenja člana 14. u vezi sa članom 8. Konvencije.

139. U predmetu *X i drugi protiv Austrije* [GC], 2013, situacija je bila slična gorenavedenoj, a Sud je takođe utvrdio da nije došlo do povrede člana 14. Konvencije u vezi sa članom 8. kada je situacija podnosioca predstavke upoređena sa situacijom bračnog para u kojem je jedan supružnik želeo da usvoji dete drugog supružnika s obzirom na poseban pravni status koji proizlazi iz braka (koji nije bio moguć za istopolne parove). Međutim, za razliku od predmeta *Gas i Dubois protiv Francuske*, 2012, Sud je utvrdio kršenje člana 14. Konvencije u vezi sa članom kada je situacija podnosioca predstavke upoređena sa situacijom nevenčanog para različitog pola u kojem je jedan partner želeo da usvoji dete drugog partnera. To je bilo tako jer je austrijski zakon (za razliku od francuskog) dozvoljavao usvajanje deteta drugog roditelja kod nevenčanog para različitog pola, ali ne i za istopolne parove. Stoga je morao ispitati razloge za ovu razliku u postupanju. Sud je smatrao da austrijski zakon nije bio koherentan – iako je dozvoljavao usvajanje od strane jedne homoseksualne osobe, uz pristanak partnera, prihvatajući da to nije štetno za dete, ipak je insistirao da dete ne sme imati dve majke ili dva oca. Sud je konstatovao da usvojenje od drugog roditelja partneru jednog od detetovih roditelja daje prava u odnosu na dete i naglasio važnost zakonskog priznanja *de facto* porodičnog života. Postojanje *de facto* porodičnog života između podnosioca predstavke; važnost mogućnosti da se to pravno prizna; nedostatak dokaza koje je izvela Vlada da bi bilo štetno za dete da ga odgaja istopolni par ili da ima dve majke i dva oca u zakonske svrhe; a posebno njihovo priznanje da istopolni parovi mogu biti podjednako podobni za usvajanje od drugog roditelja kao i parovi različitog pola, dovodi u značajnu sumnju proporcionalnost apsolutne zabrane usvajanja od drugog roditelja kod istopolnih parova. U zaključku, Sud je utvrdio da Vlada nije navela posebno ozbiljne i uverljive razloge da pokaže da je isključivanje usvojenja od drugog roditelja u istopolnom paru, pritom dopuštajući tu mogućnost kod nevenčanog para različitog pola, bilo neophodno za zaštitu porodice u tradicionalnom smislu ili radi zaštite interesa deteta. Ova razlika je stoga bila u suprotnosti sa članom 14. u vezi sa članom 8. Konvencije (*ibid.*, tačka 153).

140. U predmetu *S.W. i drugi protiv Austrije* (dec.), 2022, treći podnosilac predstavke koji je bio u registrovanom partnerstvu sa prvim podnosiocem predstavke uspešno je usvojio dete svog partnera, drugog podnosioca predstavke. Međutim, podnosioci predstavke su se žalili da su bili diskriminirani zbog činjenice da su roditelji bili istopolni par, u odnosu na izvod iz matične knjige rođenih trećeg podnosioca predstavke nakon usvojenja od drugog roditelja: iz matične knjige rođenih je bilo navedeno ko je od njih bio usvojilac. Međutim, Sud je primetio da se na izvodu iz matične knjige rođenih deteta ne može uočiti da li je u datom slučaju bilo usvojenja od drugog roditelja ili ne. Ovakva situacija je bila za decu i istog pola i decu suprotnog pola. Značajno je i to što je termin usvojitelj uklonjen iz izvoda 2015. godine. Što se tiče upisa istopolnog para kao „roditelja” da bar jedan od njih mora biti usvojilac, ova situacija nije bila uporediva sa onim kod para suprotnog pola. Sud je stoga zaključio da u ovom slučaju nije bilo diskriminacije.

4. Starateljstvo nad decom, pristup i druga pitanja vezana za decu

141. Dodela roditeljskog i/ili starateljskog prava jednom roditelju, isključujući drugog, isključivo ili odlučno na osnovu razmatranja seksualne orijentacije, nije prihvatljivo prema Konvenciji i dovelo je do kršenja člana 14. u vezi sa članom 8. u predmetu *Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugalije*, 1999, tačka 36, i u predmetu *X protiv Poljske**, 2021, tačke 92-93.

142. Slična povreda je utvrđena i u predmetu *A.M.i drugi protiv Rusije*, 2021, tačka 74-81, gde je

uticaj rodnog identiteta podnositeljke predstavke bio odlučujući faktor koji je doveo do odluke da joj se ograniči kontakt sa njenom decom. Konkretno, domaći sudovi se nisu bavili ispitivanjem moguće opasnosti za decu podnositeljke predstavke, prirode i težine ograničenja roditeljskog prava, posledica koje bi isto moglo imati po zdravlje i razvoj deteta, niti bilo koje druge relevantne okolnosti. Stoga je Sud utvrdio da su se domaći sudovi, ograničavajući roditeljska prava podnositeljke predstavke i kontakt sa njenom decom, bez odgovarajuće procene moguće štete po decu podnositeljke predstavke, oslonili na njenu promenu pola, izdvojili je na osnovu njenog statusa kao transrodne osobe i načinili razliku koja nije bila opravdana u svetlu postojećih standarda Konvencije (*ibid.*, tačke 74-80). Međutim, u predmetu *P.V. protiv Španije*, 2010, tačke 34-37, gde su prevladali najbolji interesi deteta i domaće sudove naveli da odaberu restriktivniji aranžman za kontakt koji bi omogućio detetu da se postepeno navikne na promenu pola svog oca, Sud nije našao razlog za diskriminaciju pa stoga ni kršenje člana 14. u vezi s članom 8. Konvencije. Način kontakta je bio predmet naloga na postupnoj i mogućoj osnovi, u skladu s preporukama stručnjaka, a transseksualnost podnositeljke predstavke nije bila odlučujući faktor za te odluke²⁴.

143. Zahtevanje od razvedenog roditelja nerezidenta, koji je bio u istopolnoj vezi, da za odgoj svoje dece plaća viši iznos alimentacije nego što bi bio slučaj da je on ili ona bio/la u vezi različitog pola, smatrano je neopravdanom razlikom u postupanju, u suprotnosti sa članom 14. u vezi sa članom 1. Protokola br. 1 u predmetu *J.M. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 2010, tačka 56-58.

144. U vezi sa upisima u izvod iz matične knjige rođenih, Sud je zaključio da podnositeljke predstavke (dve žene koje su živele zajedno u registrovanom istopolnom civilnom (građanskom) partnerstvu kada je druga podnositeljka predstavke rodila dete) nisu bile u relevantno sličnoj situaciji kao bračni par različitog pola u kojem je žena rodila dete, u pogledu upisa u matičnu knjigu rođenih u vreme rođenja (*Boeckel i Gessner-Boeckel protiv Nemačke* (dec.), 2013). Sud je primetio da oboriva pretpostavka da je muškarac koji je bio oženjen majkom deteta u vreme rođenja zaista biološki otac deteta nije dovedena u pitanje činjenicom da to ne mora uvek odražavati stvarno poreklo. Međutim, u slučaju da jedan partner u istopolnom partnerstvu rodi dete, iz bioloških razloga se može odbaciti da dete potiče od drugog partnera. Stoga je žalba prve podnositeljke predstavke da je bila diskriminisana zbog odbijanja da se njeno ime stavi u izvod iz matične knjige rođenih deteta očigledno neosnovana.

145. Nasuprot tome, žena koja je u istopolnoj vezi, koja će se brinuti o detetu svoje istopolne partnerke, u takvom je kontekstu u sličnoj situaciji kao i biološki otac u heteroseksualnoj vezi. U predmetu *Hallier i drugi protiv Francuske* (odluka Komisije), 2017, tačka 29, Sud je utvrdio da je podnositeljka predstavke u takvoj situaciji pretrpela različito postupanje, jer, za razliku od oca, njoj nije bilo dopušteno očinsko roditeljsko bolovanje. Međutim, Sud je smatrao da svrha očinskog roditeljskog bolovanja nije diskriminatorna bilo na osnovu pola ili seksualne orijentacije, budući da je zasnovana na biološkoj vezi - izboru koji se u to vreme činio unutar polja slobodne procene države. Pored toga, zakon je već bio promenjen tako da se osobama u situaciji podnositeljke predstavke odobri bolovanje za negu koje je bilo ekvivalentno očinskog roditeljskom bolovanju. Stoga je prigovor podnosioca predstavke na osnovu člana 14. u vezi sa članom 8. odbijen kao očigledno neosnovan.

5. Socijalna prava

146. Opšte isključenje osoba koje žive u homoseksualnoj vezi iz sukcesije u pravu zakupa ili osiguranja nije prihvaćeno od strane Suda kao neophodno za zaštitu porodice posmatrano u

²⁴ U predmetu *Bonnaud i Lecoq protiv France* (Odluka Komisije), 2018, tačke 43-45, Sud takođe nije našao ništa diskriminatorno u odbijanju domaćih sudova da dopuste uzajamno delegiranje vršenja roditeljskih ovlašćenja u konkretnom slučaju, s obzirom da zakon nije napravio nikakvu razliku na osnovu seksualne orijentacije. Odluka je u njihovom slučaju bila zasnovana na činjeničnim okolnostima slučaja i oceni domaćih sudova da nisu ispunjeni uslovi da se dodeli uzajamno delegiranje roditeljskih ovlašćenja.

njenom tradicionalnom smislu, u odsustvu uverljivih razloga koji opravdavaju takvu razliku. U takvim okolnostima Sud je utvrdio povredu člana 14. u vezi sa članom 8. (*Karner protiv Austrije*, 2003, tačka 41; *Kozak protiv Poljske*, 2010, tačka 99; *P.B. i J.S. protiv Austrije*, 2010, tačka 42; videti suprotno, u kontekstu porodične penzije, raniju odluku Suda u predmetu *Mata Estevez protiv Španije* (dec.), 2001). Međutim, član 14. Konvencije samo garantuje pravo na jednak tretman osoba u relativno sličnim situacijama, ali ne garantuje pristup određenim povlasticama. Stoga formulisanje uslova za pristup osiguranju za podizanje dece u zajedničkom domaćinstvu na neutralan način, a gde zakon ne predviđa da su homoseksualci isključeni iz brige o deci, nije diskriminatorno (*P.B. i J.S. protiv Austrije*, 2010, tačke 47 i 50).

147. Istovremeno, Sud je utvrdio i da je preživela osoba iz istopolne zajednice kojoj je uskraćena porodična penzija ili poreske olakšice jer nije bila u braku sa svojim partnerom (u vreme kada ni brak ni civilno (građansko) partnerstvo nisu bili mogući), nije u situaciji koja se može porediti sa situacijom preživelog supružnika (udovica/udovac) (*M.W. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, (dec.), 2009; *Courten protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.), 2008). Tako je bilo i u slučaju kada je istopolna zajednica ozvaničena putem civilnog (građanskog) partnerstva (*Manenc protiv Francuske* (dec.), 2010). U potonjem slučaju uočeno je da civilna (građanska) partnerstva u Francuskoj, za razliku od braka, nemaju ista prava i obaveze u pogledu finansijske podrške u slučaju smrti. Sama činjenica da podnosilac predstavke nije imao mogućnost sklapanja braka nije promenila taj zaključak. Štaviše, svako ko je sklopio civilno (građansko) partnerstvo bio je isključen iz ove sukcesije, bez obzira na seksualnu orijentaciju. Dakle, izbor zakonodavca da ograniči takvu beneficiju na bračne parove nije bio očigledno bez razumnog osnova, a žalba podnosioca predstavke je smatrana očito neosnovanom.

148. Sud je u predmetu *Aldeguer Tomás protiv Španije*, 2016, tačka 87, takođe smatrao da preživeli iz *de facto* istopolne zajednice kome je uskraćena porodična penzija jer nije bio u braku sa svojim partnerom (u vreme kada istopolni brak nije bio dozvoljen) nije diskriminisan u odnosu na nevenčane heteroseksualne parove koji nisu mogli da se venčaju pre nego što je razvod legalizovan. To je bilo tako jer je zakonska prepreka za sklapanje braka bila različite prirode i stoga situacije nisu bile uporedive. Zaista, član 8. se ne može tumačiti kao garantovanje prava na ostvarivanje nekog benefita iz socijalne zaštite, kao što je penzija za preživeli (zbog smrti istopolnog partnera), posebno kada podnosilac predstavke nije mogao očekivati takvu penziju prema domaćem zakonu u relevantno vreme (*Zanola protiv Italije* (dec.), 2023, tačka 26).

6. Boravišne dozvole

149. Iako član 8. ne uključuje pravo na nastanjivanje u određenoj zemlji ili pravo na dobijanje boravišne dozvole, država ipak mora da sprovodi svoju imigracionu politiku na način koji je kompatibilan s ljudskim pravima stranca, posebno pravom na poštovanje njegovog ili njenog privatnog ili porodičnog života i pravom da ne bude predmet diskriminacije (*Novruk i drugi protiv Rusije*, 2016, tačka 83).

150. Sud je smatrao da restriktivno tumačenje koncepta „člana porodice” (koje isključuje homoseksualne partnere koji ne mogu stupiti u brak ili civilno partnerstvo prema zakonu države prijema) dovodi do toga da se homoseksualni parovi suočavaju s nepremostivom preprekom kod dobijanja boravišne dozvole iz porodičnih razloga (*Taddeucci i McCall protiv Italije*, 2016, tačka 83). Konkretno, Sud smatra da homoseksualni par koji ne može dobiti pravopriiznanje svoje zajednice (jer to nije predviđeno u zakonu države prijema) nije u analognoj situaciji sa nevenčanim heteroseksualnim parom koji je odlučio da ne reguliše svoju zajednicu. Stoga, propust da se primeni drugačije postupanje prema takvim homoseksualnim parovima može predstavljati kršenje člana 14. Konvencije (*ibid.*, tačka 98).

151. S tim u vezi, član 14. ponekad može zahtevati pozitivnu akciju. Prema utvrđenoj sudskoj praksi Suda, član 14. ne zabranjuje državi članici da drugačije tretira grupe kako bi ispravila

„činjenične nejednakosti” među njima; zapravo, u određenim okolnostima, propust da se pokuša ispraviti takva nejednakost različitim postupanjem može, sam po sebi, dovesti do kršenja člana 14. To je bio slučaj u predmetu *Taddeucci i McCall protiv Italije*, 2016, tačka 95-98, gde je Sud utvrdio da činjenica da oni nisu tretirani drugačije od nevenčanih heteroseksualnih parova, kojisu jedini imali pristup nekom obliku uređenja svog partnerstva, nema objektivno i razumno uporište. Dakle, država je povredila pravo podnosilaca predstavke da ne budu diskriminirani na osnovu seksualne orijentacije u uživanju njihovih prava iz člana 8. Konvencije.

152. Međutim, ako domaći zakon priznaje i vanbračne zajednice raznopolnih i istopolnih parova, situacija je jednostavnija. U tom slučaju, partner u istopolnoj vezi, koji je podneo zahtev za boravišnu dozvolu radi spajanja porodice kako bi mogao da nastavi nameravani porodični život u toj državi, nalazi se u situaciji koja se može uporediti s partnerom u vanbračnoj zajednici različitih polova u pogledu istog nameravanog načina omogućavanja njegovog ili njenog porodičnog života (*Pajić protiv Hrvatske*, 2016, tačka 73). U takvoj situaciji, u nedostatku uverljivih i ozbiljnih razloga koji bi opravdali takvu razliku u postupanju, Sud je smatrao da generalno isključenje osoba koje žive u istopolnoj vezi iz mogućnosti spajanja porodice nije bilo kompatibilno sa standardima iz Konvencije (*ibid.*, tačka 84).

7. Pozitivne obaveze prema članu 14.

153. Kao što je ranije navedeno, države imaju pozitivnu obavezu da osiguraju efektivno uživanje prava i sloboda iz Konvencije. Ova obaveza je od posebnog značaja za osobe koje imaju nepopularne stavove ili pripadaju manjinama, jer su podložnije viktimizaciji (*Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, 2020, tačka 108). Konkretno, dužnost vlasti da spreči nasilje motivisano mržnjom (bilo da se radi o fizičkim napadima ili verbalnom zlostavljanju) i da istraži postojanje bilo kakvog mogućeg diskriminatornog motiva za takvo nasilje može potpasti pod pozitivne obaveze propisane članom Konvencije, ali se može smatrati i delom pozitivnih odgovornosti vlasti prema članu 14. Konvencije da osigura osnovne vrednosti zaštićene drugim članovima, bez diskriminacije²⁵.

154. Na primer, *Stoyanova-Tsakova protiv Bugarske*, 2022, ticala se dužnosti prema članovima 2. i 14. Konvencije da se istraže i kazne nasilni napadi (koji su rezultirali smrću) od strane privatnih lica motivisanih neprijateljstvom prema stvarnoj ili pretpostavljenoj seksualnoj orijentaciji žrtve i, posebno, da li su bugarski krivični zakon i njegova primena od strane bugarskih sudova u vezi sa ovim slučajem omogućili da se na odgovarajući način odgovori na homofobične motive napada. Sud je utvrdio povredu člana 14. uzetog zajedno sa članom 2. Konvencije jer se, prema bugarskom krivičnom zakoniku, ubistvo motivisano neprijateljstvom prema žrtvi zbog njegove ili njene stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije nije smatralo „otežavajućim” ili na neki drugi način tretirano kao teže krivično delo zbog posebnog diskriminatornog motiva koji je u osnovi. U praksi, iako su bugarski sudovi jasno utvrdili da je napad na sina podnositeljke predstavke bio motivisan neprijateljstvom napadača prema ljudima za koje su smatrali da su homoseksualci, oni nisu priložili tom nalazu bilo kakve opipljive pravne posledice.

155. Sud je takođe doneo odluke u nekim od tih predmeta u kontekstu člana 8. zajedno sa članom 14. Konvencije. U tom kontekstu, mora se podsetiti da su, prema sudskoj praksi Suda, pozitivne obaveze države sastavni deo prava na efektivno poštovanje privatnog života prema članu 8; ove obaveze mogu uključivati donošenje mera čak i u sferi ličnih odnosa između pojedinaca. Dok izbor sredstava za osiguranje usklađenosti sa članom 8. u sferi zaštite od dela koja su počinili pojedinci u principu spada u okvir slobodne procene države, efektivno odvratanje od teških dela u kojima su u pitanju bitni aspekti privatnog života zahteva efikasne odredbe krivičnog zakona (*Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, 2020, tačke 106-116).

²⁵ O takvim žalbama, u vezi sa članom 3. Konvencije, raspravljalo se gore u odeljku iz ovog Vodiča, a druge u vezi sa članom 11. razmatrane su gore u odeljku “Sloboda izražavanja i udruživanja”.

156. U predmetu *Beizaras i Levickas protiv Litvanije*, 2020, podnosioci predstavke, dvojica muškaraca, objavili su na Fejsbuku fotografiju para kako se ljubi (u „javnom“ modu); to je trebalo da prati objavu njihove veze i da pokrene debatu o pravima LGBT osoba u litvanskom društvu. Ova online objava postala je viralna i dobila je stotine žestokih homofobičnih komentara (koji sadrže, na primer, pozive na „kastriiranje“, „ubijanje“ i „spaljivanje“ podnosilaca predstavke). Podnosioci predstavke su se žalili Sudu na odbijanje vlasti da krivično goni autore ozbiljnih homofobičnih komentara na Fejsbuku bez prethodne efikasne istrage. Sud je utvrdio da su komentari mržnje, uključujući neskrivene pozive na nasilje od strane privatnih lica, usmereni protiv podnosilaca predstavke i homoseksualne zajednice uopšteno, podstaknuti netrpeljivim odnosom prema toj zajednici. Pored toga, Sud je takođe utvrdio da je to diskriminatorско stanje svesti bilo u srži propusta relevantnih javnih organa da ispune svoju pozitivnu obavezu da efikasno istraže da li komentari u vezi sa seksualnom orijentacijom podnosilaca predstavke objavljeni na Fejsbuku predstavljaju podsticanje na mržnju i nasilje. Umanjujući opasnost od ovakvih komentara, vlasti su u najmanju ruku tolerisale takve komentare. Sud je stoga smatrao da je utvrđeno da su podnosioci predstavke pretrpeli diskriminaciju na osnovu njihove seksualne orijentacije, pa je došlo do povrede člana 14. u vezi sa članom 8. (*ibid.*, tačka 129). Sud je takođe utvrdio kršenje člana 13. jer uopšteno delotvorni pravni lekovi nisu delovali efikasno zbog diskriminatornih stavova koji su negativno uticali na primenu nacionalnog prava (*ibid.*, tačka 156).

157. Nakon presude u predmetu *Beizaras and Levickas protiv Litvanije*, u predmetu *Valaitis protiv Litvanije*, 2023, koji se takođe odnosio na govor mržnje usmeren prema podnosiocu predstavke i osobama homoseksualne orijentacije, Sud je utvrdio da su domaće vlasti izvukle „neophodne zaključke“ iz presuda *Beizaras i Levickas* i, primenom domaćeg zakona u svetlu principa kako ih je Sud formulisao u toj presudi, „rešio je uzrok kršenja Konvencije“. Usvojene smernice i preporuke domaćih vlasti, kao i sveobuhvatan pristup u suočavanju sa zločinima iz mržnje, uključujući niz odluka tužilaca i sudova, pokazali su da diskriminatorni stav vlasti – koji je identifikovao Sud u predmetu *Beizaras i Levickas* – više nije bio očigledan i da se efikasni pravni lekovi u vezi sa prevencijom, otkrivanjem i gonjenjem zločina iz mržnje takođe mogu postići kroz domaću praksu. Stoga nije došlo do povrede člana 13. jer je podnosilac predstavke imao delotvoran pravni lek za svoju pritužbu po članu 14. u vezi sa članom 8. Konvencije.

158. Predmet *Nepomnyashchii i drugi protiv Rusije*, 2023, odnosio se na homofobične izjave državnih zvaničnika protiv pripadnika LGBTI zajednice. Sud je utvrdio da, čak i pod pretpostavkom da je postojeći domaći pravni okvir u teoriji bio u stanju da pruži zaštitu od stigmatizirajućih izjava, te zakonske odredbe nisu primenjene u slučaju podnosilaca zahteva jer domaći sudovi nisu uspeli da postignu fer ravnotežu između suprotstavljenih prava člana 8. i 10. u krivičnom postupku, pa čak i da se uključe u takvu vežbu balansiranja u parničnom postupku. Oni stoga nisu ispunili svoju obavezu da adekvatno odgovore na diskriminatorne izjave i da obezbede poštovanje privatnog života podnosilaca zahteva, što je u suprotnosti sa članom 14. koji je uzet u vezi sa članom 8. Konvencije (tačke 80-85).

159. U predmetu *Udruženje ACCEPT i drugi protiv Rumunije*, 2021, Sud je imao takav pristup i u vezi sa incidentom tokom bioskopske projekcije filma koji prikazuje istopolnu porodicu, koji je organizovala organizacija podnosioca predstavke koja je promovisala interese LGBT zajednice u Rumuniji. Sud je zaključio da policijski službenici nisu sprečili uljeze da ne maltretiraju i vređaju pojedinačne podnosiocе predstavke. Prema zaključku Suda, stav i odluka vlasti da ostanu po strani, uprkos tome što su bili svesni sadržaja uvreda koje se izgovaraju na račun pojedinačnih podnosilaca predstavke, čini se da ukazuju na određenu pristrasnost prema homoseksualcima. Stoga nisu ponudili adekvatnu zaštitu u pogledu dostojanstva pojedinačnih podnosilaca predstavke (i šire, njihovog privatnog života). Nadalje, domaće vlasti su se suočile s *prima facie* indikacijama verbalnog zlostavljanja motivisanog ili barem pod uticajem seksualne orijentacije podnosilaca predstavke. Prema sudskoj praksi Suda, to je zahtevalo efikasnu primenu domaćih mehanizama krivičnog prava koji bi mogli razjasniti mogući motiv mržnje s homofobičnim

prizvukom koji stoji iza nasilnog incidenta i identifikovati i, ako je potrebno, adekvatno kazniti odgovorne. Ipak, vlasti nisu uspele da efikasno istraže pravu prirodu homofobičnog zlostavljanja usmerenog protiv njih. Stoga je došlo do povrede člana 14. u vezi sa članom 8. Konvencije.

160. U predmetu *Genderdoc-M i M.D. protiv Republike Moldavije*, 2021, tačke 23-26, udruženje podnosilac predstavke (koje predstavlja interese LGBT osoba) žalilo se, prema članovima 10. i 14, na nedostatak zaštite od strane državnih organa protiv govora mržnje izrečenog protiv njenih članova. Sud, kao majstor za karakterizaciju koja se u pravu treba dati činjenicama u predmetu, prekvalifikovao ga je u jedan prema članovima 8. i 14. Zaključio je da se organizacija podnosilac predstavke ne može smatrati direktnom ili indirektnom žrtvom navodne povrede koja je uticala na prava i slobode njenih pojedinačnih članova koji su mogli da podnesu predstavku Sudu u svoje ime.

161. U predmetu *Semenya protiv Švajcarske**, 2023, Sud je ispitao predstavku koju je podnela profesionalna sportistkinja koja je prema nedržavnim propisima bila obavezna da snizi svoj prirodni nivo testosterona kako bi joj bilo dozvoljeno da se takmiči u ženskoj kategoriji na međunarodnim takmičenjima. Sud je utvrdio kršenje člana 14. u vezi sa članom 8. na račun ograničene institucionalne i sudske revizije, naročito u vezi osnova na koje se oslanja da opravda osporene propise ili neželjenih efekata hormonskog tretmana na podnositeljku predstavke (tačke 163-202).

8. Okupljanje, udruživanje, izražavanje

162. Kao što je gore navedeno (oddeljak koji je naslovljen sa „Demonstracije”), propust da se demonstranti zaštite od homofobičnog nasilja takođe predstavlja kršenje pozitivnih obaveza države prema članu 14. Žalbe na diskriminaciju u vezi s članovima 10. i 11. nisu ograničene na pozitivne obaveze: Sud je utvrdio, na primer, u predmetu *Zhdanov i drugi protiv Rusije*, 2019, tačka 182, da se za odbijanje registracije organizacija podnosilaca prijave na osnovu toga što su promovisale LGBT prava ne može reći da predstavlja razumno ili objektivno opravdano uplitanje.

163. U predmetu *Bayev i drugi protiv Rusije*, 2017, koji se tiče zakonodavne zabrane promovisanja netradicionalnih seksualnih odnosa među maloletnicima koju je Sud smatrao primerom predisponirane pristrasnosti, Sud je utvrdio povredu člana 14. u vezi sa članom 10. u delu u kojem zakonodavstvo potvrđuje inferiornost istopolne veze u poređenju sa vezama sa suprotnim polom, te da nema uverljivih i ozbiljnih razloga koji opravdavaju takvo postupanje (*ibid.*, tačka 91).

164. U predmetu *Bączkowski i drugi protiv Poljske*, 2007, odluke kojima se odbija zahtev podnosilaca predstavke za odobrenje održavanja demonstracija protiv homofobije donele su opštinske vlasti u ime gradonačelnika, nakon što je on već izneo svoje mišljenje o tom pitanju. Sud je utvrdio da su njegova mišljenja mogla uticati na proces donošenja odluka i shodno tome na diskriminatoran način povrediti pravo podnosilaca predstavke na slobodu okupljanja (*ibid.*, tačka 100).

165. U praksi, kada je glavni razlog zabrane parade ponosa ili demonstracija bio neodobravanje demonstracija od strane vlasti koja je smatrala da se time promoviše homoseksualnost, Sud je utvrdio da su podnosioci predstavke pretrpeli diskriminaciju na osnovu njihove seksualne orijentacije, što je suprotno članu 14. u vezi sa članom 11. Konvencije (*Alekseyev protiv Rusije*, 2010, tačka 109; *Genderdoc-M protiv Moldavije*, 2012, tačka 53-54).

Indeks citiranih predmeta

Sudska praksa citirana u ovom Vodiču odnosi se na presude ili odluke koje donosi Sud i na odluke ili izveštaje Evropske komisije za ljudska prava („Komisija“).

Osim ako nije drugačije naznačeno, sve reference odnose se na presudu u meritumu koju je donelo veće Suda. Skraćenica „(dec.)“ ukazuje na to da se citat odnosi na odluku Suda (*decision*), dok skraćenica „[GC]“ označava da je predmet razmatralo Veliko veće (*Grand Chamber*).

Presude veća koje nisu bile pravnosnažne u smislu člana 44. Konvencije kada je ova verzija Vodiča objavljena označene su zvezdicom (*). Član 44. stav 2. Konvencije glasi kako sledi: „Presuda veća je pravnosnažna (a) kada stranke izjave da neće zahtevati da se predmet iznese pred Veliko veće; ili (b) tri meseca posle donošenja presude, ako se ne zatraži da se predmet iznese pred Veliko veće; ili (c) kada kolegijum Velikog veća odbije zahtev za obraćanje Velikom veću na osnovu člana 43“. U slučajevima kada kolegijum Velikog veća prihvati zahtev za obraćanje Velikom veću, presuda veća ne postaje pravosnažna te nema pravno dejstvo; pravosnažna postaje potonja presuda Velikog veća.

Hiperlinkovi za citirane predmete u elektronskoj verziji Vodiča povezani su sa bazom podataka HUDOC (<http://hudoc.EKLPJ.coe.int>) koja omogućava pristup sudskoj praksi Suda (presude i odluke Velikog veća, veća i odbora, predmeti o kojima su poslata obaveštenja, savetodavna mišljenja i pravni sažeci iz publikacije Case-Law Information Note), Komisije (odluke i izveštaji) i rezolucije Komiteta ministara.

Sud donosi svoje presude i odluke na engleskom i/ili francuskom, svoja dva službena jezika. HUDOC sadrži i prevode mnogih važnih predmeta na više od trideset neslužbenih jezika i linkove na oko stotinu online zbirki sudske prakse koje su sastavile treće strane. Sve jezičke verzije koje su dostupne za navedene predmete dostupne su preko opcije „Language versions“ („Jezičke verzije“) u HUDOC-ovoj bazi podataka, a ova opcija se može naći kada kliknete na hyperlink predmeta.

—A—

A.D. i drugi protiv Gruzije, br. 57864/17 i još dva, 1. decembar 2022.

A.D.T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 35765/97, EKLPJ 2000-IX

A.E. protiv Finske (dec.), br. 30953/11, 22. septembar 2015.

A.M. i drugi protiv Rusije, br. 47220/19, 6. jul 2021.

A.N. protiv Francuske (dec.), br. 12956/15, 19. april 2016.

A.P., Garçon i Nicot protiv Francuske, br. 79885/12 i 2 druga, 6. april 2017.

A.S.B. protiv Holandije (dec.), br. 4854/12, 10. jul 2012.

A.T. protiv Švedske (dec.), br. 78701/14, 25. april 2017.

Aghdgomelashvili i Japaridze protiv Gruzije, br. 7224/11, 8. oktobar 2020.

Aldeguer Tomás protiv Španije, br. 35214/09, 14. jun 2016.

Alekseyev protiv Rusije, br. 4916/07 i 2 druga, 21. oktobar 2010.

Udruženje ACCEPT i drugi protiv Rumunije, br. 19237/16, 1. jun 2021.

—B—

B i C protiv Švajcarske, br. 889/19 i 43987/16, 17. novembar 2020.

B. protiv Francuske, 25. mart 1992, Serija A br. 232-C

Bączkowski i drugi protiv Poljske, br. 1543/06, 3. maj 2007.

Bayev i drugi protiv Rusije, br. 67667/09 i 2 druga, 20. jun 2017.
Beizaras i Levickas protiv Litvanije, br. 41288/15, 14. januar 2020.
Berkman protiv Rusije, br. 46712/15, 1. decembar 2020.
Bonnaud i Lecoq protiv Francuske (dec.), br. 6190/11, 6. februar 2018.
Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske [GC], br. 45036/98, EKLJP 2005-VI
Buhuceanu i drugi protiv Rumunije, br. 20081/19 i 20 drugih, 23 maj 2023.

—C—

C.E. i drugi protiv Francuske, br. 29775/18 i 29693/19, 24. mart 2022.
C8 (Kanal 8) protiv Francuske, nos. 58951/18 i 1308/19, 9. februar 2023.
Chapin i Charpentier protiv Francuske, br. 40183/07, 9. jun 2016.
Christine Goodwin protiv Ujedinjenog Kraljevstva [GC], br. 28957/95, EKLJP 2002-VI
Cossey protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 27. septembar 1990, Serija A br. 184
Courten protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.), br. 4479/06, 4. novembar 2006.

—D—

D.B. i drugi protiv Švajcarske, br. 58817/15 i 58252/15, 22. novembar 2022.
Dudgeon protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 22. oktobar 1981, Serija A br. 45

—E—

E.B. protiv Francuske [GC], br. 43546/02, 22. januar 2008.
E.S. protiv Španije (dec.), br. 13273/16, 26. septembar 2017.
Emonet i drugi protiv Švajcarske, br. 39051/03, 13. decembar 2007.
Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 48420/10 i 3 druga, EKLJP 2013 (izvodi)

—F—

F. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.), br. 17341/03, 22. jun 2004.
Fedotova i drugi protiv Rusije [GC], br. 40792/10 i još dva, 17. januar 2023.
Fretté protiv Francuske, br. 36515/97, EKLJP 2002-I

—G—

Gas i Dubois protiv Francuske, br. 25951/07, EKLJP 2012.
Gas i Dubois protiv Francuske (dec.), br. 25951/07, 31. august 2010.
Genderdoc-M protiv Moldavije, br. 9106/06, 12. jun 2012.
Genderdoc-M i M.D. protiv Republike Moldavije, br. 23914/15, 14. decembar 2021.
Grant protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 32570/03, EKLJP 2006-VII

—H—

H. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.), br. 32185/20, 31. maj 2022.
Hallier i drugi protiv Francuske (dec.), br. 46386/10, 12. decembar 2017.
Hämäläinen protiv Finske [GC], br. 37359/09, EKLJP 2014.
Honner protiv Francuske, br. 19511/16, 12. novembar 2020.

—I—

I. protiv Ujedinjenog Kraljevstva [GC], br. 25680/94, 11. jul 2002.
I.I.N. protiv Holandije (dec.), br. 2035/04, 9. decembar 2004.

I.K. protiv Švajcarske (dec.), br. 21417/17, 19. decembar 2017.
Identoba i drugi protiv Gruzije, br. 73235/12, 12. maj 2015.

—J—

J.K. i drugi protiv Švedske [GC], br. 59166/12, 23. august 2016.
J.M. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 37060/06, 28. septembar 2010.
Jeronovičs protiv Latvije [GC], br. 44898/10, 5. juli 2016.

—K—

Kaos GL protiv Turske, br. 4982/07, 22. novembar 2016.
Karner protiv Austrije, br. 40016/98, EKLJP 2003-IX
Koilova i Babulkova protiv Bugarske, br. 40209/20, 5. septembar 2023.
Konstantin Markin protiv Rusije [GC], br. 30078/06, EKLJP 2012 (izvodi)
Kozak protiv Poljske, br. 13102/02, 2. mart 2010.

—L—

L. i v. protiv Austrije, br. 39392/98 i 39829/98, EKLJP 2003-I
L. protiv Litvanije, br. 27527/03, EKLJP 2007-IV
Lambdaistanbul LGBTI - Association de solidarité c. Turquie (dec.), br. 53335/08, 19. januar 2021.
Lapunov protiv Rusije, br. 28834/19; 12 septembar 2023.
Lashmankin i drugi protiv Rusije, br. 57818/09 i 14 drugih, 7. februar 2017.
Laskey, Jaggard i Brown protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 19. februar 1997, *Izveštaji o presudama i odlukama 1997-I*
Lenis protiv Grčke (dec.), br. 47833/20, 27. jun 2023.
Lilliendahl protiv Islanda (dec.), br. 29297/18, 12. maj 2020.
Lustig-Prean i Beckett protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 31417/96 i 32377/96, 27. septembar 1999.

—M—

M. protiv Francuske, (dec.), no. 42821/18, 24. april 2022.
M.C. i A.C. protiv Rumunije, br. 12060/12, 12. april 2016.
M.C. protiv Bugarske, br. 39272/98, EKLJP 2003-XII
M.E. protiv Švedske (brisanje) [GC], br. 71398/12, 8. april 2015.
M.K.N. protiv Švedske, br. 72413/10, 27. jun 2013.
M.W. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.), br. 11313/02, 23. jun 2009.
Macaté protiv Litvanije [GC], br. 61435/19, 23. januar 2023.
Manenc protiv Francuske (dec.), br. 66686/09, 21. septembar 2010.
Marckx protiv Belgije, 13. jun 1979, Serija A br. 31
Mata Estevez protiv Španije (dec.), br. 56501/00, EKLJP 2001-VI
Majmulakhin and Markiv protiv Ukrajine, br. 75135/14, 1. Jun 2023.
Mladina d.d. Ljubljana protiv Slovenije, br. 20981/10, 17. april 2014.
Modinos protiv Kipra, 22. april 1993, Serija A br. 259

—N—

N.D. i N.T. protiv Španije [GC], br. 8675/15 i 8697/15, 13. februar 2020.
Nepomnyashchii i drugi protiv Rusije, br. 39954/09 i 3465/17, 30. maj 2023.
Norris protiv Irske, 26. oktobar 1988, Serija A br. 142
Novruk i drugi protiv Rusije, br. 31039/11 i 4 druga, 15. mart 2016.

Nurmatov (Ali Feruz) protiv Rusije (dec.), br. 56368/17, 2. oktobar 2018.

—O—

O.M. protiv Mađarske, br. 9912/15, 5. juli 2016.

O.H. i G.H. protiv Nemačke, br. 53568/18 i 54741/18, 4. april 2023.

Oganezova protiv Jermenije, br. 71367/12 i 72961/12, 17. maj 2022.

Oliari i drugi protiv Italije, br. 18766/11 i 36030/11, 21. jul 2015.

Orlandi i drugi protiv Italije, br. 26431/12 i 3 druga, 14. decembar 2017.

—P—

P. protiv Ukrajine (dec.), br. 40296/16, 11. jun 2019.

P.B. i J.S. protiv Austrije, br. 18984/02, 22. jul 2010.

P.V. protiv Španije, br. 35159/09, 30. novembar 2010.

Pajić protiv Hrvatske, br. 68453/13, 23. februar 2016.

Parry protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.), br. 42971/05, EKLJP 2006-XV

Preminyin protiv Rusije, br. 44973/04, 10. februar 2011.

Przybyszewska i drugi protiv Poljske, br. 11454/17, 12 decembar 2023.

—R—

R. i F. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.), br. 35748/05, 28. novembar 2006.

Rana protiv Mađarske, br. 40888/17, 16. jul 2020.

Ratzenböck i Seydl protiv Austrije, br. 28475/12, 26. oktobar 2017.

Rees protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 17. oktobar 1986, Serija A br. 106

Romanov i drugi protiv Rusije, br. 58358/14 i 5 drugih, 12 septembar 2023.

—S—

S.A.C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (dec.), br. 31428/18, 12. novembar 2019.

S.-H. protiv Poljske (dec.), br. 56846/15 i 56849/15, 16. novembar 2021.

S.L. protiv Austrije, br. 45330/99, EKLJP 2003-I (izvodi)

S.W. i drugi protiv Austrije (dec.), br. 1928/19, 6. septembar 2022.

S.V. protiv Italije, br. 55216/08, 11. oktobar 2018.

Sabalić protiv Hrvatske, br. 50231/13, 14. januar 2021.

Salgueiro da Silva Mouta protiv Portugalije, br. 33290/96, EKLJP 1999-IX

Santos Couto protiv Portugalije, br. 31874/07, 21. septembar 2010.

Schalk i Kopf protiv Austrije, br. 30141/04, EKLJP 2010.

Schlumpf protiv Švajcarske, br. 29002/06, 8. januar 2009.

Sheffield i Horsham protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 30. jula 1998, *Izveštaji o presudama i odlukama 1998-V*

Smith i Grady protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 33985/96 i 33986/96, EKLJP 1999-VI

Sousa Goucha protiv Portugalije, br. 70434/12, 22. mart 2016.

Stasi protiv Francuske, br. 25001/07, 20. oktobar 2011.

Stoyanova-Tsakova protiv Bugarske, br. 56070/18, 14. jun 2022.

—T—

Taddeucci i McCall protiv Italije, br. 51362/09, 30. jun 2016.

—V—

Valaitis protiv Litvanije, br. 39375/19, 17. januar 2023.
Valdís Fjölfnisdóttir i drugi protiv Islanda, br. 71552/17, 18. maja 2021.
Vallianatos i drugi protiv Grčke [GC], br. 29381/09 i 32684/09, EKLJP 2013 (izvodi)
Van Kück protiv Nemačke, br. 35968/97, EKLJP 2003-VII
Vejdeland i drugi protiv Švedske, br. 1813/07, 9. februar 2012.

—X—

X i drugi protiv Austrije [GC], br. 19010/07, EKLJP 2013.
X i Y protiv Rumunije, br. 2145/16, 19. januar 2021.
X i Y protiv Holandije, 26. mart 1985, Serija A br. 91
X protiv Francuske (dec.), br. 18367/06, 27. maj 2008.
*X protiv Poljske**, br. 20741/10, 16. septembar 2021.
X i drugi protiv Austrije [GC], br. 19010/07, EKLJP 2013.
X protiv Turske, br. 24626/09, 9. oktobar 2012.
X, Y i Z protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 22. april 1997, *Izveštaji o presudama i odlukama 1997-II*

—Y—

*Y protiv Francuske**, br. 76888/17, 31. januar 2023.
Y.T. protiv Bugarske, br. 41701/16, 9. jul 2020.
Y.Y. protiv Turske, br. 14793/08, EKLJP 2015 (izvodi)
Y protiv Poljske, br. 74131/14, 17. februar 2022.

—Z—

Zanola protiv Italije (dec.), br. 59963/21, 21. novembar 2023.
Zhdanov i drugi protiv Rusije, br. 12200/08 i 2 druga, 16. jul 2019.